

अथ गुर्जरभाषान्वितं मुग्धाकारमुपस्कृतं ।

अविभासेशुक्लकण्ठकादयोरमाहात्म्यं

व्यतीपातव्रतकथा च ।

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાશ્ટ્રિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૯૪૨૨૩૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મુખ્યભાગી 'અમલક' - ૧
 વિષય અમલક અંગી. ૧૨૨. ૪૪૪૪

શ્રીપુરુષોત્તમ ભગવાન

શ્રી
મુગ્ધાની, અધિક શુકલ અને કૃષ્ણ એકાદશીની
તથા વ્યતીપાતની કથાઓ.

મૂળ સહિત સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર.

વિ. સં. ૧૯૮૪

પ્રકાશક:

ધ. સં. ૧૯૨૮

ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
સાસુન બિલ્ડિંગ, કોટ, મુંબઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌંપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૨૩૨
પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું:—

ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
સાસુન બિલ્ડિંગ,
એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઈ ૧.

મુદ્રક અને પ્રકાશક: નટવરલાલ ખંચારામ દેસાઈ
મુદ્રણસ્થાન: “ગુજરાતી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
સાસુન બિલ્ડિંગ, એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ,
કોટ, મુંબઈ ૧.

ॐ तत्सत्

પ્રકાશકનું નિવેદન

શ્રીપુરુષોત્તમ માસના માહાત્મ્યની અંદર “મુગ્ધાની કથા” એ નામની એક કથા કહેવાની પ્રથા ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં કેટલેક ઠેકાણે પડી છે, અને તે ધીમે ધીમે પ્રચારમાં આવતી જાય છે. આ કથા, બૃહન્નારદીય પુરાણ કે જેમાંની પ્રચલિત “પુરુષોત્તમ માસ માહાત્મ્ય”ની કથા કહેવામાં આવે છે તેમાં, કે નમ્રપુરાણવાળા પુરુષોત્તમ માસ માહાત્મ્યની કથામાં જેવામાં આવતી નથી; તેથી ઉક્ત પુરાણોની કથા કરતાં તે અર્વાચીન હોવાનો સંભવ છે, અને તેવો મત ધણા વિદ્વાનોને પૂછતાં દર્શાવાયો છે. પણ તે સાથે એમાં ભગવાનના ગુણાનુવાદ હોવાથી, તેની ગમે તેવી અસંભવિતતા હોવા છતાં, મળમાસનો સ્વીકાર ભગવાન વિષ્ણુએ કર્યો તેમ તેના સ્વીકાર ભક્તિમાન લોકોએ કરેલો છે. અમે પણ તે ઉપરથી આ કથા સચિત્ર છાપી છે.

આ કથા છાપતી વખતે અમે જે ત્રણ પ્રતો સંશોધન માટે જોઈ છે. મૂળ પ્રત સુરતના શાસ્ત્રી મૂળશંકર જ્ઞાનંદની હતી; બીજી સુરતના સોદાગર પ્રેસવાળાની હતી અને ત્રીજી હસ્તલિખિત એક સુરતના શાસ્ત્રીની હતી. છાપેલી પ્રતો ધણી અશુદ્ધ હોવાથી અમે શક્ય તેટલો સુધારો કર્યો છે; પણ ભાષાંતર તો નવીન જ રા. રા. બાલુભાઈ ઇચ્છારામ દેસાઈ બી. એ. એ કરેલું છે; તે તો કોઈને પણ વાંચતાં જણાશે.

વળી અમે આ ગ્રન્થમાં આ કથા ઉપરાંત બીજી પણ કેટલોક ખાસ ઉમેરો કરેલા છે, મુખ્યાની કથા ઉપરાંત અધિક માસમાં આવતી બે એકાદશીઓની ત્રણ કથા આપી છે. એ સંબંધમાં પણ બે પક્ષો જણાય છે. કેટલાક શાસ્ત્રકારોનો મત અધિક માસની શુકલ અને કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીઓ નાખી ગણવી એવું છે, અને તેને તેઓએ પદ્મા અને પરમા એવું નામ આપેલું છે; બીજા કેટલાકના મતે બન્ને એકાદશીઓનું નામ કમળા રાખવામાં આવ્યું છે, અને તેની વ્રત કથા જુદી આપવામાં આવે છે. અમે બંને પક્ષોનો અત્ર સંગ્રહ કરેલો છે. એ ઉપરાંત ભવિષ્ય પુરાણમાંથી મળેલા માસની કથા અને વ્રતવિધિ પણ જાણ્યાં છે, અને વરાહ પુરાણોક્ત તથા નારદીય પુરાણોક્ત વ્યતીપાત કથાઓ પણ આપી સંપૂર્ણતા લાવવાનો યત્ન કર્યો છે. એમ આ પુસ્તકમાં ૧૦ અધ્યાયો વિશેષ છે, અને તેને અમે જાણેલા પુરૂષોત્તમ માસ માહાત્મ્યની પૂર્તિ રૂપે ગણવા વિનંતિ છે. વાંચનાર અને કથા કહેનાર-બંનેની સુખમતા માટે અમે પ્રત્યેક શ્લોક એકજ લીટીમાં પૂરો થાય એવી વ્યવસ્થા રાખી છપાવ્યો છે, તે તરફ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

કેટલીક ઉભી થતી ગેરસમજૂતિ કાઢી નાખવા માટે અત્ર એક વિશેષ ખુલાસો કરવો આવશ્યક માનીએ છીએ. “ગુજરાતી” પ્રેસ તરફથી ધણાં વરસો થયાં પુરૂષોત્તમ માસ માહાત્મ્યની કથા છપાય છે. એ પુસ્તક ગુજરાતી પ્રેસના સ્થાપક સ્વ. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઈએ છપાવ્યું હતું, પણ તેના ભાષાંતર કર્તાનું નામ તેના મુખપૃષ્ઠ પર છપાવેલું નથી. સ્વ. પ્રાણજીવન હરિહર શાસ્ત્રીએ તે કરી નથી આપ્યું એ અમે ચોક્કસ જાણીએ છીએ; કારણ કે શાસ્ત્રીજીનાં પોતાનાં રચેલાં કે અનુવાદ કરેલાં પુસ્તકો ઉપર તેમનું નામ હમેશાં છપાતું આવ્યું છે, અને તેમણે અમને કહેલું છે તે ઉપરથી પણ અમે કહી શકીએ છીએ કે મજકુર ભાષાંતર સ્વ. શાસ્ત્રીજીનું કરેલું નથી. પણ હમણાં જ ચાલુ વર્ષમાં સંયોગવશાત્ અમારા જણવામાં આવ્યું કે અમારા સ્વ. પૂજ્ય પિતાશ્રીએ “ગુજરાતી”

પ્રેક્ષ સ્થાપ્યું અને “ગુજરાતી” પત્ર કાઢ્યું તે પહેલાં અધિક માસની કથા સુરતમાં તેમના એક બાળમિત્રના
 સહકારથી છપાવેલી હતી, અને તે બાળમિત્ર આજે વિદ્યમાન છે. તેમના મુખેથી આ વાત જાણી અમને
 આનંદ થયો. અમારા પિતાશ્રીનું છપાવેલું તે મૂળ પુસ્તક પ્રાપ્ત કરવા અમે પ્રયાસ કર્યો પણ મળી શક્યું
 નહિ. અમે તે ઉપરથી એવું અનુમાન કરીએ છીએ કે મજકુર પુસ્તક ઉપરથી થોડો બહો સુધારો
 વધારો કરી આ પુરૂષોત્તમ માસની કથા “ગુજરાતી” પ્રેક્ષના કાર્તિકી પંચાંગમાં અને તે
 પછી છુટક પુસ્તક રૂપે છપાઈ હોવા જોઈએ. આદલા સ્પષ્ટ વક્તવ્યને સારાંશ એ છે કે “ગુજરાતી”
 પ્રેક્ષ તરફથી છપાઈ પ્રકટ થયેલા પુરૂષોત્તમ માસની કથાના પુસ્તકનું બાષાંતર સ્વ. પ્રાણજીવન હરિહર
 શાસ્ત્રીનું નથી, એટલું અમે ખાતરીપૂર્વક માનીએ છીએ. છતાં પણ તેમના પરલોકગમન પછી અને
 “ગુજરાતી” પ્રેક્ષમાથી છુટા પડ્યા પછી રા. મણિલાલ ઇન્દ્રજીરામ દેસાઈના કાંઈ એક ઓળખીતા
 હીરજી હર્ષજી રાવળ નામના શાસ્ત્રીએ નવીન શોધ કરી છે કે “ગુજરાતી” પ્રેક્ષ તરફથી છપાયેલાં
 અને પ્રકટ થયેલાં પુરૂષોત્તમ માસ માહાત્મ્યની કથાના બાષાંતરકર્તા સ્વ. પ્રાણજીવન હરિહર શાસ્ત્રી
 હતા, અને મજકુર શોધ સાચી માની લઈને સ્વ. શાસ્ત્રીજીને સંસ્કૃત સુદમાં પણ આવડતું નહતું,
 તેમ જ ગુજરાતી લખતાં પણ જાણતા નહોતા એવું બતાવવાને માટે મજકુર કહેવાતા બાષાંતરમાંથી
 કેટલાક દોષો કાઢીને જાહેરમાં મૂક્યા છે. સ્વ. પ્રાણજીવન હરિહર શાસ્ત્રી ભુતળ ઉપર વિદ્યમાન
 હતા ત્યારે શાસ્ત્રી હીરજીને તેમના લેખમાં કે વિદ્વાતામાં ખોડ કાઢવાનું સુઝ્યું નહોતું. તેમના
 શૌકજનક અવસાન પછી બહેલા શાસ્ત્રીઓ પણ કેવી મનોવૃત્તિવાળા હોય છે તેના એક સારો
 દાખલો શાસ્ત્રી હીરજી હર્ષજી રાવળ પુરો પાડે છે. એથી પણ વિશેષ આશ્ચર્ય પમાડનારું તો એ છે
 કે રા. મણિલાલ જેઓ એક વખતના પોતાના પ્રેક્ષના સ્વ. શાસ્ત્રી પ્રાણજીવનને સારી રીતે ઓળખતા
 હોવા છતાં અને બાષાંતરકારના નામ વિનાની પુરૂષોત્તમ માસ માહાત્મ્યની કથા પોતાના હકુમતમાં

પ્રકા.

॥ ૩ ॥

‘ગુજરાતી’ ગ્રેસ હતું ત્યારે છપાવતા હતા છતાં શાસ્ત્રી હીરજી હર્ષજી રાવળની વાત સાચી શા માટે માની હશે, તેનું કારણુ તો અમને ધણા વિચાર કરવા છતાં પણ સમજાતું નથી. આમ એક સુવિદ્વાન પ્રતિષ્ઠિત શાસ્ત્રીના અવસાન બાદ, તેઓ પોતાના ઉપર કરાયેલા આક્ષેપોનો ઉત્તર આપી શકે નહિ તેવી સ્થિતિમાં છે તે વખતે મરનાર શાસ્ત્રીના દોષો શોધવાનું શાસ્ત્રી હીરજીને કેમ સુઝ્યું હશે તે તો ભગવાન જાણે !

ભાષાંતરનું કાર્ય અસલ મૌલિક લખાણ કરવા કરતાં કેટલેક અંશે મુશ્કેલ છે, અને લો. મા. પ. વા. તિલક જેવા સંસ્કૃત અને મરાઠી ભાષા ઉપર સારી પ્રભુતાવાળા લેખકે પણ તેમના ગીતા રહસ્યના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે સંસ્કૃત ભાષાના પદોમાં રહેલો સંપૂર્ણ ભાવ મરાઠીમાં લાવવો કેટલીકવાર મુશ્કેલ છે, તેમાં ગીતાનો ખાસ. વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી અમે એમ નથી કહેવા માંગતા કે અમારૂં કરેલું ભાષાંતર કેવળ નિર્દોષ હશે. પણ શાસ્ત્રી હીરજીના કરેલા ભાષાંતરમાં કેટલાક દોષો છે તેના બે ત્રણ નમુના અત્ર આપ્યા છે. જે દોષોનું આરોપણ તેઓ ખીજા ઉપર કરે છે તે દોષથી પોતે મુક્ત નથી. દાખલા તરીકે મુખ્યાની કથાના ૪ થા અધ્યાયના ૭ માં શ્લોકમાં સોના રૂપા વગેરે કુંભોની જે વાત લખી છે તે મૂળ શ્લોકમાં ક્યાં છે ? તે જ પ્રમાણે તે જ અધ્યાયના ૨૦ માં શ્લોકમાં આ પ્રમાણે ચરણ છે. ભારતે યવદાનં ચ કરોતિ બ્રાહ્મણાય ચ ઇ. તેનો સારો અર્થ એવો છે કે ‘આ ભારતમાં (એટલે ભરતખંડ નામના દેશમાં) જે બ્રાહ્મણને જવનું દાન કરે છે તે વાયુ લોકમાં મન્વંતર પર્યંત વાસ કરે છે.’ વૈયાકરણોપાધ્યાય શાસ્ત્રી હીરજી તેનું ભાષાંતર નીચે પ્રમાણે આપે છે “તેમ જ પુસ્તકોનું દાન કરવાથી તે વાયુલોકમાં વસે છે.” (૨૦) આ અર્થ શાસ્ત્રીજીએ ક્યાંથી કાઢ્યો ? ! ભારતે એટલે “ભરતખંડ”માં એવો અર્થ થાય, તેનો શાસ્ત્રીજીએ “પુસ્તક” એવો અર્થ ક્યાંથી ક્યો ? ! મજકુર ૪થા અધ્યાયના ૨૨મા શ્લોકમાં ખીજું ચરણ આ પ્રમાણે છે. તામ્રપાત્રસ્ય દાનેન ફલં

નિ.

॥ ૩ ॥

ક્ષત્રયુગં મયેત ધ. તેનું સરળ ભાષાંતર આ પ્રમાણે થાય છે. “તાંબાના પાત્રનું દાન કરે તો તેનું સોમહું ફળ મળે.” શાસ્ત્રી હીરજી ઉપલા ચરણનું ભાષાંતર આપે છે કે તામ્રપાત્રનાં દાનો કરવાયા મુખ્યાણપહું મેળવી ભગવાનની સેવા થાય છે।। (૨૨) એ જ અધ્યાયના ૪૧ માં શ્લોકનું ભાષાંતર તો કવળ ખોટું છે. તેનો અર્થ શો થાય છે તે આ પુસ્તકમાં ૨૧મા પાના ઉપર આપેલો છે. શાસ્ત્રી હીરજી તેનું ભાષાંતર આ પ્રમાણે કરે છે. “હવે આયુષ્ય તથા લક્ષ્મી તથા પરાક્રમને આપવાવાળું જે મૌન તેને મનુષ્યોએ વ્રતમાં પણ ધારણ કરવું.” મૂળ શ્લોકમાં જે અર્થ નવા તે શાસ્ત્રીજીએ કરી બતાવ્યો છે; અને ૪૨ માં શ્લોકનું ભાષાંતર કર્યું જ નથી. આવા દોષો પાનેપાને ભરેલા છે. આનું કારણ અમને એમ લાગે છે કે શાસ્ત્રીએ મૂળસંકરની વ્રતમાંથી આવી ગંભીર ભૂલો સહિત ભાષાંતર એમનું એમ શબ્દેશબ્દ સ્વીકારી લીધું હશે. આ તો કાચના ઘરમાં બેસી પથ્થરો મારવા જેવું થયું છે. શાસ્ત્રી હીરજીના દોષ અમારે ન છુટકે દર્શાવવા પડે છે તે માટે અમે દિલ્હીની છીએ, પણ પરલોકવાસી શાસ્ત્રીજી પ્રાણજીવનના આત્મસંતોષાર્થ અમને આવી કડવી પણ દુરજ બળવવી પડે છે. આ લખાણ માટે વાંચનાર મહાશયની પણ ક્ષમા માંગી આ પવિત્ર કથા વાંચવાની બલામણુ કરી અમે વિરમીએ છીએ.

મુંબઈ, જેઠ ચૌગિની
એકાદશી, ૧૯૮૪.

}

પ્રકાશક

॥ ૪ ॥

પ્રકાશકનું નિવેદન	૨
અધ્યાય ૧ થી ૪. મુગ્ધાની કથા						
૧ મુગ્ધાનું વૃત્તાંત	૨
૨ ભામિનિનો કુટીલ ભાવ	૭
૩ ભાવ ભૂખ્યા ભગવાનની પ્રસન્નતા	૧૩
૪ દાન માહાત્મ્ય	૧૮
અધિક માસની એકાદશીની કથાઓ						
૫ (૧) શુક્લ પક્ષની પદ્મિની એકાદશીની કથા	૨૩
૬ (૨) કૃષ્ણ પક્ષની પરમા એકાદશીની કથા	૩૦
૭ (૩) શુક્લ અને કૃષ્ણપક્ષની કુમળા એકાદશીની કથા (બ્રહ્માંડ પુરાણોક્ત)						૩૬
મલમાસનાં વ્રત (ભવિષ્ય પુરાણોક્ત)						
૮ અધિક માસનાં વ્રત	૩૯
ઋતિહાસ સહિત અધિક માસનું બીજું વ્રત	૪૨
૯ વ્યતીપાત વ્રત (વરાહ પુરાણોક્ત)	૪૯
૧૦ વ્યતીપાત વ્રતની બીજી કથા (નારદીય પુરાણોક્ત)				૫૪
વ્યતીપાત વ્રતનું ઉદાપન	૫૮
અધિક માસનો દાન સંકલ્પ	૬૦

॥ ૪ ॥

(શ્રીપુરુષોત્તમભાસ માહાત્મ્ય-અંતર્ગત)

૧૪૨૩૨

મુઘ્ધાની કથા

મંગળાચરણ

શ્રીગણેશાય નમઃ । શ્રીરાધાપુરુષોત્તમાભ્યાં નમઃ । શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ।

નૈમિષારણ્યમાં શૌનકાદિ ઋષિ અને સૂત પુરાણીક

[એક સુમયે નૈમિષારણ્યમાં શૌનક વિગેરે ઋષિઓ ભેગા થઈ વિચાર કરવા લાગ્યા કે, હવે મહા દુષ્ટ કલિકાળ પ્રાપ્ત થવાનો છે, ને તેમાં પણ આ ધૈર કલિ-યુગના મનુષ્યો નિર્ધન (અર્થ ધનવાળા), અર્થ આયુષ્યવાળા, અને આળસ (અર્થ ઉલ્લભ કરનારા) થશે, માટે તેઓનું કલ્યાણ થાય તથા પરમેશ્વરના ધામની પ્રાપ્તિ કેમ થાય ? એ વિષેની ચિંતાનું નિરાકરણ કરવા માટે તેઓમાં અગ્રમણ્ય, જ્ઞાનમાં વૃદ્ધ અને સુશીલ મુનિ શૌનક ત્યાં આગળ અનાયાસ તીર્થાટન કરી પધારેલા શાંત અને ભાલનારામાં શ્રેષ્ઠ સૂત પુરાણીને આ પ્રમાણે પૂછવા લાગ્યા.]

મુગ્ધા-

॥ ૧ ॥

શ્રીગણેશાય નમઃ । શ્રીરાધાપુરુષોત્તમાભ્યાં નમઃ ॥

શૌનક ઉવાચ ।

સૂત સૂત મહાભાગ વદ નો વદતાં વર । સંદેહં ત્વાં પ્રપૃચ્છામસ્તન્નચ્છેતુમિહાર્હસિ ॥૧॥
એવં કુર્વતિ યે લોકા ઉદ્યાપનવિધિં શુભમ્ । તેષાં મોક્ષસમાવાપ્તિરન્યેષાં ન ભવેત્તથા ॥૨॥
નિર્ધનનાં નરાણાં વૈ કથં મુક્તિઃ ક્રિયા મતા । નાસ્તિ તેષાં ધનં મુખ્યમુદ્યાપનવિધિઃ કથમ્ ॥૩॥
ક્રિયતે તૈઃ કયા રીત્યા ગોલોકે વસતિઃ કથમ્ ॥ તેષાં નાસ્તિ યદોપાયઃ કિં કૃતં હરિણા તદા ॥૪॥
એતત્સંદેહબહુલં છિંધિ ત્વં સૂતનંદન ॥ ૫ ॥

અધ્યાય ૧ લો-મુગ્ધાનું વૃત્તાંત

શૌનકનો પ્રશ્ન

શૌનક ઋષિ બોલ્યા:-હે સૂત ! હે સૂત ! હે મહાભાગ ! આપ બ્યાખ્યાનકારોમાં ઉત્તમ છો, એટલા માટે તમને એક શંકા અમે પૂછીએ છીએ, તેનું સમાધાન કરવાને તમે યોગ્ય છો.^૧ આપે અધિકમાત્ર અથવા પુરુષોત્તમમાસના માહાત્મ્યની જે સુંદર કથા સંભળાવી તેમાં કલા પ્રમાણે જે મનુષ્યો ઉત્તમ ઉદ્યાપન વિધિ કરે છે તેઓની જ મુક્તિ થાય છે એમ કહ્યું તો શું બીજાઓની મુક્તિ થતી નથી ?^૨ ધનરહિત મનુષ્યોને મોક્ષ કેમ મળે અને તેઓ નિર્ધન હોવાથી ઉદ્યાપનવિધિ કયા પ્રકારે કરી શકે.^૩ તે મનુષ્યો કયા પ્રકારે ઉદ્યાપનવિધિ કરવાથી ગોલોકમાં વાસ કરી શકે ? તેઓને માટે શું બીજો ઉપાય હરિએ બતાવ્યો નથી ?^૪ હે સૂતનંદન ! આ અમારી શંકાનું બરાબર સમાધાન કરો.^૫

કથા.

અ. ૧.

॥ ૧ ॥

સૂત ઉવાચ ।

સાધુ પૃષ્ઠં હિ ઋષયો એતત્પ્રશ્નોત્તરં શ્રુણુ । ન પ્રાયોજનમત્રૈવ નિર્ધનનાં વિશેષતઃ ॥ ૬ ॥
ધનસ્ય સંચયોઽપ્યત્ર શ્રદ્ધાયાઃ કારણં મતમ્ । નિર્ધનૈસ્તુ સદા કાર્યં કર્મ શ્રદ્ધાસમન્વિતમ્ ॥ ૭ ॥
ચેતઃકૃતં સમગ્રં સ્યાદીશ્વરસ્ય પ્રસાદતઃ । વિના શ્રદ્ધાકૃતં ચેત્સ્યાદ્વનિકૈસ્તચ નિષ્ફલમ્ ॥ ૮ ॥
તસ્યાઘથા મહેત્ શ્રદ્ધા ફલં તાદૃક્મતં કિલ । યાવદ્વતં સદા કાર્યા શ્રદ્ધામક્તિર્વિચક્ષણૈઃ ॥ ૯ ॥
ધનં ચેદધિકં યેષાં ન્યૂના શ્રદ્ધા ચ નિષ્ફલમ્ । તસ્માત્સર્વૈઃ પ્રકર્તવ્યં શ્રદ્ધયા સફલં મહેત્ ॥ ૧૦ ॥
તસ્માદ્વ્રતાનુકૂલા ચ શ્રદ્ધા કાર્યા વિચક્ષણૈઃ । અત્રૈવ કથયિષ્યામિ હિતિહાસં પુરાતનમ્ ॥ ૧૧ ॥

સૂત કહે છે:-હે ઋષિઓ! તમે આ પ્રશ્ન ધણે સારો પૂછ્યો; તેનો જવાબ સાંભળો. આ ઉદાહરણમાં પ્રત કરનારાઓને બહુ ધનની આવશ્યકતા નથી.^૧ અને આ પ્રતમાં ધન પુષ્કળ હોય તો પણ શ્રદ્ધાની ખાસ જરૂર છે. નિર્ધન માણસે આ પ્રત હમેશાં પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી કરવું.^૨ ધિરની કૃપાથી પ્રસન્ન ચિત્તવડે આ પ્રત પૂર્ણ કર્યું હોય તો સાંઝે ફળ આપે છે અને શ્રીમંતોએ શ્રદ્ધા વિના આ પ્રત કર્યું હોય તો તે ફળ આપતું નથી.^૩ એટલા માટે જેવી શ્રદ્ધા હોય તેવું ફળ ખરેખર તેઓ મેળવે છે. સુઘ્ર મનુષ્યોએ આ પ્રત શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી કરવું.^૪ જેમની પાસે વધારે ધન હોય પણ શ્રદ્ધા ઓછી હોય તો તેમનું પ્રત, ફળ આપતું નથી, એટલા માટે સર્વેએ શ્રદ્ધાથી આ પ્રત કરવું કે જેથી ફળ આપે.^૫ એટલા માટે ડાહ્યા માણસોએ પ્રતને અનુકૂળ શ્રદ્ધા રાખવી. અહીં એક પુરાતન પ્રતિકાસની કથા કહી સંભળાવું છું.^૬

મુગ્ધા-

॥ ૨ ॥

વ્યાસેનોત્તં કૃપાલેશઞ્જાત્વા માં દટ્ઠમાબુકમ્ । એકસ્મિન્દિવસે પૃષ્ઠઃ સંદેહોઽસ્મિન્મયા ગુરૌ ૧૨
મામુવાચેતિહાસં વૈ હરિણોત્તં રમાગ્રતઃ । વૈકુંઠે રમયા પૃષ્ઠઃ સંદેહો હાયમેવ ચ ॥ ૧૩ ॥
હરિસ્તામિતિહાસેન બોધયામાસ તચ્છૃણુ । અવંતીનગરે રમ્યે બ્રાહ્મણો વેદપારગઃ ॥ ૧૪ ॥
નામ્ના વિષ્ણુપ્રિયો હ્યાસીત્સર્વકર્મવિશારદઃ । શાંતો હરિવ્રતે મુખ્યઃ ષટ્કર્મનિરતઃ શુચિઃ ૧૫
તસ્ય પુત્રદ્વયં જાતં નામ્ના દેવલમાધવૌ । બુદ્ધિમંતૌ ચ કુલિનૌ વિષ્ણુમક્તિરતૌ સદા ॥ ૧૬ ॥
કદાચિત્કાલયોગેન તત્તાતો નિધનં ગતઃ । તત્થિતાતુરૌ તૌ ચ જાતૌ દેવલમાધવૌ ॥ ૧૭ ॥
દેવલસ્ય ચ પત્ની યા રૂપલાવણ્યસંયુતા । ગર્વાધિરૂઢા ચૈવાસીન્નામ્ના રૂપવતી યતઃ ॥ ૧૮ ॥

૬૯ બાવવાળો મને જાણીને મારા ઉપર કૃપા કરીને વ્યાસે એક સમયે મને આ પ્રમાણે કહ્યું.
એક દિવસે ગુરુ વ્યાસને મેં આવો જ પ્રશ્ન પૂછ્યો.^{૧૨} તે ઉપરથી ભગવાન હરિએ લક્ષ્મીને જે
ઇતિહાસ કહ્યો હતો તે વ્યાસે મને કહ્યો. આ પ્રશ્ન લક્ષ્મીએ વૈકુંઠમાં હરિને પૂછ્યો હતો.^{૧૩} શ્રીહરિએ
લક્ષ્મીને ઇતિહાસથી જે બોધ આપ્યો તે તમે સાંભળો.

વિષ્ણુપ્રિયનું કુંટુંબ

ધણા પૂર્વકાળે રમ્ય અવંતી નગરમાં વેદ પારંગત એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો.^{૧૪} તે બ્રાહ્મણ સર્વ
કર્મમાં કુશળ, હરિની સેવા કરવામાં જ્ઞાત, ષટ્કર્મમાં* નિપુણ હતો અને તેનું પવિત્ર વિષ્ણુપ્રિય એવું
નામ હતું.^{૧૫} તેને શુદ્ધિમાન, કુશીન, અને વિષ્ણુભક્તિમાં પ્રીતિવાળા દેવલ અને માધવ નામના બે
પુત્રો હતા.^{૧૬} એક વખતે કાળવજ્રાત તેમના પિતા વિષ્ણુપ્રિય મરણ પામ્યા. સાર બાદ દેવલ અને
માધવ ધણા ચિતાતુર થયા.^{૧૭} દેવલની સ્ત્રી રૂપ અને લાવણ્યથી યુક્ત અને અભિમાની હતી

કથા.

અ. ૧.

॥ ૨ ॥

* ૧ અધ્યાપન, ૨ અધ્યયન, ૩ મંજન, ૪ યાજન, ૫ દાન આપવું અને ૬ દાન લેવું.

સા જ્યેષ્ઠા જ્યેષ્ઠપત્ની ચ ગૃહે મુખ્યાધિકારિણી। આસીન્માધવપત્ની ચ નામ્ના મુગ્ધા ચ મૃદુધીઃ ॥૧૯॥
 ગૃહે કિંચિન્ન જાનાતિ ગૃહકાર્ય વિશેષતઃ । લોકાસ્તામાહુરશ્વિલા ગ્રંથિલેતિ ચ સર્વશઃ ॥૨૦॥
 તથોરેવં તદા આત્રોર્ગૃહેષુ વર્તમાનયોઃ । કાલો ગતઃ કિયત્ પશ્ચાદ્દારિદ્યં ચામવદ્રૂહે ॥ ૨૧ ॥
 દેશાંતરગતૌ તૌ ચ દ્રવ્યોપાર્જનલાલસૌ । નારીદ્વયં ગૃહે મુક્ત્વા દ્વિજૌ દેવલમાધવૌ ॥૨૨ ॥

માધવ ઉવાચ ।

દેવરો માધવઃ પ્રોક્તો ભ્રાતૃપત્નીમુવાચ હ । જ્યેષ્ઠભ્રાતા પિતાતુલ્યસ્તત્પત્ની માતૃરૂપિણી ॥૨૩॥
 માતસ્ત્વં ગૃહમુખ્યાસિ ગુણમુખ્યા વિશેષતઃ। મગિનીવત્ત્વયા રક્ષ્યા મૂર્ખા પત્ની મમેતિ ચ ૨૪
 અને તેનું નામ રૂપવતી હતું.^{૧૮} તે જ્યેષ્ઠ ભ્રાતાની સ્ત્રી હતી અને તેથી તે ગૃહકાર્યમાં મુખ્ય અધિકાર
 ભોગવતી હતી. અને મૂઢ શુદ્ધિવાળી માધવની સ્ત્રીનું નામ મુગ્ધા હતું.^{૧૯} અને તે ધરના કામકાજમાં
 કંઈ પણ જાણતી નહતી, જેથી બધા લોકો તેને સર્વ રીતે ગાંડી (ભોળી) કહેતા હતા.^{૨૦} આ પ્રમાણે
 ધરમાં રહેતા રહેતા તે બન્ને ભાઈબોના કેટલોક સમય ગયા પછી તેઓના ધરમાં દારિદ્ર્ય આવ્યું.^{૨૧}
 ચારબાક દ્રવ્ય મેળવવાની ઇચ્છાવાળા તે દ્વિજ દેવલ અને માધવ પોતપોતાની સ્ત્રીને ધરમાં મૂકી
 પરદેશ ગયા.^{૨૨}

નાનો ભાઈ માધવ પોતાના મોટા ભાઈની પત્ની રૂપવતીને કહેવા લાગ્યો કે, “મોટા ભાઈ પિતા
 સમાન છે અને તેની પત્ની માતા સમાન છે.^{૨૩} એટલા માટે હું માતા ! તમે ધરમાં મોટાં છો
 અને મુખ્યત્વે કરીને શુભવાળા છો, માટે તમારે મારી મૂર્ખ સ્ત્રીને બહેન પ્રમાણે સંભાળવી.^{૨૪}
 કારણ કે તે ધરનું કામકાજ જાણતી નથી અને ઝાતિનો વ્યવહાર પણ સમજતી નથી. એટલા માટે

મુગ્ધા-

॥ ૩ ॥

ગૃહકાર્ય ન જાનાતિ જ્ઞાતિકાર્ય તથૈવ ચ । ત્વયા સંભાવનીયા ચ મગિનીપુત્રિકા યથા ॥૨૫॥
ગચ્છામ્યહં ચ વિશ્વાસ્ય ત્વયિ દૈવિ શુભેક્ષણે ॥ ૨૬ ॥
સૂત ઉવાચ ।

શ્ત્યુક્ત્વા ચ ગતૌ તૌ ચ આતરૌ દ્રવ્યલાલસૌ । ગ્રામાન્તરે ચ તૌ પ્રાપ્તૌ દૂરમર્થેન્સયા ગતૌ ૨૭
તતો રૂપવતી યા મા મુગ્ધામિત્યુવાચ હ । રે મુગ્ધે મમ ગેહાત્ત્વં દૂરં ગચ્છ ચ દુર્ભગે ॥૨૮॥
ત્વન્દ્રાગ્યાન્ન મમ સ્વામી દારિદ્ર્યં પ્રાપ્તવાન્ દૃઢમ્ । દુર્ભગા ત્વં ન જાનાસિ ગૃહકાર્ય ન કિંચન ૨૯
જ્ઞાતિકાર્ય વિશેષેણ વક્તું જાનાસિ નૈવ ચ । ધિક્ત્વાં મૂઢાં મૂઢબુદ્ધિં પાપિણીં પાપકર્મિણીમ્ ૩૦॥
તમારે તેને બહેન અને દીકરી પ્રમાણે સંભાળવી. ૨૫ માટે હે સારા નેત્રવાળી દેવી ! હું તમારામાં
વિશ્વાસ રાખી તમને સોંપીને જાઉં છું.” ૨૬

સૂત કહે છે :- એ પ્રમાણે કહીને દ્રવ્યની ઇચ્છાવાળા અને ભાઈઓ દૂર દેશાવર ધન મેળવવાને
માટે ગયા. ૨૭

જેઠાણી દેરાણીનો કથઓ

સાર બાદ રૂપવતી તે મુગ્ધાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી; “હે મુગ્ધે ! હે ખરાબ ભાગ્યવાળી ! તું મારા
ધરમાંથી દૂર થા. ૨૮ તારા દુર્ભાગ્યથી મારા સ્વામીને દૃઢ દરિદ્રતા પ્રાપ્ત થઈ. દુર્ભાગ્યવાળી તું ધરનું કામ-
કાજ કંઈ પણ જાણતી નથી. ૨૯ તેમ જ જ્ઞાતિનું કાર્ય, તેમ જ શું બોલવું તેની પણ તને ખબર નથી
માટે મૂઢ, મૂઢબુદ્ધિવાળી પાપિણી, પાપકર્મ કરવાવાળી તને ધિક્કાર છે.” ૩૦ એ પ્રમાણે કહીને તેને
માર મારીને ધરની બહાર કાઢી મૂકી, સ્વેચ્છાચરણની ઇચ્છાવાળી રૂપવતીએ તે સાધ્વી મુગ્ધાને

કથા.

અ. ૧.

॥ ૩ ॥

રૂપવતી બાલી, “હે મુઘે, ઇ મારા ધરમાંથી ફર થા...”

મુગ્ધા-

॥૪॥

एवमुक्त्वा ताडयित्वा गृहाभिष्कासिता तया।व्यभिचारेच्छया नार्या सा साध्वी ताडिता भृशम्
भग्ना दंतास्तथा तस्या अत्यंतं ताडिता ध्रुवम् । सा मातृरहिता नारी भग्ना वै शोकसागरे ॥३२॥
त्यक्त्वा गृहं रुरोदार्ता दुःखितानन्यमानसा । अहो दुःखं महादुःखमीश्वरेण निपातितम् ॥३३॥
किं करोमि क्व गच्छामि शरणं किं भवेन्मम । इत्थं विलपति बाला दुःखमारयुता सती ॥३४॥
लोकैराश्वासिता सर्वैर्वासिता तद्गृहांतिके । तत्रस्था सा हि सर्वेषां गृहकार्यं करोति च ॥३५॥
उदरस्यापि भरणं करोति तत्र दुःखिता । रूपवत्या गृहे गत्वा तत्कार्यं च करोत्यपि ॥३६॥
तत्सखीभिश्च दुष्टाभिस्तर्जितापि पुनः पुनः । कौटिल्यं नैव जानाति न च जानाति दुष्टतम् ३७
केवलं श्रमतां धृत्वा धिया तत्सेवने रता । एवं गतः कियत्कालस्तयोर्नार्योर्यथातथम् ॥३८॥

ધણી મારી.^{૩૧} ખરેખર તેણીના બહુ મારવાથી તેના દાંત ભાંગી ગયા. માતારહિત તે સ્ત્રી શોક-
સાગરમાં ડુબી ગઇ.^{૩૨} દુઃખી એવી તે ઘર બહાર નીકળી દુઃખિત મને કરી રોવા લાગી કે,
'અરે ! ઇશ્વરે મારાપર મહાદુઃખ નાખ્યું.^{૩૩} હવે મારે શું કરવું ? ક્યાં જવું ? મારું શરણુ કોણુ ?'
એ રીતે શોક કરતી તે બાકા દુઃખના ભારથી દબાઇ ગઇ,^{૩૪} સર્વ મનુષ્યોએ તેને ધીરજ આપી
અને સમીપમાં બીજા ગૃહમાં રાખી. ત્યાં રહીને તે સર્વ લોકોનું કામકાજ કરવા લાગી.^{૩૫} ત્યાં આમજ
દુઃખી એવી તે પેટનું ભરણુ પોપણુ કરવા લાગી અને રૂપવતીના ધરનું કામકાજ પણ કરવા લાગી.^{૩૬}
રૂપવતીની દુર્જન સખીઓથી પુનઃ પુનઃ તિરસ્કાર પામેલી તે બિચારી કપટને જાણતી ન હતી,
તેમ જ દુર્જનતાને જાણતી ન હતી.^{૩૭} કેવળ ધીરજ રાખીને બુદ્ધિવટે રૂપવતીની સેવામાં પ્રીતિ
રાખતી. એ રીતે રહેતાં બંને સ્ત્રીઓનો ધણો સમય બ્યતીત થયો.^{૩૮} એ પ્રમાણે કેટલોક સમય જતાં

કથા.

અ. ૧.

॥૪॥

અધિમાસથ સંપ્રાપ્તો યથ માન્યો હરેરપિ । તસ્મિન્માસે તદા પ્રાપ્તે લોકાઃ સ્નાનાર્થમુદ્યતાઃ ॥૨૯॥
 સા ચ રૂપવતી સ્નાને સમુદ્યુક્તા સસ્ત્રીજનૈઃ । સ્નાનોદ્યુક્તાં ચ તાં દૃષ્ટ્વા ગૃહે સ્થાપિતદેવતામ્ ॥૪૦॥
 દીપ્તેભાં પરાં પશ્યન્ મુગ્ધા વિસ્મયમાગતા । મુગ્ધા તાં ચૈવ પપ્રચ્છ કિમિદં ક્રિયતે ત્વયા ॥૪૧॥
 ब्रूहि मामपि मद्योग्यं चेद्व्रतं च करोम्यहम् ॥ ४२ ॥

રૂપવતી ઉવાચ ।

મદ્ગૃહે સસ્ત્રીનાં મધ્યે મુલ્યાસ્તિ મામિની સદા । સારાસારવિચારજ્ઞા સર્વથા કાયસાધિની ૪૩
 કેવલં ત્વં ચ મદ્રેહે પિશાચી પાપિની ધ્રુવમ્ । ન જાનાસિ વ્રતં પૂજામુદરાદન્યદેવ હિ ॥ ૪૪ ॥
 इति पृष्ट्वा च सा क्रुद्धा तिरस्कारमचीकरत् । रे मुग्धे तव नैवेदं योग्यं श्रीहरिसेवनम् ॥४५॥
 હરિને પ્રિય એવો અધિક માસ આવ્યો. તે માસમાં સ્નાન દાનાદિ ધાર્મિક ક્રિયા કરવાને માટે મનુષ્યો તત્પર થયા. ૪૯ તે રૂપવતી પણ પોતાની સખીઓની સાથે સ્નાન કરવા તૈયાર થઈ. સ્નાન કરવા તૈયાર થયેલી તેને જોઈને અને ધૈર દેવનું સ્થાપન કરેલું જોઈને તથા ઉત્તમ દીવાની પૂજા વિગેરે જોઈ મુગ્ધા આશ્ચર્ય પામી અને તે રૂપવતીને પૂછવા લાગી; “તમે આ શું કરો છો ? ૪૦-૪૧ મારા લાયક તે વ્રત હોય તો તે મને કહો. હું પણ તે કરીશ.” ૪૨

રૂપવતી કહે છે:—“મારા ધરમાં સખીઓમાં મુખ્ય સારાસારને જાણવાવાળી અને સર્વ રીતે કામકાજને જાણવાવાળી બામિની નામની એક સખી રહે છે. ૪૩ પરંતુ તું જ એક મારા ધરમાં કેવળ પિશાચિણી અને પાપિણી છે કે જે વ્રત અને પૂજાને જાણતી નથી, પણ માત્ર ઉદર પોષણ કરી જાણે છે.” ૪૪ આમ બોલી કોષે બરાયલી રૂપવતીએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો અને કહ્યું:—“હે મુગ્ધ ! આ હરિસેવાનું વ્રત કરવાને તું યોગ્ય નથી !” ૪૫ એ રીતે તિરસ્કાર પામેલી મુગ્ધા શોકના બારથી વિહ્વળ થઈ, ૨૬તી

મુગ્ધા-

॥ ૫ ॥

एवं तिरस्कृता सा च शोकभारसमाकुला । रुदती च जगामाशु निंदती स्वकलेवरम् ॥४६॥
मार्गमध्ये च गच्छन्तीं शोकाम्बुपूरिताक्षिणीम् । ददर्श भामिनी नाम्ना मुख्या रूपवती सखी
भामिनी उवाच ।

हे मुग्धे तव दुःखं किं कथं रोदसि भीरुवत् । वृत्तान्तं तच्च मे ब्रूहि शक्तिश्चेद्वारयाम्यहम् ४८॥
મુગ્ધા ઉવાચ ।

गता तव सखीगेहं दृष्टं चैव व्रतं मया । समारब्धुं ततः पृष्टा किमिदं चेति सा तदा ॥ ४९ ॥
तिरस्कारं बहुतरं मिथ्या मे सा चकार ह । अतोहं बहुशप्तास्मि जीवितं त्यक्तुमुद्यता ॥५०॥
यदि योग्या व्रते नास्मि जीवाम्यहं कथं तदा । मूर्खाया मम का हानिर्मरणे सखि मे वद ५१
इत्युक्त्वा भामिनी सा च ईषद्वास्यसमन्विता । उवाच वचनं चेदं चेष्टागर्वाच्च पापिनी ॥५२॥

રૂઢી પોતાના દેહને નીંદતી જલદી પોતાને ઘેર જવા લાગી. ૪૬ માર્ગમાં જતાં જતાં અશ્રુથી પૂર્ણ
નેત્ર છે એવી તે મુગ્ધાને રૂપવતીની ભામિની નામની મુખ્ય સખીએ જોઈ. ૪૭

ભામિની પૂછે છે:-“હે મુગ્ધે! તુંને શું દુઃખ છે અને ખીકણની માફક શા માટે રડે છે? તારું
જે વ્રતાંત હોય તે મને કહે અને મારાથી બનશે તો હું ઉપાય કરીશ.” ૪૮

મુગ્ધા કહે છે:-“હું તારી સખી રૂપવતીને ઘેર ગઈ હતી, ત્યાં મેં તેને વ્રત કરતી જોઈ ત્યારે
મેં તેને પૂછ્યું કે, આ વ્રત શાનું છે? ૪૯ ત્યારે તેણે મારો બહુ તિરસ્કાર કર્યો તેથી હું દુઃખી
જીવન ત્યજવાને તત્પર થઈ છું. ૫૦ જે વ્રત કરવાને હું યોગ્ય નથી તો મારું જીવન શા કામનું? કારણ
કે હું મૂર્ખા, મારા મરણથી શી હાનિ થવાની છે? તે હે સખી! તું મને કહે.” ૫૧ એ પ્રમાણે સાંભળી
પાપિણી ભામિની સહજ હાસ્ય કરીને આ પ્રમાણે બર્બટી એટા કરીને કહેવા લાગી. ૫૨

કથા.

અ. ૧.

॥ ૫ ॥

ભામિની ઉવાચ ।

અહો દૃષ્ટં હિ ધાષ્ટર્થં તે યત્પ્રાણાન્ ત્યક્તુમુદ્યતા । સ્વલ્પાન્ન કારણાન્મુગ્ધે નૈતદ્યોગ્યં હિ ધીમતામ્
અહં વ્રતોપદેશં તે કરોમિ શૃણુ સુંદરિ । મયા ચૈવ સમારબ્ધં હિતાર્થં તવ ચ બ્રુવે ॥ ૫૪ ॥
અયં માસો મલાલ્યઃ સ્યાદત્ર પૂજ્યો હરિઃ સ્વયમ્ । સ્નાનં ચૈવ તથા દાનં કર્તવ્યં નિશ્ચિલૈર્જનૈઃ ૫૫
પરં ત્વિદં રહસ્યં વૈ તન્ન જાનાતિ કશ્ચન । અહં ચૈકાઽપિ જાનામિ ગુરુવાક્યપ્રસાદતઃ ॥ ૫૬ ॥
કશ્ચિદ્યોગી મમ ગૃહે પૂર્વ પ્રાપ્તો યદૃચ્છયા । સ સેવિતો મયાઽત્યર્થ પ્રસન્નશ્ચાઽમ્બત્તદા ॥ ૫૭ ॥
તેન પ્રસન્નભૂતેન રહસ્યં મે પ્રકાશિતમ્ । તદહં કથયિષ્યામિ દયયા ત્વયિ માનિનિ ॥ ૫૮ ॥
ન કસ્મૈચિત્સમાલ્યેયં ગુહ્યાદ્ ગુહ્યતરં ત્વિદમ્ । એતદ્વ્રતં તવૈવાઽદ્ય દુર્માગ્યસ્યૈવ નાશનમ્ ॥ ૫૯ ॥
ખોટો વ્રતોપદેશ

ભામિની કહે છે:-“હે મુગ્ધે ! તારૂં પ્રાણ તજવાનું સાહસ મેં જોયું છે, પરંતુ આવા નજીવા કારણ માટે તારા જેવી શાણ્ણીએ આમ કરવું યોગ્ય નથી. ૫૪ હે સુંદરી ! હું તુંને વ્રતોપદેશ કરું છું તે તું સાંભળ. મેં પણ તે વ્રતનો આરંભ કર્યો છે તે તારા હિતને માટે કહું છું તે સાંભળ. ૫૪ આ મહિનાને મધ્યમાસ કહ્યો છે અને તેમાં હરિની સેવાનું માહાત્મ્ય છે, તેથી સર્વ મનુષ્યોએ તેમાં સ્નાન તથા દાન કરવું. ૫૫ પરંતુ આમાં એક ગુણ રહસ્ય છે તે કોઈ પણ જાણતું નથી. કેવળ હું ગુરુકૃપાથી તે જાણું છું. ૫૬ કોઈ યોગી અનાયાસે પૂર્વે મારે ઘેર આવ્યો અને મેં તેની સેવા કરી, તેથી મારા પર તે બહુ પ્રસન્ન થયો. ૫૭ તેના પ્રસન્ન થવાથી તેણે મેં રહસ્ય કહ્યું, તે રહસ્ય હે માનિનિ ! તારા પર દયા આવવાથી હું તુંને કહું છું. ૫૮ આ અતિ ગુણ રહસ્ય વારે કોઈને પણ કહેવું નહિ. આ વ્રત તારા દુર્ભાગ્યનો જશર નાશ કરશે. ૫૯ આ વ્રત પ્રસિદ્ધ અને ગુણ એમ બે પ્રકારે થાય છે. મનુષ્ય પ્રસિદ્ધ વ્રતને જાણે છે

શુદ્ધા-

॥ ૬ ॥

દ્વિવિધં વ્રતમેતત્ સ્યાત્ પ્રસિદ્ધં ગુહ્યમપ્યુત । લોકઃ પ્રસિદ્ધં જાનાતિ ગુહ્યં નૈવ ચ કશ્ચન ॥ ૬૦ ॥
ગુહ્યેન ચ કૃતેનૈવ હરિસ્તુષ્યતિ તત્ક્ષણાત્ । પ્રસિદ્ધે ચ કૃતે તસ્મિન્ ફલં જન્માન્તરે ભવેત્ ॥ ૬૧ ॥
પ્રસિદ્ધે ચ વ્રતે ચાજ્યં વિધિઃ સર્વૈર્નિગદ્યતે । સ્નાનં સ્યાદ્વિમલે તીર્થે દાનં ચ સંપુટાદિકમ્ ॥ ૬૨ ॥
દીપશ્રૈકાંતિકે સ્થાપ્યઃ શ્રીરાધાપુરુષોત્તમઃ । મોજને ચ હવિષ્યાશી તથા દંપતિમોજનમ્ ॥ ૬૩ ॥
ઇત્યાદિકં પ્રસિદ્ધં ચ સર્વૈર્યત્ ક્રિયતે વ્રતમ્ । અપ્રસિદ્ધમથૌ વચ્ચિમ્ ગુહ્યં મેઋષિમાષિતમ્ ॥ ૬૪ ॥
ગુપ્તં સ્નાનં સદા કાર્ય માસપર્યતમેવ હિ । દૃષ્ટં કેનચિદેવેહ વ્રતસ્ય સ્વંડનં ભવેત્ ॥ ૬૫ ॥
તસ્માત્ ગુપ્તં પ્રકર્તવ્યં સ્નાનં તન્મલસંયુતે । જલે મલિમ્લુચપ્રીત્યૈ ચૈતન્મે ગુહ્યમાષિતમ્ ॥ ૬૬ ॥
યથાયથા જલે તુ સ્યાન્મલો દુર્ગધિકસ્તથા । તથાતથા હરિઃ શીઘ્રં તુષ્યેદિત્યેષ નિર્ણયઃ ॥ ૬૭ ॥

કથા.

અ. ૧.

પશુ ગુહ્ય વ્રતને કોઈ જાણતું નથી. ૬૦ ગુહ્ય વ્રત કરવાથી હરિ તત્કાળ પ્રસન્ન થાય છે અને પ્રસિદ્ધ વ્રતનું ફળ ખીજ જન્મમાં મળે છે. ૬૧ પ્રસિદ્ધ વ્રતનો વિધિ-નિર્મળ જળમાં સ્નાન, સંપુટાદિકનું દાન સર્વ લોકો જાણે છે. ૬૨ શ્રીરાધા પુરુષોત્તમનું અને એકાંતમાં દીવાનું સ્થાપન કરવું અને હવિષ્યાનું મોજન કરવું તથા સત્પાત્ર બ્રાહ્મણ પતિપત્નીને જમાડવા. ૬૩ એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ વ્રત સર્વ મનુષ્યો કરે છે અને ઋષિઓ અને કહેલો ગુહ્ય વ્રતનો વિધિ મારી પાસેથી તું સાંભળ. ૬૪ તેમાં હમેશ્વાં એક માસ પર્યંત ગુપ્ત રીતે સ્નાન કરવું અને સ્નાન કરતાં કોઈ જાણે તો વ્રતનો ભંગ થયો મનાય છે. ૬૫ એટલા માટે મલવાળા જળમાં મલ માસની પ્રીતિ માટે ગુપ્ત મલસ્નાન કરવું, એ ગુપ્ત રહસ્ય હું તને કહું છું. ૬૬ જેમ જેમ જળમાં દુર્ગંધ વધારે હોય તેમ તેમ હરિ શીઘ્ર પ્રસન્ન થાય છે, એવો નિર્ણય છે. ૬૭ મોજનમાં કડવા તથા તીખા પદાર્થો લેવા અને પૂજા પીપળાની કરવી તથા તેના પાનના પડિયામાં

॥ ૬ ॥

મોજનં તિક્તકટુકં નાન્યત્ કિંચિન્મતં કિલ । પૂજનં પિપ્પલસ્યાઽપિ દાનં પત્રપુટસ્ય ચ ॥ ૬૮ ॥

एतद्ब्रतं संप्रति मे प्रदिष्टं दया यतो मे त्वयि चाऽऽविरासीत् ।

अनेन चीर्णेन च शीघ्रमेव हरिः प्रसन्नो भवतीति सत्यम् ॥ ६९ ॥

करोम्यहं चैतदपि स्वयं व्रतं, तुभ्यं समाख्यातमपि कृपावशात् ।

त्वं वै कुरुष्व व्रतमेतदेव हरिः प्रसन्नस्तव संमविष्यति ॥ ७० ॥

इति श्रीपुरुषोत्तममाहात्म्यांतर्गतमुग्धोपाख्याने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

હાન આપવું, આ સિવાય બીજો મત નથી.^{૧૮} આ વ્રત તારાપર હયા આવવાથી મેં તને કહ્યું અને તે વ્રતના પ્રભાવે કરી હરિ સત્વર પ્રસન્ન થશે તે તારે સત્ય બાલ્યું.^{૧૯} હયા બાળી તને સારી રીતે કહેલું આ વ્રત હું પણ કરું છું. અને તું પણ તે વ્રત કર કે જેથી તારાપર હરિ પ્રસન્ન થશે ।^{૨૦}

इति श्रीपुरुषोत्तम माहात्म्ये विषे मुग्धोपाख्यानमां अध्याय १ लो समाप्त

મુગ્ધા-

॥ ૭ ॥

સૂત ઉવાચ ।

દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ ॥

કથા.

અ. ૨.

एवमुक्त्वा तथेत्याह मुग्धा सा विप्रलम्बिता । कौटिल्याज्ञा हि सा बाला गृहे गत्वा तथाऽकरोत्
कुटिला भामिनी साऽपि रूपवत्या गृहं गता । वृत्तान्तं कथयामास मार्गे जातं तया सह ॥

રૂપવત્યાદિકાઃ સખ્યઃ શ્રુત્વા વૃત્તાન્તમદ્ભુતમ્ ॥ ૨ ॥

गर्हयामास चाऽन्यंतं तां बुद्धिरहितां सतीम् । मुग्धा साऽथ गृहं गत्वा हर्षवेगयुता सती ॥ ३ ॥
व्रतस्यारंभणं चक्रे यथोक्तं दुष्टया तया । पश्चाद्रात्रौ समुत्थाय शौचाभाववती सती ॥ ४ ॥
स्नानार्थं सा जगामाऽथ चैकांते मुक्तचिह्नका । सा गत्वा च गृहादूरं कस्यचिद्गृहसन्निधौ ॥ ५ ॥

અધ્યાય ૨ જો-ભામિનીનો કુટિલ ભાવ

પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી મુગ્ધાએ કરેલું ખોટું વ્રત

સૂત કહેવા લાગ્યાઃ-આ પ્રમાણે કહેવાથી હેતરાયલી પેલી મુગ્ધાએ કહ્યું: ‘બહુ સારું, હું તે પ્રમાણે કરીશ.’ કુટિલપણાને ન જાણનારી (ભાળી) બાળા ઘેર જમને તે પ્રમાણે કરવા લાગી.^૧

આ તરફ કુટિલ ભામિની પણ રૂપવતીને ઘેર ગર્ભ અને રસ્તામાં જે પ્રમાણે મુગ્ધા સાથે જે વાત થઈ હતી તે રૂપવતીને કહી સંભળાવી. રૂપવતીની બીજી સખીઓ પણ આ અદ્ભુત વૃત્તાંત સાંભળી,^૨ પેલી શુદ્ધિ રહિત મુગ્ધાની અત્યંત નિન્દા કરવા લાગી. બીજી તરફ હર્ષના વેગથી મુગ્ધા ઉતાવળી ઉતાવળી ઘેર ગઈ.^૩ અને પેલી દુષ્ટ ભામિનીના કલ્લા પ્રમાણે વ્રતનો આરંભ કર્યો. પાછલી રાત્રિએ ઉઠીને, શૌચકર્મ કરી,^૪ એકાંતમાં વસ્ત્રઆદિ મુકી સ્નાન કરવા અર્થે બહાર નીકળી, તે પોતાના ઘરથી થોડે દૂર કોઇના ઘર આગળ આવી લાગી.^૫

॥ ૭ ॥

દૃષ્ટા સ્નાતં હિ દુર્ગં સ્નાનં ચક્રે શનૈઃશનૈઃ । અજ્ઞાતા કેનચિત્સ્નાનં કૃત્વા શ્રીકૃષ્ણમાનસાઠ
 જગામ પિપ્પલોપસ્થં સ્મરંતી ભામિનીવચઃ । તત્ર ગત્વા યથાબુદ્ધિ પૂજયામાસ તં મુદા ॥૭॥
 પુરુષોત્તમઃ પ્રસન્નોઽસ્તુ વ્રતેનાઽનેન મૈ હરિઃ । એવમુક્ત્વા ગૃહં ગત્વા પુનઃ સ્નાનં ચકાર સાઠ
 કૂપોદકેન મલિનં શરીરં શોધયિષ્યતિ । આહારશ્ચ તથા ચક્રે કદુસ્તિક્તસ્તથાઽમ્લકઃ ॥૯॥
 એવં વ્રતં સમારબ્ધં તથા શ્રદ્ધાસમન્વિતમ્ । એવં સા કુર્વતી બાલા ભામિનીવાક્યનોદિતા ॥૧૦
 વિહિતાઽવિહિતં કિંચિન્ન જાનાતિ સ્મ સર્વથા । ઇત્યં પ્રવર્તમાનાયાસ્તસ્યાઃ શ્રીપુરુષોત્તમઃ ૧૧
 માસઃ સંપૂર્ણતાં પ્રાપ્નો મુઘ્ધા હર્ષાન્વિતાઽભવત્ । અથાંતિમેઽહ્નિ સા બાલા ભામિનીગેહમાગમત્

દુર્ગધથી બરેલું એક ખાખોચીયું (ખાડા) બેઠું તેણે તેમાં ધીમે ધીમે સ્નાન કરવા માંડ્યું. તે ભોળા
 મુઘ્ધા કૃષ્ણનું મનમાં ચિંતન કરતી,^૬ સ્નાન કરી, ભામિનીનાં વચનો સંભારી સમીપમાં રહેલા પિપ્પલાના
 ઝાડ આગળ બેઠી. ત્યાં આગળ બેઠી પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર તે પિપ્પલાની આનંદથી પૂજા કરવા
 માંડી.^૭ “હે પુરુષોત્તમ ! મારા આ વ્રતથી આપ પ્રસન્ન થાઓ.” એ પ્રમાણે કહી પોતાને ઘેર
 બેઠું પાણું સ્નાન કર્યું.^૮ કુવાના પાણીથી મલીન થયેલું શરીર તે ધોતી હતી; કડવું, તીખું તથા ખાટું
 ભોજન તે કરતી હતી.^૯ આ પ્રમાણે ભામિનીના કહેવા પ્રમાણે તે ભોળા બાળાએ વ્રતનો સમારંભ
 શ્રદ્ધાથી કર્યો.^{૧૦} આ વ્રતમાં શું યોગ્ય છે અને અયોગ્ય છે તે વિષે તે કંઈ પણ જાણતી નહતી.
 આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં તો તેનો શ્રીપુરુષોત્તમ^{૧૧} માસ સંપૂર્ણ થવા આવ્યો. ત્યારે મુઘ્ધા હર્ષથી
 વેલી થઈ બહાર નીકળી. હવે આજના છેલ્લા દિને મુઘ્ધા ભામિનીને ઘેર બેઠી.^{૧૨}

મુઘા-

॥૮॥

તયા પૃથ્ઠં કથં મુઘે વ્રતં તે પૂર્ણતાં ગતમ્ । તે યથાર્થં ચ મે બ્રૂહિ ભામિન્યગ્રે નિવદિતમ્ ॥૧૩॥

તથાપિ દુષ્ટા કૌટિલ્યા ચેદમેવ વચોઽબ્રવીત્ ॥ ૧૪ ॥

ભામિની ઉવાચ ।

સાધુ મુઘે વ્રતં ચૈતત્ ત્વયા સર્વં સમાપિતમ્ । મમાઽપિ વિઘ્નવાહુલ્યાત્પૂર્ણતાં ન ગતં વ્રતમ્ ૧૫

તવેશ્વરકૃપાલેશાત્પૂર્ણમેવાઽભવદ્વ્રતમ્ । અથોદ્યાપનમસ્ય ત્વં કર્તુમર્હસિ સુંદરિ ॥ ૧૬ ॥

એવમુક્તા ચ સા પ્રાહ કૌટિલ્યાઙ્ગા ચ તાં પ્રતિ । કથમુદ્યાપનં કાર્યં સસ્ત્રિ મે બ્રૂહિ વિસ્તરાત્ ॥૧૭॥

ભામિની ઉવાચ ।

ઉદ્યાપનવિધિસ્ત્વેવં રૂપવત્યા ગૃહે યથા ॥ વિશેષોઽસિન્ વ્રતે યઃ સ્યાત્ તન્નિબોધાય સુંદરિ ॥૧૮॥

ઉદ્યાપન કરવાને દેવની આજ્ઞાની જરૂર

ભામિનીએ પૂછયું:-“હે મુઘે ! તે જે પ્રમાણે વ્રત પૂર્ણ કર્યું, તેનું સર્વ વ્રતાંત મને કહે.” મુઘાએ ભામિની આજ્ઞા જે પ્રમાણે પોતે વ્રત કર્યું હતું તે નિવેદન કર્યું.^{૧૩} ત્યારે તે દુષ્ટ અને કુટિલ ભામિની આ પ્રમાણે બોલી:-^{૧૪} ભામિનીએ કહ્યું; “હે મુઘે ! ઠીક થયું કે તે તો સર્વ વ્રત સમાપ્ત કર્યું. પણ માઈ વ્રત તો બહુ અડચણો આવવાથી પૂર્ણ થયું નહિ.^{૧૫} ઈશ્વરની કૃપાથી તારૂં વ્રત પૂર્ણ થયું છે, માટે હે સુંદરી ! હવે તું વ્રતોદ્યાપન કરવાને લાયક થઈ છે.”^{૧૬} આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે કુટિલતાને ન જાણનારી મુઘાએ તેને પૂછ્યું કે: “હે સખિ ! ઉદ્યાપન કેમ કરવું તે મને વિસ્તારથી કહે.”^{૧૭}

ભામિનીએ કહ્યું:-“રૂપવતીને ઘેર તો આ પ્રમાણે ઉદ્યાપન વિધિ થઈ, પણ હે સુંદરી ! તે વ્રતની વિશેષ વિધિ આ પ્રમાણે છે તે તું સાંભળ.^{૧૮} પહેલાં તો તારે પિપળાના વૃક્ષ સમીપમાં જઈ

કથા.

અ. ૨.

॥૮॥

આદા ૧૫૫૫૫૫૫૫૫ સમાપ સ્થાયતા ત્વયા ॥ યત્ર પૂજા કૃતા પૂવ નાન્યવ્રતાહાનિનય ॥ ૧૮ ॥
 પ્રૃથ્વ્યોઽસૌ ત્વયા દેવઃ પિપ્પલઃ પુરુષોત્તમઃ । દેવદેવ જગન્નાથ પૂર્ણં ચેદ્વ્રતમદ્ય મે ॥ ૨૦ ॥
 ઉદ્યાપનવિધૌ દેવ ત્વમાજ્ઞાં દેહિ મે પ્રભો । યદ્યુત્તરં હરિર્દદ્યાત્ સફલસ્તે પરિશ્રમઃ ॥ ૨૧ ॥
 અન્યથા તવ મિથ્યા સઃ શ્રમશ્ચેતિ મતિર્મમા દક્ષાયાં હરિણાઽઽજ્ઞાયાં વક્તવ્યોઽસૌ હરિસ્ત્વયા ૨૨
 શ્ચઃ સમં દેવદેવેશ દેવ્યા રાધિકયા પ્રભો । મત્પૂજા સંગ્રહાર્થાય સ્વાગંતવ્યં ગૃહે મમ ॥ ૨૩ ॥
 એવમુક્ત્વા ગૃહં ગત્વા વાચ્યા રૂપવતી ત્વયા । પાકાદિકં હિ સાહિત્યં સા સર્વં કારયિષ્યતિ ॥ ૨૪ ॥
 તતઃ સંમોજનીયાસ્તે વિપ્રા વૈ હરિણા સહ । સંપુટાનિ ચ દેયાનિ તેભ્યઃ પર્ણોદ્ભવાનિ ચ ॥ ૨૫ ॥

હિ ૨૬૫૫ અને ત્યાં જ પૂર્વે કરી હતી તે જ પ્રમાણે પૂજા કરવી. બીજી જગ્યાએ કરવી નહિ એવો
 નિર્ણય છે.^{૧૯} પિપળાના રૂપમાં રહેલા શ્રીપુરુષોત્તમ દેવને તારે પૂછવું કે, “હે દેવના દેવ, જગતના
 નાથ, મારું આ વ્રત જો આજે પૂર્ણ થયું હોય,^{૨૦} તો હે પ્રભો! હે દેવ! મને ઉદ્યાપન વિધિ કરવાની
 આજ્ઞા આપો.” જો હરિએ તને ઉત્તર આપ્યો તો જાણજો કે તારો પરિશ્રમ સફળ થયો છે.^{૨૧} જો
 તેમ ન થાય તો, માનવું કે, તારો શ્રમ મિથ્યા થયો છે.

જો હરિ તને આજ્ઞા આપે તો હરિને તારે કહેવું કે:^{૨૨} “હે પ્રભો! હે દેવના દેવ! આવતી કાલે
 તમારે દેવી રાધિકા સાથે મારે ઘેર મારી પૂજા સ્વીકારવા પધારવું.”^{૨૩} આ પ્રમાણે શ્રીહરિને કહી, ઘેર
 જઈ, રૂપવતીને કહેવું. અને રસોષ વિગેરે સાહિત્ય તે સર્વ તારે માટે કરશે.^{૨૪} ત્યાર પછી શ્રીહરિ સાથે
 આજ્ઞાઓને પાળી જાણી અને તે સર્વને પાંડડાનાં સંપુટનાં દાન આપવાં.^{૨૫} આ પ્રમાણે કરવાથી તારા

મુગ્ધા-
૧૯ ॥

एवं कृते हरिस्ते स्यात्प्रसन्नश्चेति साऽवदत् । तच्छ्रुत्वा भामिनीवाक्यं जानाति तथ्यमवे तत् २६
ततो गत्वा गृहं मुग्धा हर्षनिर्भरमानसा । जगाम पिप्पलोपस्थं पुनस्तद्वाक्यवंचिता ॥ २७ ॥
तत्र गत्वाऽथ संपूज्य हुवाच वचनं हितम् ॥ २८ ॥

મુગ્ધા ઉવાચ ।

देवदेव जगन्नाथ पूर्णं चेद्ब्रतमद्य मे । उद्यापनविधौ देव त्वमाज्ञां देहि मे प्रभो ॥ २९ ॥
पुनः पुनरिदं वाक्यं मुग्धा च तस्य सन्निधौ । बहुघोक्तेऽपि च तया वचने पिप्पलो यदा ॥ ३० ॥
नोवाच किंचिद्वचनं तदा मुग्धाऽतिदुःखिता । विचारे तु परा ह्यासीत्कोऽपराधोऽस्ति मे यतः ३१
कृतं व्रतं च मे पूर्णं न च तत्पूर्णतां गतम् । अहो मिथ्या श्रमो जातो न प्रसन्नो हरिर्यतः ३२

ઉપર શ્રીહરિ પ્રસન્ન થશે," એમ ભામિનીએ કહ્યું. આ પ્રમાણે ભામિનીનાં વચનો સાંભળી તે તેને સત્ત્વ મેળવવા લાગી. ૨૯ ઘેર જઈ હર્ષથી ભરેલાં મનવાળી અને તેના વાક્યોથી દુઃખાલવી મુગ્ધા ફરી પાછી તે પિપળા સમીપ ગઈ. ૩૦ ત્યાં આગળ જમ્મ મથાવિધિ તેનું પૂજન કરી હિત વચન બોલવા લાગી. ૨૮

મુગ્ધા બોલી:--“હે દેવના દેવ ! જગનના નાથ ! જો આ માફ પ્રત્ન પૂર્ણ થયું હોય તો, હે પ્રભો ! મને તમે ઉદ્યાપન વિધિ કરવાની રજા આપો !” ૨૯ આ વાક્યો તેની સમીપનાં વારંવાર મુગ્ધા બોલવા લાગી. અને તે પીપળાને બહુવાર કહ્યું. ૩૦ જ્યારે તે પીપળા કાંઈ પણ વચન બોલ્યો નહિ ત્યારે મુગ્ધા અત્યંત દુઃખ પામવા લાગી અને વિચાર કરવા લાગી કે ‘શું આમાં મારો કાંઈ અપરાધ તો થતો નથી ને ?’ ૩૧ શું આ માફ કરેલું વ્રત પરિપૂર્ણ થયું નથી ? અરે, મારો શ્રમ મિથ્યા થયો છે. કારણ કે તેથી હરિ પ્રસન્ન થયા નહિ. ૩૨ દુષ્ટ, દુર્ભાગિણી, પાપિણી, પાપનિષ્ઠાવાળી મને ધિક્કાર હો. માફ કરેલું બધું વ્રત

કથા.
અ. ૨.

૧૯ ॥

જુલાઈ બેઝી: "હે દેવં,...જને ઉલાપન/વધિ કરવાની રત્ન આપો..."

મુગ્ધા-

॥ ૧૦ ॥

ધિદ્માં દુષ્ટાં ચ દુર્માર્ગ્યાં પાપિણીં પાપનિશ્ચયામ્ । મત્કૃતં ચ વ્રતં સર્વં હરિર્ગૃહ્ણાતિ નૈવ ચ ॥૩૩॥
સવિધાનં યથોક્ત ચ વ્રતં ચૈવ કૃતં મયા । તથાપિ ન પ્રસન્નોઽભૂત્ હરિર્મે ભાગ્યનિશ્ચયાત્ ૩૪
અતો મયા જીવિતવ્યં નાતઃ પરમિતિ ધ્રુવમ્ । મરણં ચ વરં મન્યે ન ચ મે જીવિતં વરમ્ ॥૩૫॥
એવં તદા વિનિશ્ચિત્ય મરણાય કૃતોદયમા । તદા તુ હરિણેત્થં ચ માનસે સુવિચારિતમ્ ॥૩૬॥
અહો મૂઢાપિ નારીયં મમ ભાવૈકમાનસા । દુષ્ટયા પ્રેરિતાઽપ્યેવં મદ્ભાવં ન જહાતિ ચ ॥૩૭॥
ભામિનીવચનેઽપ્યેવં કુટિલાપિ ચ સર્વથા । ન જહાતિ ચ વિશ્વાસમતો ધન્યા મનસ્વિની ૩૮ ॥
મયા પ્રસન્નતા કાર્યા યતોઽસ્યા ભાવભાવિતા । મનો મયિ નિબદ્ધં ચ કિંન્યૂનં મયિ માનસે ૩૯

હરિ સ્વીકારતા નથી. ૩૩ મેં વિધિપુરઃસર વ્રત કર્યું તો પણ મારા દુર્ભાગ્યના જોરથી હરિ પ્રસન્ન થયા નહિ. ૩૪ તેથી ખરેખર મારા જીવતરનું કાંઈ પ્રયોજન નથી જ. મારે માટે તો મરણ જ સાફ છે, માટે મારે જીવનું સાફ નથી. ૩૫

હરિનું પ્રસન્ન થવું

આ પ્રમાણે જ્યારે તે મરવાનો નિશ્ચય કરી, આપઘાત કરવા તત્પર થઈ ત્યારે પરમ કૃપાળુ એવા શ્રીહરિએ મનમાં ત્રિચાર કરવા માંજો કે, ૩૬ ‘અરે, આ નારી મૂઢ છે, તો પણ મારા ત્રિષે અનન્ય ભાવવાળી છે. જો કે, દુષ્ટાએ તેને પ્રેરેલી છે તો પણ મારા ઉપરના ભાવને છોડતી નથી. ૩૭ જો કે ભામિનીનાં વચન કુટિલતાથી ભરેલાં છે તો પણ તેનાપરથી તે વિશ્વાસ છોડતી નથી માટે આ મનસ્વિની નારીને ધન્ય છે. ૩૮ મારે તેણીના ભાવને લઇને પણ તેને પ્રસન્ન કરવી જોઈએ, તેણીએ મારામાં તેનું મન પरोવેલું છે. હવે મારી ભક્તિ માટે બાકી શું રહે છે ? ૩૯ જેઓનું મન મારામાં બદલ થયું છે, તેઓમાં

કથા.

અ. ૨.

॥ ૧૦ ॥

येषां मयि मनो बद्धं न तेषां न्यूनमेव हि । एषां भावो न च मयि व्यर्थं तत्कर्म बह्वपि ॥४०॥
 यद्यहं नोत्तरं दद्यां पिप्पलादपि किंचन । तदेयं सर्वथा मुग्धा मरिष्यति न संशयः ॥४१॥
 अस्यां च प्रियमाणायां नोत्तरं च ददाम्यहम् । क मे सर्वगतत्वं च क मे भक्तप्रियाभिधा ४२
 इत्थं विचार्य हरिणा खलु सा तदानीं, मुग्धा स्वदेहसुतिरस्करणैकभावा ।

मुग्धेऽम्बुधायि खलु पिप्पलरूपिणा वै, पूर्णं व्रतं तव यथा न तथाऽन्यदीयम् ॥ ४३ ॥
 गृहं गच्छ प्रिये शीघ्रं कुरु चोद्यापनं शुभम् । अहमप्यागमिष्यामि श्वस्ते गेहे न संशयः ॥४४॥
 एवमेव त्वया वाच्यं कयाचित्प्रष्टमानया । दूरदेशान्मम भ्राता मद्देहमागमिष्यति ॥ ४५ ॥
 अतो मयापि गंतव्यं सह तेन पितुर्गृहम् । अतो मे बहुलो हर्ष इति वाच्यं जनान्प्रति ॥४६॥

કાંઈ ન્યૂન રહેતું નથી. જેઓનો ભાવ મારામાં નથી, તેઓનું સર્વ કરેલું કર્મ પણ વ્યર્થ છે. ૪૦ જે હું આ
 પિપળામાંથી કશો પણ જવાબ નહિ આપું તો આ મુગ્ધા જરૂર મરણ પામશે તેમાં સંશય નથી. ૪૧
 જે હું પિપળામાંથી જવાબ નહિ આપું તો આ મુગ્ધા સર્વથા મરણ પામશે તો મારા સર્વગતપણું
 શું? અને મારું “ભક્તપ્રિય” એવા નામનું સાર્થકપણું પણ શું? ૪૨

આમ શ્રીહરિએ વિચાર કર્યો તે વખતે પેલી મુગ્ધા પોતાના શરીરનો અત્યંત તિરસ્કાર કરવા
 લાગી; તેટલામાં તો પીપળારૂપે રહેલા હરિએ મુગ્ધાને સંબોધીને કહ્યું કે, “આ તારું વ્રત કે જેવું
 બીજા કોઈએ કર્યું નથી તે પૂરું થયું છે. ૪૩ હે પ્રિયે! ઘેર જલદી જ અને સારી રીતે ઉદ્યાપન વિધિ
 કર. હું પણ આવતી કાલે તારે ઘેર આવીશ, તે વિષે તું સહેજ પણ શંકા રાખીશ નહિ. ૪૪ જે
 તને કોઈ પૂછે તો તારે એમ જ કહેવું કે, ‘દૂર દેશાવરથી મારો ભાઈ આવવાનો છે. ૪૫ મારે પણ તેના
 સાથે પિલાને ઘેર આવવું છે, અને તેથી અને બહુ હર્ષ થાય છે’ એ પ્રમાણે તારે જે કોઈ પૂછે તેને કહેવું. ૪૬

મુઘા-

॥૧૧॥

ઇત્યમુક્તે હરૌ તસ્મિન્વિરતે સા તદાઽબલા । શૃઙ્ગં ગત્વા હર્ષયુક્તા ચકારોઽધાપને સ્પૃહામ્॥૪૭॥
પુનશ્ચ ભામિનીગેહં જગામ ત્વરિતા હિ સા । ઉઘાપનવિધિં પ્રપ્તું હર્ષનિર્ભરમાનસા ॥ ૪૮ ॥
પ્રપ્રચ્છ ચ વિધિં સર્વમુઘાપનસમુદ્ભવમ્ । સસ્ત્રિ કાર્યં કથં બ્રૂહિ વિધિમુઘાપનસ્ય ચ ॥૪૯॥
એવમુક્તા ભામિની સા કુટિલા પુનરબ્રવીત । પિપ્પલં મંત્રયસ્વાદૌ પશ્ચાદ્વક્ષ્યે વિધિં તવા॥૫૦॥
એવમુક્તાઽથ સા ગ્રાહ મુઘા નિષ્કપટં તદા । યજ્ઞાતં તત્ર વૃત્તાંતં તથ્યં મેને ન સા યુતમ્॥૫૧॥
મુઘોક્તં વચનં શ્રુત્વા વિસ્મિતા ભામિની તદા । વિચારે તુ પરા હ્યાસીદનયા કિં પ્રમાણિતમ્ ૫૨
કેનચિન્નૈવ ધૂર્તેન વચસ્યસ્યાઃ શ્રુતે સતિ । મવિષ્યત્યુક્તમેવેતિ નિર્ણયો મે ન સંશયઃ । ૫૩॥

આ પ્રમાણે શ્રીહરિ જ્યારે કહીને ત્રિરામ્યા ત્યારે તે અબળા હરખાતી હરખાતી ઘેર બધ ઉઘાપન વિધિ કરવાને માટે ઉત્સુક થઇ. ૪૭ ફરી પાછી તે બલદીથી ભામિનીને ઘેર ગઇ અને હાલિત મનવાળી તેણીએ તેને ઉઘાપનનો વિધિ કેમ કરવો તે પૂછ્યું. ૪૮ ઉઘાપન કરવામાં જે વિધિ હોય છે તે સર્વ વિધિ તેણે પૂછ્યો; ‘હે સખી, ઉઘાપનનો વિધિ કેવા પ્રકારે કરવો, તે મને કહે.’ ૪૯

આ પ્રમાણે પૂછ્યું ત્યારે પેલી કુટિલ ભામિની ફરીથી કહેવા લાગી:—‘પ્રથમ તો તું પિપ્પળાને મંત્રે ફરી બોલાવ, પછી હું તને વિધિ કહીશ,’ ૫૦ જ્યારે આમ કહ્યું ત્યારે મુઘાએ નિષ્કપટપણે પિપ્પળા પાસે જે પ્રમાણે બન્યું હતું તે બધું વૃત્તાંત તેને સત્પણે કહ્યું, પણ તે ભામિનીને ખરું લાગ્યું નહિ. ૫૧

મુઘાનાં આ વચન સાંભળીને ભામિની તો વિસ્મયજ્વળામી ગઇ, અને વિચાર કરવા લાગી કે, “આ મુઘાએ શું કહ્યું? ૫૨ કાઈ એક ધુતારાએ વચન સાંભળીને આ મુઘાને ‘આ તારું વ્રત બરોબર થયું છે’ એમજ કહ્યું હશે એમ મને તો લાગે છે.” ૫૩

કથા.

અ. ૨.

॥૧૧॥

વિચાર્યમણ્યા ચેત્થં મામિન્યા દુષ્ટયા તયા । મુગ્ધા શૃણુ ત્વં મે મુગ્ધે મુગ્ધે મદ્વાક્યમાદરાત્ ॥૫૪॥
 રૂપવત્યા ગૃહં ગત્વા વક્તવ્યા સા ત્વયા પુનઃ । નિમંત્રયસ્વ વિપ્રાસ્ત્વમષ્ટોત્તરશતં ધ્રુવમ્ ॥૫૫॥
 નિમંત્રિતેષુ વિપ્રેષુ તથા પ્રાતર્હરિસ્ત્વયા । પિપ્પલઃ પૂજનીયો વૈ ગૃહમાગત્ય વૈ તતઃ ॥૫૬॥
 મોદકથ્રૈકઃ કર્તવ્યઃ સપાદપ્રસ્થમાનતઃ । ગુઢાદિમિશ્ર સંયુક્તઃ સ્થાપ્યો નિર્મલભાજને ॥૫૭॥
 આગતેષુ ચ સર્વેષુ સંસ્થિતેષુ દ્વિજેષુ ચ । પુરુષોત્તમસ્તવ આતા યદા યાસ્યતિ માનિનિ ॥૫૮॥
 તદા વાચ્યસ્ત્વયા ભદ્રે સર્વાન્સંભોજયસ્વ ચ । અષ્ટોત્તરશતં વિપ્રાન્ ભોજયેત્પુરુષોત્તમઃ ॥૫૯॥
 एतावता मोदकेन तदा पूर्णं व्रतं तव । नान्यथेति न कस्यापि समाख्येयमिदं त्वया ॥६०॥

ઉદ્યાપન વિધિ

આ પ્રમાણે દુષ્ટ ભામિનીએ જ્યારે વિચાર કરવા માંડ્યો ત્યારે તેણે મુગ્ધાને કહ્યું કે, “હે મુગ્ધા !
 જે હું કરું છું તે તું ધ્યાન પૂર્વક આદર સહિત સાંભળ.”^{૫૪} રૂપવતીને ઘેર જઈને તારે પુનઃ તેને કહેવું
 કે ‘ખરેખર એકસો ને આઠ બ્રાહ્મણોને તું નિમંત્રણ કર.’^{૫૫} વિપ્રોને નિમંત્રણ કર્યા પછી સવારે હરિ
 તથા પિપ્પલાને તારે પૂજવા અને પછી ઘેર આવીને,^{૫૬} સવા શેરનો, ઘી તથા ગ્રોળ વિગેરે મિશ્ર કરીને
 એક જ લાડવો બનાવવો અને તે એક નિર્ભળ વાસણમાં મૂકી રાખવો.^{૫૭} જ્યારે નિમંત્રણ આપેલા
 સર્વ બ્રાહ્મણો પધારે, અને જ્યારે, હે માનિની, તારા ભાઈ પુરુષોત્તમ આવે,^{૫૮} ત્યારે તારે તેને કહેવું
 કે ‘હે ભદ્રે, આ સર્વ વિપ્રોને ભોજન કરાવો’ એટલે તે પુરુષોત્તમ એકસો ને આઠ બ્રાહ્મણોને ભોજન
 કરાવશે.^{૫૯} આ આટલા એક લાડુથીજ તારું વ્રત પૂર્ણ થશે. ખીજા કશાની કાંઈ જરૂર નથી. આ
 મારું કહેવું તારે ખીજા કોઈને પણ કહેવું નહિ.”^{૬૦}

મુગ્ધા-

॥ ૧૨ ॥

एवमुक्ता तया मुग्धा दुष्टभावमजानती । प्रेरयामास विप्राणां निमंत्रणविधौ तदा ॥ ६१ ॥

तया रूपवती सत्या प्रेरिता तन्निमंत्रणे । तर्जयामास तां मुग्धावृत्तांतं चाप्यजानती ॥ ६२ ॥

रूपवती उवाच ।

रे मूढे त्वं कथं विप्रान् भोजयिष्यसि तद्वद । त्वद्गृहे भोजन नास्ति तव चोदरपूरणे ॥ ६३ ॥

अतोऽहं न गमिष्यामि विप्राणां च निमंत्रणे । गच्छ गृहं हि निर्लजे यथारुचि तथा कुरु ॥ ६४ ॥

एवं निर्मर्त्तिसता बाला दुःखिता स्वगृहं गता । विप्रान्निमंत्रयामास स्वयमेव तदाखिलान् ॥ ६५ ॥

निમંત્રિતૈષુ વિપ્રેષુ રૂપવત્યા શ્રુતં હિ તત્ । સાપિ વિપ્રાંસ્તદા દ્રેષાન્નિમંત્રણમથાકરોત્ ॥ ૬૬ ॥

તદ્ગૃહે ચ તદાપ્યાસીદુદ્યાપનવિધિર્યત, । તથા નિમંત્રિતાઃપૂર્વં તતશ્ચાન્યે નિમંત્રિતાઃ ॥ ૬૭ ॥

આ પ્રમાણે તેના દુષ્ટ ભાવથી અળણ્ય મુગ્ધાને આહ્વાણને નિમંત્રણ કરવાને લાભિનીએ પ્રેરી.^{૬૧}
જ્યારે તે સતી મુગ્ધાએ રૂપવતીને આહ્વાણને નિમંત્રણ કરવાને કહ્યું ત્યારે મુગ્ધાના વૃત્તાંતથી અળણ્ય
તે રૂપવતીએ મુગ્ધાનો તિરસ્કાર કર્યો.^{૬૨}

રૂપવતી બોલી:--“રે મૂઢ, તું આહ્વાણને કેવી રીતે ભોજન કરાવીશ તે કહે. તારે ઘેર તો તારા
પેટના પૂરતું પણ ભોજનનું ઠેકાણું નથી.”^{૬૩} માટે આહ્વાણને નિમંત્રણ કરવા માટે હું તો કાંઈ જતી
નથી. હે નિર્લજ, તું તારે ઘેર જ અને “તુંને ફાવે તેમ કર.”^{૬૪} આ પ્રમાણે તિરસ્કારાયલી તે બાળા
દુઃખી થતી પોતાને ઘેર ગઈ. પછી સર્વ વિપ્રોને પોતે જ ભોજન માટે નિમંત્રણ આપી આવી.^{૬૫}
રૂપવતીએ જ્યારે સાંભળ્યું કે મુગ્ધાએ તો આહ્વાણને ભોજન માટે નિમંત્રણ આપી દીધું છે ત્યારે તેણે પણ
મુગ્ધાપરના દ્રેષથી આહ્વાણને પોતાને ત્યાં ભોજન માટેનાં નોતરાં દીધાં^{૬૬} કારણ કે તેને ઘેર ઉદ્યાપન વિધિ
કરવાની હતી, તેથી તેણીએ પણ મુગ્ધાએ નિમંત્રણ કરેલા સિવાયના બીજા વિપ્રોને નિમંત્રણ આપ્યું.^{૬૭}

કથા.

અ. ૨.

॥ ૧૨ ॥

દ્વાભ્યાં નિમંત્રિતેષ્વેવ વિપ્રેષુ ચ તતઃપરમ્ । દિવસશ્ચ સમાયાતો યતશ્ચોદાપનં તદા ॥ ૬૮ ॥
 રૂપવત્યા કૃતઃ સર્ગે હ્યુદાપનવિધિઃ સ્ફુટમ્ । પૂજા કૃતા વિશેષેણ મહાગર્વયુતાઽભવત્ ॥ ૬૯ ॥
 તતસ્તદિવસે પ્રાપ્તે પાકઃ ષડ્વિધિકસ્તદા । યાવતા એક એવેતિ ન તૃપ્તિં લભતે તથા ॥ ૭૦ ॥
 ચિંતયામાસ શ્રીકૃષ્ણં હર્ષનિર્મરમાનસા । રૂપવત્યા ગૃહે ચૈવં સંપૂર્ણઃ પાક એવ હિ ॥ ૭૧ ॥
 યૈન વિપ્રશ્નતં તૃપ્તિં યાયાત્તાવાન્કૃતસ્તયા । કિં કરોમિ ક્વ ગચ્છામિ વિચાર્ય મનસિ સ્થિતા ૭૨

इति श्रीपुरुषोत्तममाहात्म्यांतर्गतमुग्धोपाख्याने भामिनीकौटिल्यभावो
 नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

અનેએ વિપ્રાને નિમંત્રણ આપ્યા પછી ઉદાપન વિધિનો મુકરર કરેલો દિવસ આવી પુગ્યો.^{૬૮}
 રૂપવતીએ તો ઉદાપન કરવાની સર્વ વિધિ વિગતવાર બરાબર કરી અને ખાસ કરીને પૂજા વિધિ
 પણ ધણી ગર્વથી કરી.^{૬૯} જ્યારે તે મુકરર કરેલો દિવસ આવી લાગ્યો ત્યારે એક રસથી તૃપ્તિ નહિ
 થાય એમ જાણી ૭ રસ (ખટરસ)ની વિધિથી રસોષ તૈયાર કરી.^{૭૦} હર્ષથી ભરેલા મનવાળા
 મુગ્ધા મનમાં ચિંતા કરવા લાગી કે, “રૂપવતીને ઘેર તો રસોષ બરાબર પૂર્ણ થઈ છે.^{૭૧} અને
 સો બ્રાહ્મણો બરાબર તૃપ્ત થાય તેવી તેણે ગોઠવણ કરી છે. પણ હું શું કરું? ક્યાં જઈ?” એ
 પ્રશ્નને મનમાં વિચાર કરવા લાગી.^{૭૨}

इति श्रीपुरुषोत्तम माहात्म्ये विषे मुग्धा उपाख्यानमां भामिनीनो कुटिल भाव नामनो
 अध्याय णीजे समाप्त

મુઘા-

સૂત ઉવાચ ।

તૃતીયોઽધ્યાયઃ ।

કથા.

॥ ૧૩ ॥

एवं सिद्धेऽथ वृत्तान्ते मध्याह्नसमयोऽभवत् । विप्राः सर्वे समायाता भोजनार्थं द्वयोर्गृहे ॥ १ ॥
रूपवत्या गृहे विप्राः शतमामंत्रिताश्च ये । पाकं दृष्ट्वा च ते सिद्धं प्रसन्नमनसोऽभवन् ॥ २ ॥
मुग्धागृहे च ये विप्राः शतमष्टोत्तराः स्थिताः । अदृष्ट्वा पाकंसचारं सर्वे ते विस्मयं गताः ॥ ३ ॥
अन्योन्यं प्रोचिरे विप्रा वृत्तान्तं भूमिदेवताः । अहो मूर्खा वयं सर्वे मुग्धावाक्यात्समागताः ॥ ४ ॥
इयं च दुर्बला मूर्खा किमस्मान्भोजयिष्यति । गच्छामः स्वगृहान्सर्वे मिथ्या किं स्वीयतां द्विजाः
धन्या रूपवती नारी धन्यास्तन्मंत्रिता द्विजाः । अतः परं न विश्रंभो मूर्खाया वचसि कदा ॥ ६ ॥

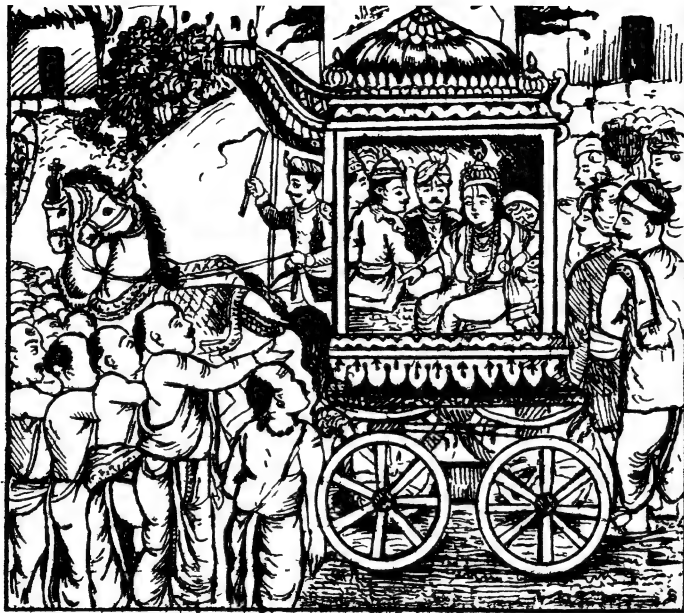
અધ્યાય ૩ જો-સાવભૂખ્યા ભગવાનની પ્રસન્નતા

ભક્તાધીન ભગવાન

સૂત બોલ્યા:-પછી આ પ્રમાણે વૃતાંત બન્યું. જ્યારે મધ્યાહ્નનો સમય થયો ત્યારે સર્વે બ્રાહ્મણો તે બેનેના ઘેર જમવા બેગા મળ્યા.^૧ જે સૌ બ્રાહ્મણોને રૂપવતીએ પોતાને ઘેર જમવાને નોતર્યા હતા તેઓ રસોઈ જારી રીતે થયેલી જોઇને પ્રસન્ન થયા.^૨ આ તરફ મુઘાને ઘેર જે એકસો ને આઠ બ્રાહ્મણો બેગા થયા હતા તેઓ સર્વે રસોઈની કંઇપણ હિસચાલ ન જોવાથી ધણી વિસ્મય પામ્યા.^૩ બુદ્ધેવ-બ્રાહ્મણો અંદર અંદર એક બીજાને વાત કરવા લાગ્યા કે “અરે, આપણે સર્વે મુઘાના ભોલવામાં વિશ્વાસ રાખી અહિં આવી ખરેખર મૂર્ખા જ બન્યા છીએ.^૪ આ દુઃખી, મૂર્ખા મુઘા આપણને શું જમાડવાની છે ? આલો, આપણે પોતપોતાના ઘેર ચાલ્યા જઇએ. અહિં અમસ્તા શા માટે થોભીએ ?^૫ રૂપવતી નારીને કશું છે. તેણે નોતરેલા બ્રાહ્મણોને પણ ધન્ય છે. હવે પછી આ મૂર્ખાના વચનમાં અમો કદી વિશ્વાસ મૂકીશું નહિ.”^૬

અ. ૩.

॥ ૧૩ ॥

પ્રજાસભ્ય દરિ ભાં આવી પુખ્ત.

મુગ્ધા-
॥ ૧૪ ॥

एवं संभाष्यमाणेषु द्विजेषु च परस्परम् । आजगाम कृपानाथो हरिः श्रीपुरुषोत्तमः ॥ ७ ॥
रथस्थो विप्रवेशश्च भक्तैः कतिपयैर्वृतः । विप्रवेशो माधवस्य गृहं कुत्रेति वै पठन् ॥ ८ ॥
ते दृष्ट्वा दूरतो विप्रा आसनादुत्थिता निजात् । ददुश्चैवासनं तस्मै तद्रूपेणैव मोहिताः ॥ ९ ॥
पप्रच्छुस्ते भवान्को वै कथमागमनं तव । एवं पृष्ठो हरिः सर्वं वृत्तान्तं समवर्णयत् ॥ १० ॥
वयमुत्तरदेशीया माधवस्यैव शालकाः । देशान्तरगतोऽयं वै माधवो भगिनीं मम ॥ ११ ॥
मुक्त्वा ग्रामे ततोऽस्या वै दुःखं श्रुत्वा समागताः । गृहीत्वैनानां गमिष्यामो यथागतमिति स्फुटम्
एवमुक्त्वा गृहं गत्वा मुग्धा पृष्टा मुरारिणा । विप्रान्भोजय रे मुग्धे व्रतं ते सफलं कुरु ॥ १३ ॥

કથા.
અ. ૩.

આ પ્રમાણે જ્યારે બ્રાહ્મણે પરસ્પર સંભાષણ કરી રહ્યા હતા તેટલામાં કૃપાળુ શ્રીપુરુષોત્તમ હરિ ત્યાં આવી પુગ્યા.^૭ કેટલાક ભક્તોથી વિટાયલા અને રથમાં વિપ્રના વેશમાં બેઠેલા શ્રીપુરુષોત્તમ 'માધવનું ઘર ક્યાં છે?' એ પ્રમાણે બોલતાદેખાવા લાગ્યા.^૮ તેમને દૂરથી આવતા બેઠેને બ્રાહ્મણે એ પોતપોતાના આસનપરથી ઉઠીને માન આપ્યું. તેના રૂપથી મોહિત થયેલા વિપ્રોએ તેને આસન પણ આપ્યું.^૯ જ્યારે તે બ્રાહ્મણે તેને પૂછ્યું કે, 'આપ કોણ છો? આપનું આમમન શા અર્થે થયું છે?' ત્યારે આ પ્રમાણે સાંભળીને શ્રીહરિએ સર્વ વૃત્તાંત વર્ણવી કહ્યો.^{૧૦} 'અમે ઉત્તર દેશમાં રહેવાવાળા છીએ અને માધવના જ સાળા થઈએ છીએ. આ મારી બેઠનને અહિં મામમાં મૂકીને માધવ દેશાંતર ગયો છે,^{૧૧} તેથી આ બેઠનનું દુઃખ સાંભળીને અમે અહિં આવ્યા છીએ. આને અહિંથી અમે ભઠને, જે પ્રમાણે અમે આવ્યા હતા તે પ્રમાણે, જવાના છીએ એ સ્પષ્ટ છે.'^{૧૨}

॥ ૧૪ ॥

આ પ્રમાણે કહી, ઘેર જઈ મુગ્ધાને મુરારિએ પૂછ્યું;—'રે મુગ્ધા! બ્રાહ્મણને જમાડ, અને તું તારું વ્રત સફળ કર.'^{૧૩} હું શ્રીપુરુષોત્તમ નામનો તારો ભાઈ આવ્યો છું. આ વિપ્રોના

અહં બ્રાતા સમાયાતો નામ્ના શ્રીપુરુષોત્તમઃ । મોજયસ્વૈષુ ચૈવાહં પ્રસન્નઃ સ્યામિતિ સ્ફુટમ્
 અતઃ સંમોજનીયાસ્તે શ્રીધ્રં મુઘ્ધે દ્વિજા મુદા । એવમુક્તા તતઃ પ્રાહ મુઘ્ધા શ્રીપુરુષોત્તમમ્ ॥ ૧૫ ॥
 પરિવેષ્યા હમે વિપ્રાઃ સ્નાત્વા સર્વે સમાગતાઃ । ને મે સ્વકીયઃ કોઽપ્યન્યો યો વિપ્રાંશ્ચ સમર્ચયેત્
 એવમુક્તો હરિઃ સર્વાનુવાચ દ્વિજપુંગવાન્ । સ્નાતવ્યં તુ દ્વિજૈઃ સર્વૈર્મોજનાર્થં સમાગતૈઃ ॥ ૧૭ ॥
 એવમુક્ત્વા સ્વયં દેવઃ સ્નાત્વા પાકસ્ય સન્નિધૌ । ગત્વા દર્શયંતં પાકમેકમોઽયમિતિ સ્ફુટમ્ ॥ ૧૮ ॥
 દૃષ્ટ્વા વિસ્મયમાપન્નો મુઘ્ધા પાવં હિ વર્ણયન્ । ન કસ્યાપિ સમાખ્યાતં વૃત્તાન્તં તત્કૃપાલુના ॥ ૧૯ ॥

જમવાથી હું પ્રસન્ન થાઉં એ તો દેખીતું જ છે. ૧૪ માટે, હે મુઘ્ધા! આ દિવસે આનંદથી શીઘ્ર
 જમાડવા બેઠાએ.”

આ પ્રમાણે કહેવાથી મુઘ્ધાએ શ્રીપુરુષોત્તમને કહ્યું: ૧૫ “આ સર્વે વિપ્રો સ્નાન કરીને અહિં
 આવ્યા છે માટે તમે તેમને પીરસો. મારો પોતાનો તમારા સિવાય કોઈ એવો બીજો સગો અહિં
 હાજર નથી કે જે આ સર્વ દિવસની પૂજા આદિ કરે.” ૧૬

આ પ્રમાણે કહેવાથી શ્રીહરિ સર્વ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણોને કહેવા લાગ્યા ‘બોજન માટે અહિં સર્વે ભેગા
 થયેલા બ્રાહ્મણોએ સ્નાન આદિ કર્મ કરવું બેઠાએ તે કરી લો.’ ૧૭ આ પ્રમાણે બોલી દેવ પોતે સ્નાન
 કરી રસોઈની સમીપ ગયા તો ત્યાં તેમણે ફક્ત બોજન માટે એક જ લાડવો હતો તે સ્પષ્ટપણે બોલ્યો. ૧૮
 વિસ્મય પામેલા શ્રીપુરુષોત્તમ આ વસ્તુસ્થિતિ બેઠા, મુઘ્ધાના કેવળ ભાવ (આસ્થા-કાગળી)ના
 વખાણુ મનમાં કરવા લાગ્યા, તે કૃપાળુએ આ હકિકત કોઈને પણ કહી સંભળાવી નહિ. ૧૯

આશ્ચર્યકારક ઘટના

શ્રીભગવાને એક પત્રાવળીના પાંદડાના સો કટકા કર્યા, ત્યારે ખરેખર તેની સુવર્ણની થાળીએ

मुग्धा-

॥ १५ ॥

हरिमे अक बाउवा बांग्या के वरतन तेना सो कटका थरु अया.

कथा.

अ. ३.

१५ ॥

પત્રાવલયશ્ચ પત્રાણિ તેષાં સ્વંદાઃ કૃતાઃ શતમ્ । તાવન્ત્યશ્ચેવ સંજાતાઃ પાત્રસૌવર્ણિકાઃ કિલ ॥ ૨૦ ॥
 તાઃ સ્થાપિતા હિ હરિણા પ્રત્યેકં હિ દ્વિજાગ્રતઃ । આસનાન્યપિ તાવંતિ મૃદુસૌવર્ણિકાનિ ચ ॥ ૨૧ ॥
 તેષુ સ્થાપિતવિષેષુ વિસ્મિતેષુ વિશેષતઃ । મોદકસ્ય વિભાગાન્ સ દ્વિપંચાશ્ચક્રોર હ ॥ ૨૨ ॥
 તાવન્તિ ચૈવ જાતાનિ પક્ષાન્નાનિ ન સંસ્રયઃ । તે ચ મક્તા હરેર્યે વૈ દ્વિજરૂપેઃ સમામતાઃ ॥ ૨૩ ॥
 પરિવેષણં તદા ચક્રુર્વિષ્ણોરાજ્ઞાપપાલકાઃ । અનૂપમોઽભવત્ સ્વાદો હરિણાઽસૌ કૃતો યતઃ ॥ ૨૪ ॥
 જ્ઞાલયશ્ચ તથા જ્ઞાકાન્યનેકાનિ ચ તત્ર વૈ । જાતં ચૈવ મહાસ્વાદુ મુક્ત્વા તુ વિસ્મિતા દ્વિજાઃ ॥ ૨૫ ॥
 અહો અનુપમઃ સ્વાદશ્ચાહો અનુપમં ત્વિદમ્ । બુજ્યતેઽસ્મામિરિત્યં હિ વાર્તા ચક્રુઃ પરસ્પરમ્ ॥ ૨૬ ॥

તરત જ બની ગઇ. ૨૦ હરિએ તે સોનાની થાળીઓ પ્રત્યેક બાહ્ય સન્મુખ એક એક બેઠવી દીધી.
 આશં સોનાનાં આસનો પણ તરત જ ત્યાં ગોઠવાઇ ગયાં. ૨૧ વિગ્રો ત્યાં બેસી ગયા ત્યારે વિશેષ
 આશ્ચર્ય પામ્યા; કારણ કે હરિએ જ્યારે તે એક લાડવાને બાંચ્યો કે, તરત જ તેના સો બાજમાં
 કટકા થઇ ગયા. ૨૨ ખરેખર, તેટલામાં જ જાતજાતનાં પક્ષાઓ પણ થઇ ગયાં. બાહ્યરૂપે જેઓ
 આવ્યા હતા તે સર્વે હરિના જ બકતો હતા. ૨૩ વિષ્ણુની આજ્ઞા પાળવાવાળા તેઓ સર્વે ખીરસવા
 મંડી ગયા. આ રસોઇ હરિએ બનાવેલી હોવાથી તે રસોઇમાં સ્વાદ પણ અનુપમ થયો. ૨૪ બાત અને
 જાક પણ અનેક પ્રકારનાં થયાં. મહા સ્વાદવાળી રસોઇ જમીને બાહ્યે પણ વિસ્મય પામી ગયા. ૨૫
 “અહો હો ! સ્વાદ તો કાંઇ અનુપમ જ છે અને આપણે સર્વેએ જે બોજન કર્યું તે પણ અનુપમ છે,”
 એ પ્રમાણે પરસ્પર વાર્તા કરવા લાગ્યા. ૨૬ “આ કોણુ હશે ?” એટલું પણ પૂછવાને આપણામાંથી
 કાઇ સમર્થ હોવાતો નથી. તેની માયાથી મોહિત થયલાં સર્વે “બહુ સારું થયું છે, બહુ સારું થયું છે” એમ જ

મુગ્ધા-

॥ ૧૬ ॥

કોડ્યં મવિષ્યતીત્યેવં પ્રહું કોડપિ ન વૈ ક્ષમઃ । તન્માયામોહિતાઃ સર્વે સાધુસાધ્વિતિ વાદિનઃ
પવં તૃપ્તા દ્વિજાઃ સર્વે મુગ્ધાંગે ન સંશયઃ । સંપુટાનિ પ્રદત્તાનિ તેભ્યશ્ચ હરિતુષ્ટયે ॥ ૨૮ ॥
પ્રસન્નાશ્ચ દ્વિજાઃ સર્વે વર્ણયંતશ્ચ તાં પુનઃ । જગ્મુર્ગેહં યથા સ્વંસ્વં વિસ્મિતાઃ પરિચર્યયા ॥ ૨૯ ॥
અથ રૂપવતીગેહે યજ્ઞાતં તન્નિશ્ચામય । સ્થિતેષુ ભોજનાર્થં વૈ દ્વિજેષુ તત્સજ્ઞાદભૂત ॥ ૩૦ ॥
પાકસ્ય ચાંતર્ધાનં હિ દૃષ્ટ્વા શોકાકુલાઽભવત્ । તાઃ સહ્યઃ કિમહો જાતમિતિ સર્વોશ્ચ વિસ્મિતાઃ
નૂનં મુગ્ધાપરીહાસાદ્દારિઃ ક્રુદ્ધો ન સંશયઃ । ઇતિ મતિં સમાપન્નાસ્તાઃ સહ્યશ્ચ સ્થિતા મુવિ
બ્રાહ્મણા વિમુશ્વા જગ્મુર્નિન્દંતસ્તાં હિ પાપિણીમ્ । અથ મુગ્ધાં હરિઃ પ્રાહ સ્વયં મુક્ત્વાઽષ્ય તાં પુનઃ
બોલી રહ્યા હતા. ૨૭ આ પ્રમાણે મુગ્ધાને ઘેર બધા દિવે તૃપ્તિ પામ્યા તેમાં કાંઈ સંશય નથી
હરિ સંતોષ પામે તેટલા માટે તે સર્વેને સંપુટોનાં દાન પણ આપ્યાં. ૨૮ પ્રસન્ન થયેલા તે દિવે, તે
મુગ્ધાનાં ફરી ફરી વખાણુ કરતા કરતા, આ પ્રકારની પરિચર્યાથી વિસ્મય પામેલા, પોતપોતાને ઘેર ગયા. ૨૯

હવે રૂપવતીને ઘેર જે બન્યું તે સાંભળો, બોબન માટે સર્વે દિવે બેઠા ત્યારે ત્યાં તત્કાલે
એક ચમત્કાર થયો. ૩૦ રસોષને બ્યારે લોપ થઈ ગયેલી જોઈ ત્યારે તેની સખીઓ શોકથી આકુળ
બ્યાકુળ થઈ ગઈ અને સર્વે વિસ્મય પામી કે ‘અરે, આને શું થઈ ગયું ? ૩૧ ખરેખર મુગ્ધાની મરકરી
કરવાથી જ હરિ કોઈ ભરાયા છે એમાં સંશય નથી.’ એ પ્રમાણે બ્યારે તેમની શુદ્ધિએ બાધ્યું ત્યારે
તે સર્વે સખીઓ ધરણીપર ઢળી ગઈ. ૩૨ આજ્ઞાએ બધા વિમુખ થઈ ગયા અને તે પાપિણી રૂપવતીની
નિંદા પણ કરવા લાગી ગયા.

આ તરફ હરિ પોતે બોબન કરીને તે મુગ્ધાને ફરી કહેવા લાગ્યાઃ ૩૩-‘હે મુગ્ધા, મારું બાકી

કથા.

અ. ૩.

॥ ૧૬ ॥

મચ્છેષં મુક્ષવ રે મુગ્ધે તદા પૂર્ણ વ્રતં તવ । એવમુક્તાઞ્ચ હરિણા શેષં મુગ્ધા બુભોજ હ ॥ ૩૪ ॥
 મુક્તે તદન્નમાત્રે તુ જ્ઞાનં મુગ્ધાઽલભત્ક્ષણાત્ । કરામલકવદ્વિશ્વં પ્રકાશં ચાભવત્ક્ષણાત્ ॥ ૩૫ ॥
 તતસ્તુષ્ટાવ સા મુગ્ધા તં દેવં હિ રમાપતિમ્ ॥ ૩૬ ॥

મુગ્ધા ઉવાચ ।

નમામિ તે પદામ્બુજં મઘૌષપંકચ્છેદકમ્ । શુભપ્રદં રમાયુતં સુભક્તિમુક્તિદાયકમ્ ॥ ૩૭ ॥
 ચતુર્ભુજં રમાપતિં નમામિ ભક્તવત્સલમ્ । કૃપાલયં ગુણાલયં સદૈવ વિશ્વનાયકમ્ ॥ ૩૮ ॥
 एवं સ્તુતે હરિઃ સઘઃ પ્રત્યક્ષશ્ચાભવત્ ક્ષણાત્ । દ્વિશ્વજો મુરલીહસ્તો વનમાલાવિભૂષિતઃ ॥ ૩૯ ॥

રહેલું ભોજન તું જમી લે એટલે તારું વ્રત પૂર્ણ થશે.' આ પ્રમાણે જ્યારે હરિએ કહ્યું ત્યારે મુગ્ધાએ શેષ રહેલાં અન્નનું ભોજન કર્યું.^{૩૪} તે અન્ન માત્રના ખાવાથી જ તે મુગ્ધાને વરત જ દિવ્ય જ્ઞાન થયું, આ સર્વ વિશ્વ તેને 'હાયમાં રાખેલાં આમળાં' (હસ્તામલકવત્) જેવું પ્રકાશમાન થઈ ગયું.^{૩૫}

શ્રી પુરુષોત્તમનું સ્તવન

ત્યારબાદ પેલી મુગ્ધા તે રમાના પતિદેવનું સ્તવન કરવા લાગી.^{૩૬} મુગ્ધા બોલી: "મોટા પાપને નાશ કરવાવાળા, સારું કરવાવાળા, રાધાની સાથવાળા, સારી ભક્તિવડે મોક્ષ આપવાવાળા હું આપનાં ચરણ કમળને નમસ્કાર કરું છું.^{૩૭} ચાર ભુજવાળા, રમાના નાથ, ભક્તવત્સલ, કૃપાના સાગર, ગુણના ભંડાર અને સર્વકાલ વિશ્વના નાયકને હું નમસ્કાર કરું છું."^{૩૮}

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી કે હરિ પોતે પ્રત્યક્ષ રૂપ લઈને હાજર થયા. તે વેળાએ હરિ એ ભુજ, હાયમાં મુરલી અને કંઠમાં વનમાળાથી શોભી રહ્યા હતા.^{૩૯}

मुग्धा-

॥१७॥

हरि ज्ञात्याः हे मुग्धे, वरदान भाज.

कथा.

अ. ३.

॥१७॥

हरिरुवाच ।

वरं वृणीष्व रे मुग्धे गोलोकं वस सुंदरि । त्वया चाराधितो भक्त्या प्रसन्नोऽहं न संशयः ॥ ४० ॥
त्वत्स्नानस्वातो भवितु नाम्ना मुग्धासरः किल । अस्मिन्स्नास्यंति ये लोकास्तेषां मोक्षो न दुर्लभः ।
एवमुक्त्वा हरिर्मुग्धां गृहीत्वा च जगाम ह । गोलोकं रूपवत्येह निंदया नरकं गता ॥ ४२ ॥
एवं हि कारणं त्वत्र भावस्यैव न संशयः । मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ॥ ४३ ॥

इति श्रीપુરુષોત્તમમાહાત્મ્યાંતર્ગતમુગ્ધોપાખ્યાને તૃતીયોઽધ્યાયઃ ॥ ૩ ॥

હરિ બોલ્યા:—“હે મુગ્ધા, વર માગ. હે સુંદરી, ગોલોકમાં વાસ કર. તારી ભક્તિપૂર્ણ આરાધનાથી હું પ્રસન્ન થયો છું તેમાં સંશય નથી.”^{૪૦} તે જ ખાડામાં સ્નાન કર્યું હતું તે ખાડો ‘મુગ્ધા સરોવર’ના નામથી પ્રખ્યાત થશે. જે લોકો આમાં સ્નાન કરશે તેમને મુક્તિ મળવી દુર્લભ નથી.”^{૪૧}

આ પ્રમાણે કહી, હરિ મુગ્ધાને લઇને ગો લોકમાં ગયા. રૂપવતી પરનિંદા કરવાથી નરકમાં મુ. ^{૪૨}
આમ થવાનું કારણ માત્ર આ વ્રતમાં ભાવ(શ્રદ્ધા)નુંજ મુખ્ય સ્થાન છે, એમાં સંશય નથી. ગીતામાં પણ જણાવ્યું છે તેમ મનુષ્યનું મન જ બંધન અને મોક્ષનું ખરું કારણ છે. ^{૪૩}

શ્રીપુરુષોત્તમ માહાત્મ્ય વિષે મુગ્ધા ઉપાખ્યાનમાં ભાવભૂખ્યા ભગવાનની પ્રસન્નતા એ નામનો અધ્યાય ૩ જે સમાપ્ત

મુગ્ધા-

॥૧૮॥

પડાનન અને રમરહર મહાદેવ.

કથા.

અ. ૪.

॥૧૮॥

चतुर्थोऽध्यायः ॥

स्कंद उवाच ।

देवदेव महादेव भक्तानामभयप्रद । दानानि कानि देयानि मासे श्रीपुरुषोत्तमे ॥ १ ॥
एतस्य व्रतकर्तृणां किं पुण्यं तु भवेदिह । तत्सर्वं वद हे तात कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ २ ॥

अध्याय ४ थो-दान माहात्म्य

(आ सती मुञ्चानु सुंदर आप्ज्यान सर्वज्ञ सुतपुराणिकना मुण्णेशी शौनकादि ऋषिओ अवलु
करी, प्रसन्न यिते इरी पूछवा लाग्याः—‘महाराज, आ पुरुषोत्तम भासर्भा उत्तमोत्तम दाननु
माहात्म्य शास्त्रमां कहेलु होय ते अने ते दान करवाथी यती शुभमति अने तेनां इग अभने अवलु
करवानी छ्वा थछ छ ते ते कृपा करीने अभने कहे।’

आवी रीतना शौनकादि ऋषिओना प्रश्ना अवलु करीने पुराणिकोमां उत्तम सुत मुनि कहेवा
लाग्याः—‘हे शौनकादिक ऋषिओ, पूर्वे ओवेो प्रश्न पजानन (छ मुण्णवाणा) ओवेा कार्तिक स्वाभीओ
अनंमहर महादेवने पूछथेो हतो, ते तमेने कहुं छुं ते अवलु करे।)

स्कंद पूछवा लाग्याः हे देवना देव, भक्तोने भयथी मुक्त करनार महादेव । श्री पुरुषोत्तम सहि-
नामां कषा प्रकारनां दान आपवा लायक गलाय छे ? आ व्रत करनाराओने कथुं पुण्य भाय छे ?
हे तात, आराधन कृपा करी भने ते सर्व कहे।’

મુગ્ધા—

મહાદેવ ઉવાચ

॥ ૧૯ ॥

સાધુ પૃષ્ઠં ત્વયા તાત લોકાનાં હિતકામ્યયા । આદૌ વદામિ દેયાનિ દાનનિ તવ સુવ્રત ॥ ૩ ॥
યસ્મિન્દાને ચ દત્તે વૈ યત્પુણ્યં જાયતે નૃણામ્ । યસ્ય લોકસ્ય સંપ્રાપ્તિં તચ્છૃણુષ્વ ષડાનન ॥ ૪ ॥
મલમાસે ચ વિપ્રાય હ્યન્નદાનં કરોતિ યઃ । અન્નપ્રમાણવર્ષં ચ શક્રલોકે મહીયતે ॥ ૫ ॥
અન્નદાનાત્પરં દાનં ન ભૂતં ન ભવિષ્યતિ । નાત્ર પાત્રપરીક્ષા સ્યાન્ન કાલો નિયમઃ ક્વચિત્ ॥ ૬ ॥
અસ્મિન્મલિમ્લુચે માસે ઘટાસ્ત્રિશન્મિતાસ્તથા । દેયા વિપ્રાય ભક્ત્યા ચ સપ્તધાન્યૈશ્ચ પૂરિતાઃ ॥ ૭ ॥
અશક્ત્યેત્તદા પુત્ર સપ્ત પંચ મિતાસ્તથા । દદ્યાદ્વિપ્રાય ભક્ત્યા ચ પરે દિવસપંચકે ॥ ૮ ॥

દાનના પ્રકારો

માહદેવ બ્રાહ્મણ: હે પુત્ર, તે લોકોના હિત કરવાવાળો આ ધણો સારો પ્રશ્ન પુછ્યો. હે સુવ્રત કરનાર, પ્રથમ હું તને દેવા લાયક દાનો કહું છું,^૩ આ માસમાં દાન કરવાથી જે જે પુણ્ય થાય છે તે અને જે લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે તે, હે ષડાનન (છ મુખવાળા), તું સાંભળ.^૪ મલ માસમાં જે અન્નનું દાન બ્રાહ્મણોને જે કરે છે તે ઈદ્ર લોકમાં, અન્નનું પ્રમાણ હોય તેટલાં વર્ષ રહે છે.^૫ અન્નના દાન જેવું બીજું એકે ઉત્તમ દાન છે નહિ અને યશ પણ નહિ. આ દાન કરતી વખતે પાત્ર પરીક્ષા કરવાની નથી તેમજ કાળનો પંજી કાઢ નિયમ નથી.^૬ આ શ્રીપુરુષોત્તમને પ્રિય મલ માસમાં સાત પ્રકારના ધાન્યથી ભરી, ભક્તિથી બ્રાહ્મણને ત્રિશ્વ (સોનાના રૂપાના અથવા તાંબાના અને તે ન મળે તો) માટીના કુંભો પણ આપવા.^૭ હે પુત્ર, જે આટલું આપવાને અશક્તિ હોય તો સાત અથવા પાંચ પણ ભક્તિથી બ્રાહ્મણને પાંચ દિવસોએ કુંભ આપવા.^૮ આ પ્રમાણેનું દાન જે મનુષ્ય કરે છે તેને સાત્ર અને

કથા.

અ. ૪.

॥ ૧૯ ॥

સસાગરવનોપેતાં ધરાં દદ્યાન્ન યો નરઃ । તાવત્પુણ્યમવાપ્નોતિ નાત્ર કાર્યા વિચારણા ॥ ૯ ॥
 દેવેભ્યો બ્રાહ્મણેભ્યો વા દદાતિ ચાસનં યદિ । મહીયતે વહ્નિલોકે વર્ષાણામયુતં ધ્રુવમ્ ॥ ૧૦ ॥
 યો દદાતિ ચ વિપ્રાય દિવ્યાં ધેનું પયસ્વિનીમ્ । તલ્લોમમાનવર્ષં ચ વિષ્ણુલોકે મહીયતે ॥ ૧૧ ॥
 ચતુર્ગુણં હરિદિને તીર્થે શ્વત્ગુણં ફલમ્ । દાનં નારાયણક્ષેત્રે ફલં કોટિગુણં ભવેત્ ॥ ૧૨ ॥
 યશ્ચોભયમુસ્ત્રીદાનં કરોતિ બ્રાહ્મણાય ચ । તલ્લોમમાનવર્ષં ચ વૈકુંઠે ચ મહીયતે ॥ ૧૩ ॥
 યો દદાતિ ચ વિપ્રાય શ્નાલિગ્રામં સવસ્ત્રકમ્ । મહીયતે સ વૈકુંઠે યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ ॥ ૧૪ ॥
 યો દદાતિ બ્રાહ્મણાય છત્રં ચ સુમનોહરમ્ । વર્ષાણામયુતં સોઽપિ મોદતે વરુણાલયે ॥ ૧૫ ॥

વનવાળી પૃથ્વીનું દાન કર્યું હોય અને તેને જેટલું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય તેટલું પુણ્ય તેને મળે છે. આમાં શંકા કરવાનું કામ નથી;

જે દેવને (મંદિરમાં) અથવા બ્રાહ્મણને આસનનું દાન કરે છે તો તે અગ્નિ લોકમાં દશ હજાર વર્ષ પર્યંત ચોક્કસ નિવાસ કરે છે.^{૧૦} જે દુધ આપવાવાળી સુંદર ગાય બ્રાહ્મણને દાન કરે છે તો તે ગાયની જેટલી રૂવાંટી હોય છે તેટલાં વર્ષ વિષ્ણુ લોકમાં વાસ કરે છે.^{૧૧} હરિને પ્રિય દિવસોમાં કરેલાં દાનનું ફળ ચાર ગણું મળે છે, તીર્થમાં સોગણું ફળ મળે છે. નારાયણ ક્ષેત્રમાં દાન કરવાથી કરોડ ગણું ફળ મળે છે.^{૧૨} જે વત્સવાળી ગાયનું દાન બ્રાહ્મણને કરે છે તે તેની રંવાટીની જેટલી સંખ્યા હોય તેટલાં વર્ષ વૈકુંઠમાં વાસ કરે છે.^{૧૩} જે વસ્ત્ર સહિત શાલિગ્રામની મૂર્તિનું દાન બ્રાહ્મણને આપે છે તે જ્યાં સૂક્ષ્મ ચંદ્ર અને સૂર્ય તપે છે ત્યાં સૂક્ષ્મ વૈકુંઠ લોકમાં વાસ કરે છે.^{૧૪} બ્રાહ્મણને જે સુમનોહર છત્રનું દાન કરે છે તે પણ વરુણ લોકમાં દશ હજાર વર્ષ પર્યંત આનંદમાં રહે છે.^{૧૫} આ ભારતમાં બ્રાહ્મણને જે

મુઘા-

॥ ૨૦ ॥

વિપ્રાય પાદુકાયુગ્મં યો દદાતિ ચ ભારતે । મહીયતે વાયુલોકે વર્ષાણામયુતં સ હિ ॥ ૧૬ ॥
યો દદાતિ બ્રહ્મણાય દિવ્યાં શય્યાં મનોહરામ્ । મહીયતે ચ ગોલોકે યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ ॥ ૧૭ ॥
યો દદાતિ પ્રદીપં ચ દેવાય બ્રાહ્મણાય ચ । યાવન્મન્વન્તરં સોપિ વહ્નિલોકે ચ પુત્રક ॥ ૧૮ ॥
કરોતિ ગજદાનં ચ યો હિ વિપ્રાય ભારતે । યાવદિંદ્રો નરસ્તાવદિંદ્રસ્યાર્દધને વસેત્ ॥ ૧૯ ॥
ભારતે યવદાનં ચ કરોતિ બ્રાહ્મણાય ચ । મહીયતે વાયુલોકે યાવન્મન્વન્તરં તથા ॥ ૨૦ ॥
તિલદાનં બ્રાહ્મણાય યઃ કરોતિ ચ ભારતે । તિલપ્રમાણવર્ષં ચ મોદતે વિષ્ણુમંદિરે ॥ ૨૧ ॥
તતઃ સ્વયોનીં સંપ્રાપ્ય ચિરંજીવી ભવેત્સુખી । તામ્રપાત્રસ્થદાનેન ફલં શતગુણં ભવેત્ ॥ ૨૨ ॥
નાનાદ્રવ્યસમાયુક્તં નાનાદ્રવ્યસમન્વિતમ્ । દદાતિ યશ્ચ વિપ્રાય ગૃહં સમૃદ્ધિસંયુતમ્ ॥ ૨૩ ॥

કથા.

અ. ૪.

પાદુકાની જોડીનું દાન કરે છે તે પછી વાયુ લોકમાં દશ હજાર વર્ષ પર્યન્ત વાસ કરે છે.^{૧૬} આશ્વિનુને
ચંદ્ર મનોહર શય્યાનું જે દાન કરે છે, તે જ્યાં સુધી ચંદ્ર દિવાકર છે ત્યાં સુધી ગોલોકમાં વાસ કરે છે,^{૧૭}
દેવને અથવા તો આશ્વિનુને પ્રકટાવેલા દીવાનું દાન કરે છે, હે પુત્ર, તે પછી વહ્નિ લોકમાં મન્વંતર સુધી
નિવાસ કરે છે.^{૧૮} ભારત વર્ષમાં આશ્વિનુને જે હાથીનું દાન કરે છે તે મનુષ્ય, જ્યાં સુધી ઇન્દ્ર ૨૬
ત્યાં સુધી ઇન્દ્રના નંદનવનના અર્ધા વનમાં સુખ ભોગવે છે.^{૧૯} આ ભારતમાં આશ્વિનુને જે જવનું દાન કરે છે
તે વાયુ લોકમાં મન્વંતર પર્યન્ત વાસ કરે છે.^{૨૦} ભારતમાં આશ્વિનુને જે તલનું દાન કરે છે તે વિષ્ણુના મંદિરમાં
તલની સંખ્યાના પ્રમાણમાં સુખ ભોગવે છે.^{૨૧} પછી સ્વયોનિમાં આવી તે ચિરંજીવ સુખ ભોગવે
છે. તાંબાના વાસણમાં વસ્તુ મુકીને દાન કરે છે તો તેનું સો ગણુ ફળ તેને મળે છે.^{૨૨} આશ્વિનુને જે
મનુષ્ય જુદી જુદી ધાતુનાં વાસણો દાનમાં આપે છે તો તેનું ધર ર.૪૬૬વાળું થાય છે.^{૨૩} અને તે

॥ ૨૦ ॥

કુબેરલોકે વસતિ સ ચ મન્વંતરં શતમ્ । તતઃ સ્વયોર્નિ સંપ્રાપ્ય મહાંશ્ચ ધનવાન્ભવેત્ ॥ ૨૪ ॥
 પુરુષોત્તમે તુ વસનં યો દદાતિ દ્વિજાતયે । વસ્ત્રતંતુપ્રમાણેન વિષ્ણુલોકે મહીયતે ॥ ૨૫ ॥
 તુલસીપત્રલક્ષં ચ હરયે યો નિવેદયેત્ । વિમાનવરમારુહ્ય વિષ્ણુલોકં સ ગચ્છતિ ॥ ૨૬ ॥
 ધૃતપદીપં હરયે મલ્લમાસે દાદતિ ચ । સર્વપાપવિશુદ્ધાત્મા મોદતે હરિમંદિરે ॥ ૨૭ ॥
 મોજયેન્નો હિ મિષ્ટાન્નં બ્રાહ્મણેભ્યશ્ચ ભારતે । વિપ્રલોમપ્રમાણાન્દં વિષ્ણુલોકે મહીયતે ॥ ૨૮ ॥
 નાન્નાં કોટિર્હરેયોં હિ ક્ષેત્રે નારાયણં જપેત્ । સર્વપાપવિનિર્મુક્તો જીવન્મુક્તો ભવેદ્ ધ્રુવમ્ ૨૯ ॥
 ન ભવેત્તત્પુનર્જન્મ વૈકુંઠે સ મહીયતે । લખેદ્વિષ્ણોશ્ચ સારૂપ્યં ન તસ્ય પતનં ભવેત્ ॥ ૩૦ ॥

એકસો વર્ષ અને એક મન્વંતર પર્યન્ત કુબેર લોકમાં વસે છે. પછી તે પાછો પોતાની યોનિમાં
 આવી મોટો ધનવાળો થાય છે. ૨૪

શ્રીપુરુષોત્તમ માસમાં વસ્ત્ર-કપડાંનું આહાર્યુને જે દાન કરે છે તો તે તૈયાર કપડાંના જેટલા તંતુ હોય
 તેટલાં વર્ષ વિષ્ણુ લોકમાં વાસ કરે છે. ૨૫ હરિને જે એક લક્ષ (લાખ) તુળસીદળ ચઢાવે છે તે હિતમ
 વિમાનમાં આરૂઢ થઈને વિષ્ણુ લોકમાં જાય છે. ૨૬ અધિક માસમાં હરિની મૂર્તિ સન્મુખ જે ધીનો
 દીવો પ્રકટાવી રાખે છે તે સર્વ પાપથી વિશુદ્ધ થઈને હરિના મંદિરમાં સુખ ભોજવે છે. ૨૭ ભરતખંડમાં
 આહાર્યુને જે મિષ્ટાન્નનું ભોજન કરાવે છે તે આહાર્યુને રૂંવાટી જેટલી હોય તેટલાં વર્ષો વિષ્ણુ લોકમાં
 વાસ કરે છે. ૨૮ હરિના ક્ષેત્રમાં ને નારાયણના નામના જપ એક કાટિ જે જપે છે તો તે સર્વ પાપથી
 મુક્ત થઈ જીવન્મુક્તિ ચોક્કસ પામે છે. ૨૯ તેને પુનર્જન્મ લેવો પડતો નથી; તે વૈકુંઠમાં નિત્ય વાસ
 કરે છે. અને વિષ્ણુની સારૂપ્ય નામની મુક્તિ તેને મળે છે અને તેનું કદિપણ પતન થતું નથી. ૩૦

મુગ્ધા-

॥ ૨૧ ॥

તાંબૂલદાનાઙ્ગવતિ સૌભાગ્યં વાંછિતં નૃણામ્ । પત્રે તુ કેશવઃ પ્રીતઃ પૂર્ણે ર્શઃ સદ્ગમયા ॥ ૩૧ ॥
ચૂર્ણેનૈવાનલઃ પ્રીતઃ સ્વદિરેણ તુ મન્મથઃ । દાનેન દેવા વશગા મનુષ્યા इतरे जनाः ॥ ૩૨ ॥
દાને કીર્તિર્ભવેલ્લોકે રૂઢ વાઙ્મર પરત્ર ચ । દાનેન વાંછિતાવાસિર્દાનાત્પુત્રપૌત્રકાઃ ॥ ૩૩ ॥
તસ્માદ્દાનં સદા દેયં મલ્લમાસે વિશેષતઃ । વૈધૃતિશ્ચ વ્યતીપાતો રાકા ચૈવ કુહૂસ્તથા ॥ ૩૪ ॥
દ્વાદશી ચ પરશ્રેષ્ઠા પંચપર્વાણ્યનુક્રમાત્ । પર્વપર્વસુ યદ્દાનમનંતફલદં ભવેત્ ॥ ૩૫ ॥
ઉપવાસેન યત્પુણ્યં તત્પુણ્યં મૌનભોજને । મૌનેન સર્વપાપેઽયો નરો મુચ્યેદસંશયમ્ ॥ ૩૬ ॥

હરિ પ્રિત્યર્થે તાંબુલનું દાન કરવાથી મનુષ્યોના વાંછિત સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. તાંબુલનાં પત્રોથી કેશવ પ્રસન્ન થાય છે અને સોપારીથી ઉમા સહિત મહેશ ખુશી થાય છે.^{૩૧} યુનાથી વહ્નિદેવ અને કાથાથી મન્મથદેવ પ્રસન્ન થાય છે. દાનથી દેવો વશ થાય છે, તે આ ભૂલોકના ધૃતર મનુષ્યો પણ પ્રસન્ન થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે!^{૩૨} દાન કરવાથી આ લોકમાં તેમ જ અહિંતહિં બધે જ કીર્તિ થાય છે. દાન કરવાથી ધૃષ્ટિત કુળની પ્રાપ્તિ થાય છે. દાનથી પુત્ર, પ્રપૌત્રો પણ મળે છે.^{૩૩} તેથી કરીને સદા મલ્લ માસમાં તો મુખ્યત્વે કરીને^૧ વૈધૃત,^૨ વ્યતીપાત,^૩ પૂનેમ^૪ અમાસ અને પદ્માદશી એ પાંચ શ્રેષ્ઠ પર્વને દિવસે તો જ^{૩૪} દાન કરવું. આ દરેક પર્વોમાં જે દાન કરે છે તેને અનન્ત ફળ (પુણ્ય) મળે છે.^{૩૫-૩૬}

જેટલું પુણ્ય ઉપવાસ કરવાથી મળે છે, તેટલું પુણ્ય મૌનપણે ભોજન કરવાથી મળે છે. મૌન સેવવાથી નિઃસંશય મનુષ્ય સર્વ પાપમાંથી મુક્ત થાય છે.^{૩૬} મૌનથી સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. મૌન સેવવાથી સારા રૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે. મૌનથી કીર્તિમાં સારા વધારો થાય છે માટે સર્વેએ

કથા.

અ. ૪.

॥ ૨૧ ॥

મૌનાન્નવતિ સૌભાગ્યં મૌનાદ્રૂપં પ્રજાયતે । મૌનાત્પ્રવર્ધતે કીર્તિસ્તસ્માત્ મૌનં સમાચરેત્ ॥ ૩૭ ॥
 મૌનાત્ કલહહાનિઃ સ્યાન્મૌનાદાયુઃ પ્રવર્ધતે । મૌનાન્ન પ્રાપ્યતે સૌખ્યં તસ્માન્મૌનં સમાચરેત્ ॥
 ત્રિષુ મૌનં સદા કાર્યં સ્નાને હોમે ચ ભોજને । મૌનેન યત્ફલં દેવો ત્રિષુ સ્થાનેષુ તત્ત્વજ્ઞુ ॥ ૩૯ ॥
 સ્નાને ચ પ્રાપ્યતે તેજો જુહ્વતો શ્રિયમુત્તમામ્ । મુંજાનો લભતે ચાયુસ્તસ્માન્મૌનં સમાચરેત્ ॥ ૪૦ ॥
 વ્રતેષુ ત્યજ્યતે મૌનં પુરુષસ્યાઽલ્પમેધસઃ । આયુસ્તેજઃશ્રિયાતીતસ્તસ્માન્મૌનં સમાચરેત્ ॥ ૪૧ ॥
 સ્નાને ચૈવ હરસ્તેજો જુહ્વતોઽગ્નિઃ શ્રિયં હરેત્ । મુંજાનો મૃત્યુરાયુષ્યં તસ્માત્ મૌનં સમાચરેત્ ॥ ૪૨ ॥
 દુર્લભં માનુષં દેહં વરં પ્રાપ્ય ચ ભારતે । ન કિંચિદ્દાનપુણ્યે ચ કરોતિ મહમાસકે ॥ ૪૩ ॥

મૌન સેવતું. ૩૭ મૌનથી કંકાસ કલહનો નાશ થાય છે. મૌનથી આયુષ્યમાં સારો વધારો થાય છે.
 મૌનથી સુખી થવાનાં સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે તેટલા માટે પણ મૌનનું સેવન કરવું. ૩૮ સ્નાન, હોમ અને
 ભોજન એ ત્રણ કાર્ય કરતી વખતે મૌન હંમેશ રહેવું. આ ત્રણે સ્થાનમાં મૌનથી જે ફળ મળે છે
 તે હે સંકેદ, સાંભળ. ૩૯ મૌન સેવવાથી સ્નાન વેળાએ તેજની, હોમ કરતી વેળાએ ઉત્તમ લક્ષ્મીની
 અને ભોજન વેળાએ આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે પણ મૌનનું સેવન કરવું. ૪૦ અલ્પ બુદ્ધિવાળો
 પુરુષ વ્રતમાં મૌન વ્રતને તણ દે છે તો તે પુરુષનું આયુઃ, તેજ અને શ્રી જતાં રહે છે. માટે મૌનનું
 સેવન સારી રીતે કરવું. ૪૧ કારણ કે સ્નાન વેળાએ (મૌન તજવાથી) તેજ જતું રહે છે, હોમ વેળાએ
 (મૌન તજવાથી) હોમાગ્નિ શ્રી હરી જાય છે, અને ભોજન વેળાએ (મૌન તજવાથી) મૃત્યુ આયુષ્યને લઈ
 જાય છે, માટે મૌન વ્રત બરાબર પાળવું જોઈએ. ૪૨ ભરતખંડમાં સુંદર મનુષ્યનો દેહ મળવો દુર્લભ
 છે, માટે આ ત્રણમાસમાં જે અલ્પ દાન પુણ્ય કાઢ કરતો ન હોય તો ૪૩ તેના જીવિતને અને જન્મને

મુખા-

॥૨૨॥

ધિક્તસ્ય જીવિતં જન્મ ધિક્કુલં ધિગ્બુદ્ધતામ્ । યતોસ્મિન્ દુર્લભે માસે ન કુતં કિંચિદેવ હિ ॥૪૪॥

મલ્લિમ્લુચં પ્રાપ્ય ન શીતતોયૈઃ સ્નાનં કરોત્યેવ મુદાયુતો યઃ ।

કથં ભવેત્તસ્ય મનોરથાદિ સ્વર્ગશ્ચ મોક્ષશ્ચ ધનાગમશ્ચ ॥ ૪૫ ॥

इति श्रीमुग्धोपाख्यानांतर्गतदानमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

ધિક્કાર છે; તેના બહુ જ્ઞાનને પણ ધિક્કાર છે; કારણ કે આવા દુર્લભ મલમાસમાં તેણે કિયિત પણ દાન કર્મ કર્યું નહિ. ૪૪ શ્રીપુરુષોત્તમને પ્રિય આ મલમાસ આવ્યો હોય ત્યારે જેઓએ શીત જળથી સ્નાન ન કર્યું હોય પણ ખુશ થઈ કર્યા કર્યું હોય તો તેને મનોરથો, સ્વર્ગ મોક્ષ તથા ધનની પ્રાપ્તિ થવાથી જ થાય ૪૫

આ આખ્યાન રકંદના પૂછવાથી પ્રસક્ત સ્મરહર મહારાજે દાન વર્ગરેનો મહિમા લોકના હિતાર્થે પોતાના પુત્ર કાર્તિક સ્વામીને કહી સંભળાવ્યો. તે જ પ્રમાણે નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્રમાં સતપુરાણીએ શ્રૌતકાદિ ઋષિઓને સંભળાવી સર્વનાં ચિત્ત પ્રસન્ન કર્યા.

શ્રીપુરુષોત્તમ માસ માહાત્મ્ય વિષે મુખા ઉપાખ્યાનમાં દાન માહાત્મ્ય વિષે
ચતુર્થો અધ્યાય સમાપ્ત.

કથા.

અ. ૪.

॥૨૨॥

અધિક માસના શુકલપક્ષની પચ્ચિની એકાદશી વ્રત તથા કથા

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ ।

વ્રત

મહિમ્નુચર્ય માસસ્ય કા વા એકાદશી ભવેત્ । કિં નામ કો વિધિસ્તસ્યાઃ કથયસ્વ જનાર્દન ॥૧॥

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ।

મલમાસસ્ય યા પુણ્યા પ્રોક્તા નામ્ના
ચ પચ્ચિની । સેપોષિત્ત વ્રત્તેન
વચ્ચનાભપુરં નયેત્ ॥૨॥

યુધિષ્ઠિર પૂછે છે-હે શ્રીકૃષ્ણ !
મલમાસ-પુષાતમ માસની એકાદ-
શીનું શું નામ છે ? ન તેનો કેવો પ્રકાર
છે ? તે કહેા.

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે-અધિક-પુરુષા-
તમ માસની એકાદશીનું નામ પચ્ચિની
છે અને તે પુણ્યકારક છે. સાવધાન રહી
તેનું વ્રત કરવાથી વૈકુંઠની પ્રાપ્તિ થાય
છે. ૨ પચ્ચિની એકાદશી મહાપુણ્યકારક

અ.શુ.૯.

॥ ૨૩ ॥

મલમાસે મહાપુણ્ય કીર્તિતા કલ્મષાપહા । તસ્યાઃ ફલં કથયિતું ન શક્નશ્ચતુરાનનઃ ॥ ૩ ॥
નારદાય પુરા પ્રોક્તં વિધિના વ્રતમુત્તમમ્ । પશ્ચિન્યાઃ પાપરાશિઘ્નં મુક્તિમુક્તિફલપદમ્ ॥ ૪ ॥
શ્રુત્વા વાક્યં મુરારેસ્તુ પ્રોવાચાતિમુદાન્વિતઃ । યુષિષ્ઠિરો જગન્નાથં વિધિં પપચ્છ ધર્મવિત્ ॥ ૫ ॥
શ્રુત્વા રાક્ષસ્તુ વચનં પ્રીત્યુત્ફુલ્લાંબુજેક્ષણઃ । શૃણુ રાજન્પ્રવક્ષ્યામિ મુનીનામપ્યગોચરમ્ ॥ ૬ ॥
દશર્માદિવસે પ્રાપ્તે વ્રતારંભો વિધીયતે । કાંસ્યં માષં મસૂરાશ્ચ ચળકાઃ કોદ્રવાસ્તથા ॥ ૭ ॥
શાકં મધુપરાન્નં ચ દશમ્યાં દશ વર્જયેત્ । હવિષ્યાન્નં ચ મુંજીત અક્ષારલવણં તથા ॥ ૮ ॥
ભૂમિશાયી બ્રહ્મચારી ભવેચ્ચ દશમીદિને । એકાદશીદિને પ્રાપ્તે પ્રાતરુત્થાય સાદરમ્ ॥ ૯ ॥
વિધાય ચ મલોત્સર્ગં ન કુર્યાદંતધાવનમ્ । કૃત્વા દ્વાદશ ગંદૂષાન્ શુચિર્ભૂત્વા સમાહિતઃ ॥ ૧૦ ॥

અને પાપનો નાશ કરનારી છે. તેનું વ્રત કરવાથી કેટલું પુણ્ય થાય છે, તે બ્રહ્મા પણ કહી શકે તેમ નથી.^૩ મોટાં મોટાં પાપનો નાશ કરનાર અને ભોગ તથા મોક્ષને આપનાર એવું અતિ ઉત્તમ પશ્ચિની એકાદશીનું વ્રત, પૂર્વે બ્રહ્માએ નારદને કહેલું છે.^૪ એવાં શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી પ્રસન્ન થયેલા યુષિષ્ઠિરે શ્રીકૃષ્ણને એ વ્રતનો પ્રકાર પૂછ્યો;^૫ ત્યારે યુષિષ્ઠિરનું વચન સાંભળીને શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા કે, હે રાજન્! જે પ્રકાર મુનિઓ પણ નથી જાણતા, તેવો ઉત્તમ પ્રકાર કહું છું તે સાંભળો.^૬ દશમીને દિવસે વ્રતનો આરંભ કરવો. કાંસાનું પાત્ર, માંસ, મસૂર, ચણા, કોદ્રા, શાક, મધ અને પરાન્ન એ આઠ વસ્તુનો દશમીને દિવસે ભોગ કરવો. દશમીને દિવસે હવિષ્યાન્ન જમવું, લવણ કે કેઈ ખારી ચીજ ખાવી નહીં.^{૭-૮} જમીનપર સૂવું અને બ્રહ્મચર્ય પાળવું, એકાદશીને દિવસે આદરથી પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી, શુદ્ધ ધર્મ, ખાર કાઠળા કરી મોઢું શુદ્ધ કરવું, પણ દાંતણુ કરવું નહીં.^{૯-૧૦} સૂર્યોદય થાય

કથા.

અ. ૫.

॥ ૨૩ ॥

સૂર્યોદયે શુભે તીર્થે સ્નાનાર્થે પ્રવ્રજેત્સુધીઃ । ગોમયં મૃત્તિકાં ગૃહ્ય તિલાન્દર્માન્નિશુચિસ્તથા ॥ ૧૧ ॥
 ચૂર્ણેરામલકીભૂતૈર્વિધિના સ્નાનમાચરેત્ । ઉદ્ઘૃતાસિ વરાહેણ કૃષ્ણેન શતબાહુના ॥ ૧૨ ॥
 મૃત્તિકે બ્રહ્મદત્તાસિ કાશ્યપેનાભિમંત્રિતા । ત્વં મે કુરુ પવિત્રાંગં લગ્ના નેત્રે શિરોરુદ્ધે ॥ ૧૩ ॥
 હરિપૂજનયોગ્યં માં મૃત્તિકે કુરુ તે નમઃ । સર્વૌષધિસપુત્પન્નં ગવોદરમધિષ્ઠિતમ્ ॥ ૧૪ ॥
 પવિત્રકરણં ભૂમેર્મા પાવયતુ ગોમયમ્ । બ્રહ્મઘ્નીવનસંભૂતા ધાત્રી મુવનપાવની ॥ ૧૫ ॥
 સંસ્પૃષ્ઠા પાવયાંગં મે નિર્મલં કુરુ તે નમઃ । દેવદેવ જગન્નાથ શંસ્વચક્રગદાધર ॥ ૧૬ ॥
 દેહિ વિષ્ણો મમાનુજ્ઞાં તવ તીર્થાવગાહને । વારુણાંશ્ચ જપેન્મંત્રાન્સ્નાનં કુર્યાદ્વિધાનતઃ ॥ ૧૭ ॥
 આરે છાણ, માટી, તિલ ને દર્લ લઇ સ્નાનમાટે નદી વગેરે જલાશય ઉપર જવું.^{૧૧} ત્યાં આમ-
 ણાંનાં ચૂર્ણવડે વિધિથી સ્નાન કરવું.

'હે મૃત્તિકે ! સૌ હાથવાળા નારાયણ કે જેણે વરાહરૂપ ધારણ કર્યું હતું, તેણે તમારો ઉદ્ધાર
 કર્યો છે. તમે બ્રહ્મદત્ત છો, કશ્યપ ઋષિએ અભિમંત્રિત છો, હું તમને નમસ્કાર કરું છું માટે મને
 પવિત્ર કરો, જેથી હું વિષ્ણુપૂજનમાં અધિકારી થાઉં,' એ મંત્ર બણી માટીથી સ્નાન કરવું.^{૧૨-૧૩}
 'સદ્ધણા ઔષધિથી ઉત્પન્ન થયેલું, માયના ઉદરમાં રહેલું ને પૃથ્વીને પણ પવિત્ર કરનારું એવું ગોમય
 મને પવિત્ર કરો,' એમ બણી ગોમયથી સ્નાન કરવું.^{૧૪} 'હે આમળિ ! તું બ્રહ્માના થુંકમાંથી ઉત્પન્ન
 થઈ છો, બવનને પવિત્ર કરનારી છો, હું તને નમસ્કાર કરું છું માટે સ્પર્શથી જ મને પવિત્ર કર,'
 એમ બોલી આમળાંથી સ્નાન કરવું.^{૧૫} 'હે દેવના દેવ ! હે શંખ, ચક્ર ગદાને ધારણ કરનાર ! મને
 આ જળમાં સ્નાન કરવા માટે આજ્ઞા આપો.'^{૧૬} એ મંત્ર તથા બીજા પણ વરુણના મંત્રોવડે વિધિથી
 સ્નાન કરવું. હરકોઇ જલાશયમાં સ્નાન કરતી વખતે ગંગા વગેરે તીર્થોનું સ્મરણ કરવું.^{૧૭}

અ.શુ.૬.

॥૨૪॥

ગંગાદિતીર્થ સંસ્મૃત્ય યત્ર કુત્ર જલાશયે । પશ્ચાત્સંમાર્જયેદ્વાત્રં વિધિના નૃપસત્તમ ॥ ૧૮ ॥

મુખે પૃષ્ઠે ચ હૃદયે બાહ્યોઃ શિરસિ ચાપ્યધઃ । પરિધાય મુખં ત્રાસઃ શુક્લં શુચિં શ્વેતંદિતમ્ ॥ ૧૯ ॥

તતઃ કુર્યાદ્ધરેઃ પૂજાં મહાપાપં વિનશ્યતિ । સંધ્યામુપાસ્ય વિધિના તર્પયિત્વા પિતૃન્સુરાન ॥ ૨૦ ॥

હરેર્માદિરમાત્મ્ય પૂજયેત્કમલાપતિમ્ । સ્વર્ણમાષકૃતં દેવં રાધિકાસહિતં હરિમ્ ॥

પાર્વત્યા સહિતં દેવં પૂજયેદ્વિધિપૂર્વકમ્ ॥ ૨૧ ॥

કુંભોપરિ ન્યસેદ્દેવં તામ્રપાત્રેઽથ મૃન્મયે । દિવ્યવસ્ત્રસમાયુક્તે દિવ્યગંધાનુવાસિતે ॥ ૨૨ ॥

તસ્યોપરિ ન્યસેત્પાત્રં તામ્રં રૌપ્યં હિરણ્મયમ્ । તસ્મિન્સંસ્થાપયંદેવં વિધિના પૂજયેત્તતઃ ॥ ૨૩ ॥

સંસ્થાપ્ય સલિલૈઃ શ્રેષ્ઠૈર્ગન્ધધૂપાધિવાસિતૈઃ । ચન્દનાગરુકર્પૂરૈઃ પૂજયેદ્દેવમીશ્વરમ્ ॥ ૨૪ ॥

હે શ્રેષ્ઠ રાજા ! સ્નાન કર્યા પછી શરીર લુંછી નાંખવું. ફાટેલું ન હોય, ને ધોળું હોય એવું પવિત્ર નવું વસ્ત્ર પહેરવું.^{૧૮} સંધ્યા કરવી, વિધિથી પિતૃતર્પણ કરવું ને દેવતર્પણ કરવું. પછી વિષ્ણુ મંદિરમાં આવી તેની પૂજા કરવી.^{૧૯} એક માપા સોનાની કરેલી શ્રીગુણ તથા રાધિકાની મૂર્તિ, તેમ જ શંકર તથા પાર્વતીની મૂર્તિની પૂજા કરવી.^{૨૦} ધાન્ય ઉપર સુંદર લગ્નથી વીટેલા અર્ચે લુંછી ચંદનથી સુગંધીવાળા ત્રાંજાના વા માટીના ઘડાની સ્થાપના કરવી,^{૨૧} તેની ઉપર ત્રાંજાનું રૂપાન અથવા સોનાનું પાત્ર રાખવું. તેમાં વિષ્ણુની સ્થાપના કરી વિધિથી તેની પૂજા કરવી.^{૨૨} સુગંધિ નિર્ભજ જળથી તેને સ્નાન કરાવવું, ચંદન ચડાવવું, અગરનો ધૂપ કરવો, કપૂરથી આરતી ઉતારવી. કસ્તુરી ને કેસર ચડાવવું, તે ઋતુમાં થયેલાં પુષ્પો ચડાવવાં, ધોળાં કમળ ચડાવવાં, નાનાં પ્રકારનાં નેવેશ ધરવાં, ધૂપ કરવો, દીવા કરવા ને આરતી ઉતારવી. એવી રીતે વિષ્ણુ તથા શિવની પૂજા

કથા.

અ. ૫.

॥ ૨૪ ॥

નાનાકુસુમકસ્તૂરીકુંકુમેન સિતાંબુજૈઃ । તત્કાલજાતૈઃ કુસુમૈઃ પૂજયેત્પરમેશ્વરમ્ ॥ ૨૫ ॥
 નૈવેદ્યૈર્વિવિધૈઃ શ્રવત્યા તથા નીરાજનાદિભિઃ । ધૂપૈર્દાપૈઃ સર્કપૂરૈઃ પૂજયેત્કેશવં શિવમ્ ॥ ૨૬ ॥
 નૃત્યગીતે તદગ્રે તુ કુર્યાદ્ભક્તિપુરસ્સરમ્ । નાલપેત્પતિતાન્પાપાંસ્તસ્મિન્નહનિ ન સ્પૃશેત્ ॥ ૨૭ ॥
 નાનૃતં હિ વદેદ્વાક્યં સંત્યપૂતં વચો વદેત્ । રજસ્વલાં ન સ્પૃશેત ન નિંદેદ્બ્રાહ્મણં ગુરુમ્ ॥ ૨૮ ॥
 પુરાણં પુરતો વિષ્ણોઃ શ્રુણુયાત્સહ વૈષ્ણવૈઃ । નિર્જલા સા પ્રકર્તવ્યા યા ચ શુક્રે મલિમ્લુચે ॥ ૨૯ ॥
 જલપાનેન વા કુર્યાદુગ્ધાહારેણ નાન્યથા । રાત્રૌ જાગરણં કુર્યાદ્દીતવાદિત્રસંયુતમ્ ॥ ૩૦ ॥
 પ્રથમે પ્રહરે પૂજા નારિકેલાર્ધમુત્તમમ્ । દ્વિતીયે શ્રીફલૈશ્ચૈવ તૃતીયે બીજપૂરકૈઃ ॥ ૩૧ ॥
 ચતુર્થે પૂજયેત્પૂર્ણેર્નારિર્ગૈશ્ચ વિશેષતઃ । પ્રથમે પ્રહરે પુણ્યમગ્નિષ્ઠોમસ્ય જાયતે ॥ ૩૨ ॥

કરવી. ૨૩-૨૪ તેની પાસે ભક્તિથી નૃત્ય કરવું ને ગીત ગાવાં. તે દિવસે પતિત કે પાપીનો સ્પર્શ કરવો નહીં ને તેની સાથે બોલવું પણ નહીં. અસત્ય બોલવું નહીં, પણ સાચું બોલવું. રજસ્વલાને સ્પર્શ કરવો નહીં, બ્રાહ્મણ કે શુરુની નિંદા કરવી નહીં. ૨૫-૨૮ વિષ્ણુની પાસે બેસી વૈષ્ણુવાની સાથે પુરાણ સાંભળવું. અધિક માસના શુક્લપક્ષની એકાદશી નિર્જલા કરવી. ૨૯ તેમ ન બને તો જલપાન કરીને રહેવું. તેમ પણ ન બને તો દૂધ પીવું, રાતે જાગરણ કરવું, ગીત ગાવાં ને નૃત્ય કરવું. ૩૦ પહેલા પહોરમાં વિષ્ણુની પૂજા કરવી અને નાળીએરનો અર્ધ આપવો. બીજા પહોરમાં બીલીનો અર્ધ આપવો, ત્રીજા પહોરમાં બીજેરનો અર્ધ આપવો. ૩૧ ચોથા પહોરમાં શેખરી તથા નારંગીનો અર્ધ આપવો. જે માણસ આ એકાદશીની રાતે જાગરણ કરે છે, તેમ

અ.શુ.૯.

॥ ૨૫॥

દ્વિતીયે વાજપેયસ્ય તૃતીયે હ્યમેધજમ્ । ચતુર્થે રાજસૂયસ્ય જાગ્રતો જાયતે ફલમ્ ॥ ૩૩ ॥
નાતઃ પરતરં પુણ્યં નાતઃ પરતરા મસ્વાઃ । નાતઃ પરતરા વિદ્યા નાતઃ પરતરં તપઃ ॥ ૩૪ ॥
પૃથિવ્યાં યાનિ તીર્થાનિ શ્વેત્રાણ્યાયતનાનિ ચ । તત્સ્નાતાનિ ચ દૃષ્ટાનિ યેનાકારિ હરેર્વ્રતમ્ ॥ ૩૫ ॥
એવં જાગરણં કુર્યાદ્યાવત્સૂર્યોદયો ભવેત્ । સૂર્યોદયે શુભે તીર્થે ગત્વા સ્નાનં સમાચરેત્ ॥ ૩૬ ॥
સ્નાત્વૈવાગત્ય ભાવેન પૂજયેદેવમીશ્વરમ્ । પૂર્વોદિતેન વિધિના ભોજયેદ્બ્રાહ્મણાઞ્ચ્છુમાન ॥ ૩૭ ॥
કુંભાદિકં ચ યત્સર્વં પ્રતિષ્ઠાં કૈશવસ્ય ચ । પૂજાયત્વા વિધાનેન બ્રાહ્મણાય સમર્પયેત્ ॥ ૩૮ ॥
એવંવિધં વ્રતં યો વૈ કુરુતે ભુવિ માનવઃ । સફલં જાયતે તસ્ય વ્રતં મુક્તિફલમદમ્ ॥ ૩૯ ॥
एतच्चे सर्वमाख्यातं यत्पृष्ठोऽहं त्वयाऽनघ । मल्लिम्बुचस्य मासस्य शुक्लाया विधिमुत्तमम् ॥ ૪૦ ॥

પહેલા પહોરમાં અગ્નિષ્ટોમનું ફળ થાય છે,^{૩૨} બીજા પહોરમાં વાજપેયનું ફળ થાય છે, ત્રીજા પહોરમાં અશ્વમેધ યજ્ઞનું ફળ થાય છે અને ચોથા પહોરમાં રાજસૂય યજ્ઞનું ફળ થાય છે.^{૩૩} આથી ઉત્તમ કોષ્ટ પુણ્ય નથી, આથી ઉત્તમ કોષ્ટ યજ્ઞ નથી, આથી ઉત્તમ કોષ્ટ વિદ્યા નથી, ને આથી ઉત્તમ કોષ્ટ તપ નથી.^{૩૪} જે માણસ આ એકાદશીને દિવસે વ્રત કરે છે, તેને પૃથ્વીમાં જેટલાં તીર્થો અને દેવમંદિરો છે તેમાં સ્નાન તથા દર્શન કરવાનું ફળ થાય છે.^{૩૫} એવી રીતે સૂર્યોદય સુધી જાગરણ કરવું. સૂર્યોદય થાય ત્યારે જલાશ્વમમાં જઈ સ્નાન કરવું.^{૩૬} પછી ઘેર આવી બેઠે દેવોની પૂજા કરવી. ને પ્રથમ કહેલા પ્રકારથી ઉત્તમ બ્રાહ્મણોને જમાડવા.^{૩૭} પછી બ્રાહ્મણની પૂજા કરીને વિષ્ણુની તથા શંકરની મૂર્તિ અને ધડા વગેરે સધળું તેને આપવું.^{૩૮} એવી રીતે પૃથ્વીપર જે માણસ વ્રત કરે છે, તેનો જન્મ સફળ થાય છે ને મોક્ષ મળે છે.^{૩૯} હે રાજન્ ! તમે જે અધિક માસની શુક્લ એકાદશીની વિધિ કેમ કરવી એમ પૂછ્યું હતું તે સધળું મેં કહી સંભળાવ્યું.^{૪૦}

કથા.

અ. ૫.

॥ ૨૫ ॥

વ્રતાનિ તેન ચીર્ણાનિ સર્વાણિ નૃપનંદન । પશ્વિન્યા પ્રીતિયુક્તો યઃ કુરુતે વ્રતમુત્તમમ્ ॥૪૧॥
 કૃષ્ણાયા મલમાસસ્ય વિવિસ્તરુપાપિ તાદૃશઃ । પરમા સા તુ વિદ્વેયા સર્વપાપસંયંકરી ॥ ૪૨ ॥
 અત્ર તે કથયિષ્યામિ કથામેકાં મનોરમામ્ । નારદાય પુલસ્ત્યેન વિસ્તરેણ નિવેદિતામ્ ॥૪૩॥
 કાર્ત્તવીર્યેણ કારાયાં નિસિપ્તં વીક્ષ્ય રાવણમ્ । વિમોચિતઃ પુલસ્ત્યેન યાચયિત્વા મહીપતિમ્ ॥૪૪॥
 તદાશ્ચર્યં તદા શ્રુત્વા નારદો દિવ્યદર્શનઃ । પપચ્છ ચ યથાભક્ત્યા પુલસ્ત્યં મુનિપુંગવમ્ ॥૪૫॥

જે માણસ પ્રીતિથી પશ્વિની એકાદશીનું વ્રત કરે છે, તેને સધળાં વ્રતનું ફળ થાય છે. ૪૧ શ્રીપુરુષોત્તમ માસની ફક્ષ પક્ષની એકાદશી, જેનું નામ પરમા છે તથા જે સર્વ પાપોનો ક્ષય કરવાવાળી છે તેની

પણુ વિધિ પુરુષોત્તમ માસની શુક્લ પક્ષની એકાદશી જેવી છે. ૪૨

અથ કથા

હે યુધિષ્ઠિર ! આ વિષયમાં નારદને પુલસ્ત્ય ઋષિએ કહેલી એવી એક મનોહર કથા કહું છું તે સાંભળો. ૪૩ સહસ્રાર્જુને કેદમાં નાખેલા રાવણને જોઇ પુલસ્ત્ય ઋષિએ તેની પાસે યાચના કરીને રાવણને છોડાવ્યો. ૪૪ આ આશ્ચર્યકારક વાત સાંભળી દિવ્ય દૃષ્ટિવાળા નારદે પુલસ્ત્ય ઋષિને ભક્તિથી પૂછ્યું હતું. ૪૫

अ.गु.ए.

॥ २६ ॥

सङ्ग्रहणुने केहभां नापिष्ठा रावणुने नेह पुदस्त्य ऋषिमे सङ्ग्रहणुनन्
पासे याचना करीने रावणुने छडाव्या.

कथा.

अ. ५.

॥ २६ ॥

દશાનનેન વિજિતાઃ સર્વે દેવાઃ સવાસવાઃ । કાર્ત્તવીર્યેણ વિજિતઃ કથં રણવિચારદઃ ॥ ૪૬ ॥
 નારદસ્ય વચઃ શ્રુત્વા પુલસ્ત્યો મુનિરબ્રવીત્ । ઋણ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ કાર્ત્તવીર્યસમુદ્ભવમ્ ॥ ૪૭ ॥
 પુરા ત્રેતાયુગે રાજન્માહિષ્મત્યાં બૃહત્તરઃ । હૈહયાનાં કુલે જાતઃ કૃતવીર્યો મહીપતિઃ ॥ ૪૮ ॥
 સહસ્રં પ્રમદાસ્તસ્ય નૃપસ્ય પ્રાણવલ્લભાઃ । ન તાસાં તનયં કંચિલ્લેખે રાજ્યધુરન્ધરમ્ ॥ ૪૯ ॥
 યજન્દેવાન્પિતૃન્સિદ્ધાન્પ્રચિકિત્સાન્બૃહત્તરાન્ । તેષાં વાક્યાદૂત્તરં કુર્વન્ન લબ્ધસ્તનયસ્તદા ॥ ૫૦ ॥
 સુતં વિના તદા રાજ્યં ન સુત્રાય મહીપતેઃ । ક્ષુધિતસ્ય યથા ભોગા ન ભવંતિ સુસ્વપદાઃ ॥ ૫૧ ॥
 વિચાર્ય ચિત્તે નૃપસિસ્તપસ્તપ્તું મનો દધે । તપસૈવ સદા સિદ્ધિર્જાયતે મનસેષ્વિતા ॥ ૫૨ ॥
 ઇત્યુક્ત્વા સહભાર્યશ્ચ ચીરવાસા જટાધરઃ । તપસ્તપ્તું ગૃહં ન્યસ્ય સ વિચાર્ય સુમંત્રિણે ॥ ૫૩ ॥

નારદજી પૂછે છે-હે મુનિરાજ ! રાવણે ઈન્દ્રસહિત સર્વ દેવાને પશુ જિતી લીધા હતા, તો યુદ્ધમાં પ્રવીણ/એવા એ રાવણને કાર્ત્તવીર્ય કેમ જિતી શક્યો ? ૪૬ એવા નારદનાં વચન સાંભળી પુલસ્ત્ય ઋષિ બોલ્યા.

પુલસ્ત્ય કહે છે-હે પુત્ર ! નારદ ! કાર્ત્તવીર્યની ઉત્પત્તિ કહું છું તે સાંભળો. ૪૭ પૂર્વે ત્રેતાયુગમાં કૃતવીર્ય નામે માહિષ્મતી નગરીનો મોટો રાજા હતો. તે હેહયના કુલમાં ઉત્પન્ન થયો હતો ને મહા પરાક્રમી હતો. ૪૮ તે રાજાને પ્રાણ જેવી પ્રિય હજાર સ્ત્રીઓ હતી. તેમાંથી કોઈને પશુ પુત્ર થયો ન હતો, જે રાજ્યનો કારભાર ચલાવે. ૪૯ એ રાજાએ પુત્ર માટે કેટલાક યજ્ઞ ને અનેક વ્રત કર્યાં. દેવ, પિતૃ, સિદ્ધ ને મહાત્માઓની પૂજા કરી. તેમ જ જે કોઈ કાંઈ કહે તે સધળું કર્યું, તથાપિ તેને પુત્ર થયો નહીં, ૫૦ તેથી જેમ બૂખ્યા માસણને વૈભવ સારો લાગતો નથી, તેમ જ પુત્ર વગરના એ રાજાને રાજ્ય વગેરે સારા લાગતાં નહીં. ૫૧ તે પછી, તપ કરવાથી મનમાં ધારેલાં કામ અવસ્થ સિદ્ધ થાય છે, એમ મનમાં વિચાર કરી તપ કરવાનો નિશ્ચય કરી ધર્માત્મા કૃતવીર્ય રાજા વલ્લભ પહેરી, જટા

અ.શુ.૬.

॥ ૨૭ ॥

નિર્ગતં નૃપતિં વીક્ષ્ય પદ્મિની પ્રમદોત્તમા । હરિશ્ચંદ્રસ્ય તનયા રૂક્ષાકુકુલસંભવા ॥ ૫૪ ॥
પતિવ્રતા પ્રિયં દૃષ્ટ્વા તપસ્તપ્તું કૃતોદયમમ્ । ભૂષણાનિ પરિત્યજ્ય ચીરમેકં સમાશ્રયત્ ॥ ૫૫ ॥
જગમ પતિના સાર્દ્ધં પર્વતે ગંધમાદને । ગત્વા તત્ર તપસ્તેપે વર્ષાણામયુતં નૃપઃ ॥ ૫૬ ॥
ન લેખે તનયં રાજ્યે ધ્યાયન્દેવં ગદાધરમ્ । અસ્થિસ્નાયુમયં કાંતં દૃષ્ટ્વા સા પ્રમદોત્તમા ॥ ૫૭ ॥
અનુસૂયાં મહાસાધ્વીં પપ્રચ્છ વિનયાન્વિતા । મર્તુઃ પ્રતપતઃ સાધ્વિ વર્ષાણામયુતં ગતમ્ ॥ ૫૮ ॥
તથાપિ ન પ્રસન્નોઽભૂત્કેશવઃ કષ્ટનાશનઃ । વ્રતં મમ મહાભાગે કથયસ્વ યથાતથમ્ ॥ ૫૯ ॥
યેન પ્રસન્નો ભગવાન્મમ ભક્ત્યા પ્રજાયતે । યેન મે જાયતે પુત્રશ્ચક્રવર્તી બૃહત્તરઃ ॥ ૬૦ ॥
શ્રુત્વા તસ્યાસ્તુ વચનં પતિવ્રતપરાયણા । યં પ્રવ્રજંતં નૃપતિં સ્વયં પ્રવ્રાજદીક્ષિતમ્ ॥ ૬૧ ॥

ધરી, રાજ્યનો કારભાર પ્રધાનને સોંપી તપ કરવા ગયો. ૫૨-૫૩ રાજા તપ કરવા જાય છે આ વાત જાણીને તેની સાથે હરિશ્ચન્દ્ર રાજાની પુત્રી પદ્મિની, જે રાજાની પદ્મરાણી હતી તે પણ સધળા અલંકાર વગેરેનો ભાગ કરી એક વઠકલ પહેરી ગંધમાદન પર્વત ઉપર ગઇ, સાં રાજાએ નારાયણનું આન કરી દશ હજાર વર્ષ સુધી તપ કર્યું, ૫૪-૫૬ ગદાધર દેવનું આન કર્યું પણ પુત્ર થયો નહોતો. પદ્મિનીએ પતિને અતિ દુર્લભ થઇ ગયેલો જોયો, ૫૭ તે પછી પદ્મિનીએ વિનયથી મહાપતિવ્રતા અનુસૂયાને પૂછ્યું કે, હે સાધ્વિ ! મારા પતિને તપ કરતાં કરતાં દશ હજાર વર્ષ નીકળી ગયા, ૫૮ તથાપિ નારાયણ, જે દુઃખનો નાશ કરે છે તે પ્રસન્ન થયા નહોતો. માટે હું મહાભાગે ! જેથી નારાયણ મારી ઉપર પ્રસન્ન થાય તે જેથી મને મોટો ચક્રવર્તી પુત્ર થાય એવું ઉત્તમ વ્રત કહો. ૫૯-૬૦ એવાં તેનાં વચન સાંભળી, પતિવ્રતામાં પરાયણ એવાં અનુસૂયાએ પ્રસન્ન થઇને, વૈરાગ્ય પામેલા રાજાની પાછળ જનારી કમળ સરખાં નેત્રવાળી

કથા.

અ. ૫.

॥ ૨૭ ॥

તદા પ્રોવાચ સંહૃષ્ઠા પશ્વિનીં પચ્ચલોચનામ્ । સ્નાત્વા મહિમ્નુચે સુશ્રુ માસદ્વાદશસંમતમ્ ॥૬૨॥
 ત્રિંશદિનૈશ્ચ ભવતિ માસઃ પૂર્ણઃ શુભાનને । તન્મધ્યે દ્વાદશીયુગ્મં પશ્વિનીં પરમા તથા ॥ ૬૩ ॥
 ઉપોષ્ય તત્પ્રકર્તવ્યં વિધિના જાગરૈઃ સમમ્ । શીઘ્રં પ્રસન્નો મગવાન્ મવિષ્યતિ સુતપ્રદઃ ॥૬૪॥
 હત્યુક્ત્વાઋથયત્સર્વં મયા પૂર્વોદિતં વૃષ । વિધિં વ્રતસ્ય વિધિવત્રસન્ના કર્દમાંગજા ॥૬૫॥
 શ્રુત્વા વ્રતવિધિં સર્વં યથોક્તમનસ્યયયા । ચક્રે ચાર્વંગી તત્સર્વં પુત્રપ્રાપ્તિમમીપ્સતી ॥ ૬૬ ॥
 એકાદશ્યાં નિરાહારા સદા જાતા ચ નિર્જલા । જાગરેણ યુતા રાત્રૌ ગીતનૃત્યસમન્વિતા ॥૬૭॥
 પૂર્ણે વ્રતે ચ વૈ શીઘ્રં પ્રસન્નઃ કૈશવઃ સ્વયમ્ । વમાષે ગરુડારુઢો વરં વરય શોમને ॥ ૬૮ ॥

પશ્વિનીને કહ્યું કે, હે સુંદર ભુકુટિવાળી ! અધિક માસ જે બારે માસથી ઉત્તમ છે તે બત્રીશ માસ થઈ ગયા પછી આવે છે, તે અધિક માસમાં જે એકાદશી આવે છે. તેમાં એકનું નામ પશ્વિની તથા બીજાનું નામ પરમા છે.^{૧૧-૧૩} પહેલી એકાદશી જે પશ્વિની છે તે દિવસે વિધિથી ઉપવાસ કરી ભગરથ કરવાથી વિષ્ણુ ભગવાન જલદી પ્રસન્ન થશે અને પુત્ર આપશે.^{૧૪} રાત્રી બુધિહિરને શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે હે રાત્રી ! એટલું કહી મેં પૂર્વે જે પ્રકાર કહ્યો છે, તે સધળો પ્રકાર પ્રસન્નતાથી અનસૂયાએ તેને કહી સાંભળાવ્યો.^{૧૫}

એવી રીતે અનસૂયાએ કહેલો વ્રતવિધિ સાંભળી, પુત્રની ઇચ્છાવાળી રાણીએ વિધિથી તે વ્રત કર્યું.^{૧૬} તે એકાદશીને દિવસે નિરાહાર રહી, જળ પશુ પીધું નહીં, રાત્રે ભગરથ કર્યું, ગીત ગામાં ને નૃત્ય કર્યું.^{૧૭}

એ પ્રમાણે વ્રત મૂકે વયું સારે વિષ્ણુ પોતે મરુડ ઉપર બેસીને આવ્યા ને કહ્યું: 'હે શોભને ! વર

અ.શુ.૬.

॥ ૨૮ ॥

શ્રુત્વા વાક્યં જગદ્વાતુઃ સ્તુત્વા પ્રીત્યા શુચિસ્મિતા । યયાચેઽથ વરં ब्रूहि मम भर्तुर्वृहत्तरम् ॥ ૬૯ ॥
પશ્ચિન્યાસ્તદ્વચઃ શ્રુત્વા કૃષ્ણઃ પ્રીતઃ પ્રિયંવદામ્ । ત્વયાહં તોષિતો ભદ્રે પ્રત્યુવાચ જનાર્દનઃ ॥ ૭૦ ॥
મલિમ્લુચશ્ચ માસોઽસૌ નાન્યો મે પ્રીતિદાયકઃ । તન્મધ્યૈકાદશી રમ્યા મમ પ્રીતિવિવર્ધના ॥ ૭૧ ॥
સા ત્વયોપોષિતા સુશ્ચુ યથોક્તવિધિના શુભે । તેન ત્વયા પ્રસન્નોઽહં કૃતોસ્મિ સુભગાનને ॥ ૭૨ ॥
તવ ભર્તુઃ પ્રદાસ્યામિ વરં યન્મનસેષ્ણિતમ્ । હત્યુક્ત્વા નૃપતિં પ્રાહ્યવિષ્ણુર્વિશ્વાર્તિનાશનઃ ॥ ૭૩ ॥
વરં વરય રાજેન્દ્ર યત્તે મનસિ કાંક્ષિતમ્ । સંતોષિતોઽહં પ્રિયયા તવ સિદ્ધિચિકીર્ષયા ॥ ૭૪ ॥
શ્રુત્વા તદ્વચનં વિષ્ણોઃ પ્રસન્નો નૃપસત્તમઃ । વપ્રે સુતં મહાબાહું સર્વલોકનમસ્કૃતમ્ ॥ ૭૫ ॥
ન દેવૈર્માનુષૈર્નાગૈર્દૈત્યદાનવરાક્ષસૈઃ । જેતું શક્યો જગન્નાથ વિના ત્વાં મધુસૂદન ॥ ૭૬ ॥

માગ.'૬૯ એવું નારાયણનું વચન સાંભળી, પશ્ચિની હર્ષથી બોલી કે, 'હે મહારાજ ! મારા પતિ જે માગે તે વર આપો' એ હું વર માગું છું.'૭૦ એવાં પશ્ચિનીનાં વચન સાંભળી વિષ્ણુ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા કે, 'હે શુભે ! હે સુશ્ચુ ! તે મને પ્રસન્ન કર્યો છે.'૭૧ એવો અધિક માસ મને પ્રિય છે તેવો બીજો કોઈ નથી. તેની એકાદશી મને અત્યંત પ્રિય છે.'૭૨ એ દિવસે તે વિધિથી ઉપવાસ કર્યો તેથી હું તારા પર પ્રસન્ન થયો છું,'૭૩ માટે તારા પતિના મનમાં જે મનોરથ હશે તે હું પૂર્ણ કરીશ.' એટલું કહી વિષ્ણુ જે જગતની પીડાનો નાશ કરનાર છે તેણે રાજાને કહ્યું કે,'૭૪ 'હે રાજેન્દ્ર ! તારું શુભ કરવા માટે તારી સ્ત્રીએ મને પ્રસન્ન કર્યો છે, માટે તારા મનમાં જે હોય તે માગી લે.'૭૫ એવાં વચન સાંભળી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી કહ્યું કે, 'હે વિષ્ણુ ! જેને સર્વ લોકો નમસ્કાર કરે તે જેને આપ વિના બીજા, દેવ, નાગ, દૈત્ય, દાનવ, કે રાક્ષસ કોઈ પણ જિતી

કથા.

અ. ૫.

॥ ૨૮ ॥

इत्युक्तो बाढमित्युक्त्वा तत्रैवांतरधीयत । नृपोपि सुप्रसन्नात्मा हृष्टः पुष्टः प्रियायुतः ॥ ७७ ॥
 समायात्स्वपुरं रम्यं नरनारीमनोरमम् । स पद्मिन्यां सुतं लेभे कार्तवीर्यं महाबलम् ॥ ७८ ॥
 न तेन सदृशः कश्चिन्निलोकेषु च मानवः । तस्मात्पराजितः संस्ये रावणो दशकंधरः ॥ ७९ ॥
 न तं जेतुं समर्थोस्ति त्रिषु लोकेषु कश्चन । शिना नारायणं देवं चक्रपाणिं गदाधरम् ॥ ८० ॥
 न त्वया विस्मयः कार्यो रावणस्य पराजये । मलिम्लुचप्रसादेन पद्मिन्याश्चाप्युपोषणात् ॥ ८१ ॥

શકે નહીં, એવા મહાભાગ્યશાળી
 પુત્ર આપો, ૭૫-૭૬ એતું વરદાન
 માગ્યું. ત્યારે 'તથાસ્તુ' કહી વિષ્ણુ
 અંતર્હિત થઈ ગયા. પછી એ
 રાજા પોતાની પ્રિયાની સાથે, પ્ર-
 સન્ન અને હૃષ્ટપુષ્ટ થઈને સી તથા
 પુરુષોત્તી સુંદર એવા પોતાના નમ-
 રમાં આવી. પછી પદ્મિનીને
 કાર્તવીર્ય નામનો મહાબલવાન પુત્ર
 થયો. ૭૭-૭૮ ત્રણે સોકમાં એ
 કાર્તવીર્ય જેવા કોઈ પણ હતો

નહીં. એ રાજાએ યુદ્ધમાં દશ માથાવાળા રાવણને હરાવ્યો. ૭૯ એ રાજાને હરાવે તેવા ચક્ર ને મહાને
 ધારણ કરનાર નારાયણ શિવાય ત્રણ સોકમાં બીજા કોઈ પણ સમર્થ હતો નહીં. ૮૦ અધિક માસની

અ.શુ.૬.

દત્તો દેવાધિદેવેન કાર્તવીર્યો મહાબલઃ । ઇત્યુક્ત્વા પ્રયયૌ વિગ્રઃ પ્રસન્નેનાંતરાત્મના ॥ ૮૨ ॥

કથા.

॥ ૨૯ ॥

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ।

અ. ૫.

एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ।मलिम्लुचस्य मासस्य शुक्लायाः संभवो महान् ॥ ८३ ॥
ये करिष्यन्ति मनुजास्ते यास्यन्ति हरेः पदम् । त्वमेवं कुरु राजेंद्र यदि चेष्टममीप्ससि ॥ ८४ ॥
केशवस्य वचः श्रुत्वा धर्मराजोऽतिहर्षितः । चक्रे व्रतं विधानेन बंधुभिः परिवारितः ॥ ८५ ॥

સૂત ઉવાચ ।

एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं पुरा द्विज।पुण्यं पवित्रं परमं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ८६ ॥

એકાદશીના ઉપવાસના પ્રભાવથી નારાયણે એ મહાબલવાન કાર્તવીર્યને આપ્યો હતો, તેનાથી રાવણનો પરાજય થયો તેમાં કાંઈ તમારે આશ્ચર્ય કરવા જેવું નથી. એટલું કહી પુલસ્ત્ય ઋષિ પ્રસન્ન ચિત્તથી ત્યાંથી પોતાને આશ્રમે ગયા. ૮૧-૮૨

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે-હે નિર્દોષ યુધિષ્ઠિર ! તમે જે અધિક માસના શુક્લ પક્ષની એકાદશીનું મહા-
ત્મ પૂજ્યું હતું, તે સ્વપ્ન મેં તમને કહી સંભળાવ્યું. ૮૩ જે માણસો એ ઉત્તમ વ્રત કરશે તેને વૈકુંઠની
પ્રાપ્તિ થશે. હે રાજન ! જે મનમાં ધારેલાં કામ સિદ્ધ કરવા ધારતા હો તો તમે એ વ્રત કરો. ૮૪
એવાં શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી પ્રસન્ન થયેલા યુધિષ્ઠિરે ભાઈઓની સાથે વિધિથી તે વ્રત કર્યું. ૮૫

॥ ૨૯ ॥

સૂત કહે છે-હે શૌનક ! તમે જે અતિ ઉત્તમ ને પવિત્ર વ્રત પૂજ્યું હતું તે મેં કહી સંભ-

एवंविધं મેઽપિ વ્રતં મનુષ્યા મત્ત્યા કરિષ્યંતિ મલિમ્લુચસ્ય ।
 ઉપોષિતા યૈસ્તુ સુખપ્રદાત્રી યા શુક્રપક્ષે ધ્રુવિ તેપિ ધન્યાઃ ॥ ૮૭ ॥
 શ્રોષ્યંતિ યે તસ્ય વિધિં સમગ્રં તેપ્યંશમાજા મનુજાઃ પ્રશસ્તાઃ ।
 યે વૈ પઠિષ્યંતિ કથાં સમગ્રાં તે વૈ ગમિષ્યંતિ હરેર્નિવાસમ્ ॥ ૮૮ ॥
 હત્યધિકશુક્રૈકાદશીકથા સમાપ્તા ॥

જાન્યું. હવે ખીજું શું સાંભળવા ઇચ્છો છો ?^{૮૬} એવી રીતે જે માણસો અધિક માસના શુક્ર પક્ષની એકાદશી, જે અતિ સુખ આપનારી છે તેનું વ્રત ભક્તિથી કરે છે તે માણસો પૃથ્વીમાં અતિ ધન્ય કહેવાય છે.^{૮૭} જે માણસો આ એકાદશીનો પ્રકાર સાંભળે છે, તેને પણ પુણ્યમાંથી ભાગ મળે છે; તેમ જ જે માણસો આ કથાનો સમગ્ર પાઠ કરે છે તેનો વૈકુંઠમાં વાસ થાય છે.^{૮૮}

એવી રીતે અધિક માસના શુક્ર(શુદ્ધ)પક્ષની એકાદશીનું માહાત્મ્ય અને કથા સંપૂર્ણ.

અધિક માસના શુક્રપક્ષની પદ્મિની એકાદશી વ્રત તથા
 કથા વિષે અધ્યાય ૫ માં સમાપ્ત

અ.કૃ.૬.

અથાધિકકૃષ્ણૈકાદશીકથા ।

કથા.

॥ ૩૦ ॥

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ ।

અ. ૬.

મલ્લિમ્લુચસ્ય માસસ્ય કૃષ્ણા કા કથ્યતે વિભો । કિં નામ કો વિધિસ્તસ્યાઃ કથયસ્વ જગત્પતે ॥૧॥

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ।

પરમેતિ સમાખ્યાતા પવિત્રા પાપહારિકા । મુક્તિમુક્તિપદા નૃણાં સ્ત્રીણાં ચાપિ યુધિષ્ઠિર ॥૨॥

પૂર્વોક્તવિધિના કાર્યા કૃષ્ણાપિ ભુવિ માનવૈઃ । સંપૂજ્ય પરયા ભક્ત્યા નામ્ના દેવં નરોક્તમ ॥૩॥

અત્ર તે કથયિષ્યામિ કથામેતાં મનોરમામ્ । કાંપિલ્યનગરે જાતાં મુનીનામગ્રતઃ શ્રુતામ્ ॥૪॥

અધ્યાય ૬ છો-અધિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની પરમા

એકાદશીની વ્રત-કથા

યુધિષ્ઠિર પૂછે છે-હે જગત્પતે ! હે શ્રીકૃષ્ણ ! અધિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની એકાદશીનું નામ, તેના પ્રકાર ને તેની કૃત્યા કહેા ?

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે-હે યુધિષ્ઠિર ! અધિક માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીનું નામ પરમા છે, તે પવિત્ર, પાપ હરનારી અને સ્ત્રી તથા પુરુષને ભોગ તથા ભોક્ષ આપનારી છે.^૧ આ એકાદશીને દિવસે પશુ પક્ષિની એકાદશીમાં કહેલા પ્રકારથી ઉપવાસ કરવો ને વિષ્ણુનું પૂજન કરવું.^૨ આ વિષયમાં એક મનોહર કથા કાંપિલ્ય નગરમાં મુનિઓની પાસે કહેવાયલી છે, તે કહું છું તે સાંભળો.^૩

૩૦ ॥

આસીદ્વિજવરઃ કથિત્સુમેધા નામ ધાર્મિકઃ । તસ્ય પત્ની પવિત્રાસ્ત્યા પાતિવ્રત્યપરાયણા ॥ ૫ ॥
 કર્મણા કેનચિદ્વિશો ધનધાન્યવિવર્જિતઃ । ન ક્વાપિ લભતે મિત્રાં યાચન્નાપિ નરાન્બહુન્ ॥ ૬ ॥
 ન મોઙ્યં લભતે તાદૃહ્ ન વસ્ત્રં નૈવ મંદનમ્ । રૂપયૌવનમાધુર્યા નારી શુશ્રૂષતે પતિમ્ ॥ ૭ ॥
 અતિથિં મોજયિત્વા સા ક્ષુધિતાપિ સ્વયં ગૃહે । તિષ્ઠત્યેવ વિશાલાક્ષી હમ્લાનમુસ્વવંકજા ॥ ૮ ॥
 ન મર્ચારં કથિચૈવ નાસ્ત્યન્નમિતિ ભાષતે । વિલોક્ય માર્યાં સુદર્શી કર્ણર્થી સ્વકલેવરમ્ ॥ ૯ ॥
 વિચાર્ય ગ્રાક્ષિણશ્ચૈ માર્યાયાઃ પ્રેમબંધનમ્ । નિદન્માગ્યં સ્વકં સ્તિભઃ પ્રોચે વાક્યં પ્રિયંવદામ્ ૧૦
 કાતે કરોમિ કિં કાર્યં ન મમ્પાલેભ્યત ધનમ્ । યાચયામિ નરાન્ મવ્યાજ યચ્છંતિ ચ મે ધનમ્ ૧૧

સુમેધા અને પવિત્રાની કુટુંબ કથા

સુમેધા નામનો કોઈ એક ધર્મિષ્ઠ બ્રાહ્મણ હતો. તેને પવિત્રા નામની પતિવ્રતા સ્ત્રી હતી.^૫
 કોઈ કમનસીબને લીધે એ બ્રાહ્મણને નિર્ધનતાને લીધે ખાવાના પણ્ય વાંધા હતા. ધણી મરણસેના
 પાસે માગવાથી પણ્ય અલંકાર, કપડાં કે પેટ પૂરતું ખાવાને પણ્ય મળતું નહતું. તેની સ્ત્રી ખૂબ સુરત
 ને જીવાન હતી. તે પોતાના પતિની સેવા કરતી અને પોતે જીખી રહીને પણ્ય ઘેર આવેલા સાધુ-સંતને
 બાવથી જમાડતી હતી-તેને થોડો પણ્ય અભાવ આવતો નહીં.^{૬-૮} તેમજ 'ધરમાં અનાજ નથી' એમ
 કોઈ દિવસે પણ્ય પતિને કહેતી નહતી. હવે કુઃખમાં ને કુઃખમાં દુખળા થયેલી પોતાની પ્રિયાને એઈ
 તથા તેણીનો અપૂર્વ પ્રેમ જોઈ, પેણા બ્રાહ્મણ મનમાં વિચાર કરી, પોતાનાં કુળોગ્યની નિંદા કરતો
 કરતો કુઃખથી પ્રિયાને કહેવા લાગ્યો કે,^{૯-૧૦} 'હે પ્રિયે! મારે હવે ધનમાટે શો દેખાઈ કરવો? મોટા મોટા

અ.કૃ.૬.

॥ ૩૧ ॥

કિં કરોમિ ક્વ ગચ્છામિ તન્મે કથય શોભને । વિના ધનેન સુશ્રોણિ મૃદ્ધકાર્યં ન સિદ્ધયતિ ॥ ૧૨ ॥
દેહ્યાન્નાં પરદેશાય ગચ્છામિ ધનલબ્ધયે । યસ્મિન્ દેશે ચ યત્રાપ્યં મોગ્યં તત્રૈવ લભ્યતે ॥ ૧૩ ॥
ઉદ્યમેન વિના સિદ્ધિઃ કર્મણાં નોપલભ્યતે । તસ્માદ્બુધાઃ પ્રશંસંતિ સર્વથૈવ શુભોદ્યમમ્ ॥ ૧૪ ॥
શ્રુત્વા કાંતસ્ય વચનં સાશ્રુનેત્રા વિચક્ષ્ણા । પ્રોવાચ પ્રાંજલિર્ભૂત્વા વિનયાનતકંધરા ॥ ૧૫ ॥
ત્વત્તો નાસ્તિ સુવિજ્ઞાતા ત્વયાઽજ્ઞાતા બ્રવીમ્યહમ્ । હિતૈષિણો નરા બ્રૂયુઃ શશ્વત્સાધુઃ સ્વાધ્વપિ ૧૬
પૂર્વદત્તં હિ લભ્યેત યત્ર કુત્ર મહીતલે । વિના દાનં ન લભ્યેત મેરૌ કનકપર્વતે ॥ ૧૭ ॥
પૂર્વદત્તા હિ યા વિદ્યા પૂર્વદત્તં હિ યદ્દનમ્ । પૂર્વદત્તા હિ યા ભૂમિરિહ જન્મનિ લભ્યતે ॥ ૧૮ ॥

કથા.

અ. ૬.

ધનવાનોની પાસે માગું છું પણ તેઓ ધન આપતા નથી.^{૧૧} હે કદયાણિ ! તું કહે કે, ધન માટે શું કરું? ક્યાં
જઈ? કારણ કે ધન વિના ધરભવહાર ચાલતો નથી.^{૧૨} હવે જો તું કહે તો ધન મેળવવા માટે પરદેશ જઈ.
જે દેશમાં જેટલું મળવાનું હોય તે દેશમાં તેટલું જ મળે છે.^{૧૩} કર્મની સિદ્ધિ ઉદ્યમ વિના થતી નથી, એટ-
લા જ માટે પંડિતો ઉદ્યમને અત્યંત વખાણે છે.^{૧૪} એવાં પતિનાં વચન સાંભળી જેનાં નેત્રમાં આંસુ આવ્યાં
ત્યાં હતાં, ને જે ચતુર હતી એવી તે પતિવ્રતા, હાથ જોડી વિનયથી બોલી કે,^{૧૫} 'હે નાથ ! આપ
જેવો ખીજો કાંઈ સમજી નથી, તથાપિ આપની આજ્ઞાથી હું કરું છું. કારણ કે હિતેષુ મનુષ્યે સારું
અથવા નરતું જે સુઝતું હોય તે કહી દેવું જોઈએ.^{૧૬} પૃથ્વી ઉપર હરકાંઈ જોઈએ હોય, પણ પૂર્વ-
જન્મમાં જે દાન કર્યું હોય તો જ મળે છે. જે પૂર્વ જન્મમાં દાન ન કર્યું હોય તો મેરુ પર્વત, જે
આખો સીનાનો છે તે ઉપર જવાથી પણ કંઈ મળતું નથી.^{૧૭} પૂર્વજન્મમાં દીધેલી વિદ્યા, પૂર્વજન્મમાં

॥ ૩૧ ॥

યદ્વાત્રા લિખિતં માલે તત્તથૈવ હિ લખ્યતે । વિના દત્તેન કિં કાપિ લખ્યતે નૈવ કિંચન ॥૧૯॥
 પૂર્વજન્મનિ વિપ્રેદ્ર ન મયા ન ત્વયા ક્વચિત્ । સત્પાત્રાણાં કરે દત્તં સ્વલ્પં ભૂર્યપિ યદ્વનમ્ ॥૨૦॥
 હહ દેશે પરે વાપિ દત્તં સર્વત્ર લખ્યતે । અન્નમાત્રં તુ વિશ્વેશે વિના દત્તેન યચ્છતિ ॥ ૨૧ ॥
 તસ્માદત્રૈવ વિગ્રામ્ય સ્થાતવ્યં મવતા મયા । મવાદ્વિના ન તિષ્ઠામિ ક્ષણમાત્રં મહામુને ॥ ૨૨ ॥
 ન માતા ન પિતા આતા ન શ્વશ્રુઃ શ્વશુરો જનઃ । ન સત્કુર્વતિ કેપિ સ્ત્રીં સ્વજનાશ્ચ પરે કૃતઃ ॥૨૩॥
 મર્ત્યા વિયુક્તાં નિંદંતિ દુર્મંગેતિ વદંતિ ચ । તસ્માદત્ર સ્થિરો ભૂત્વા વિહરસ્વ યથાસુખમ્ ॥૨૪॥
 મવતો મામ્યયોગેન પ્રાપ્તિશ્ચાત્ર મવિષ્યતિ । શ્રુત્વા તસ્યાસ્તુ વચનં સ્થિતસ્તત્ર વિચક્ષણઃ ॥ ૨૫ ॥

દીધેલું ધન ને પૂર્વજન્મમાં દીધેલી પૃથ્વી આ જન્મમાં મળે છે.^{૧૯} નસીબમાં વિધાતાએ જે લખ્યું
 હોય તે જ મળે છે. દાન વિના કાંઈને કાંઈ પણ મળતું નથી.^{૨૦} હે નાથ ! પૂર્વે મેં અથવા તમે
 કાંઈ સત્પાત્ર બ્રાહ્મણને થોડું ધણું પણ ધન આપ્યું નથી, જેથી આપણને ક્યાંથી મળે ?^{૨૧} આંહી
 બેસી રહીશું અથવા પરદેશમાં જઈશું પણ પૂર્વજન્મમાં જે દીધેલું હશે તે જ મળવાનું છે. દાન ન
 દીધું હોય તો પણ અન્ન તો ત્રિણ્ણ ભગવાન આપે છે જ;^{૨૨} એટલા માટે હે સ્વામિન ! તમારે
 આંહી જ મારી સાથે રહેવું. હે મહામુને ! હું આપ વિના ક્ષણવાર પણ રહી શકું તેમ નથી.^{૨૩} હે
 નાથ ! જો વગરની સ્ત્રીને માતા, પિતા, ભાઈ, સાસુ અને સસરા વગેરે પોતાનાં માણસો પણ માન
 આપતાં નથી, ને 'આ હુબોગણી છે,' એમ કહી નિંદે છે; તારે પરાયાં માણસો કેમ માન આપે ?
 ને નિંદા ન કરે ? માટે આપ સ્થિર થઈ અહીં જ આનંદમાં રહો.^{૨૪-૨૫} જે ભાગ્યમાં હશે તો અહીં
 બેઠાં રહી જન્મશે. જેવાં પ્રિયનાં વચન સાંભળી, એ બ્રાહ્મણ ત્યાં જ રહ્યો.^{૨૫}

अ.क.ए. तावत्तत्र समायातः कौण्डिन्यो मुनिसत्तमः । दृष्ट्वा समागतं हृष्टः सुमेधा द्विजसत्तमः ॥ २६ ॥
 ॥ ३२ ॥ समार्यः सहस्रोत्थाय ननाम शिरसा सकृत् । धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि सफलं जीवितं मम ॥ २७ ॥
 यद्दृष्टोऽसि महद्भाग्यादित्युक्त्वाच मुनीश्वरमादत्त्वा सुविष्टरं तस्मै पूजयामास तं द्विजम् ॥ २८ ॥
 भोजयित्वा विधानेन पप्रच्छ प्रमदोत्तमा । विद्वन् केन प्रकारेण दारिद्र्यस्य क्षयो भवेत् ॥ २९ ॥
 विना दत्तं कथं लभ्येद्धनं विद्यां कुटुंबिनी । मां मे भर्ता परित्यज्य गंतुकामोऽद्य वर्त्तते ॥ ३० ॥
 अन्यदेशे परलोकान् याचितुं परपत्तने । संप्रार्थ्य तु मया विद्वन् हेतुवाक्यैर्महत्तरैः ॥ ३१ ॥
 नादत्तं लभ्यते किंचिदित्युक्त्वा स निवारितः । मम भाग्यान्मुनीन्द्राद्य त्वमत्रैव समागतः ॥ ३२ ॥

कौण्डिन्य मुनिञ्चे कहेलुं प्रत आने तेनी विधि

એક દિવસે કૌંડિન્ય મુનિ તેને ઘેર આવ્યા, તેને જોઈ તે બ્રાહ્મણ તથા તેની સ્ત્રી બન્નેએ ઉઠીને
 વારંવાર પ્રણામ કર્યાં, ને ‘આજ મારાં મોટાં ભાગ્ય જેથી આપનું દર્શન થયું. હું ધન્ય છું, મારી ઉપ-
 આયે મોટી કૃપા કરી, આજ મારું જીવનું સાર્થક થયું,’ એમ કહી તેમનો વાણીથી સત્કાર કર્યો. પછી
 આસન ઉપર બેસાડી તેની પૂજા કરી, સારી રીતે ભોજન કરાવ્યું. પછી સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે, ‘મહારાજ !
 કયો ઉપાય કરવાથી દરિદ્રપણનો નાશ થાય ?’ ૨૬-૨૭ હે મહારાજ ! પૂર્વજન્મમાં ન દીધું હોય તો
 આ જન્મમાં ધન, વિદ્યા કે સ્ત્રી ક્યાંથી મળે ? હમણાં મારા પતિ મને છોડી ધન માટે પરદેશમાં
 જવા માટે તૈયાર થયા હતા, ૨૦ પણ મેં, ‘દીધા વિના કંઈ પણ મળતું નથી’ વગેરે કેટલાંક વચનો
 કહી, ધણી મુશ્કેલીથી રોકી રાખ્યા. હે મુનિરાજ ! મારે સારે ભાગ્યે આજ આપનાં દર્શન થયાં, ૨૧-૨૨

ત્વત્પ્રસાદાદરિદ્રં મે શીઘ્રં નશ્યત્યસંશયમ્ । કેનોપાયેન વિપ્રેદ્ર દારિદ્ર્યં નશ્યતિ ધ્રુવમ્ ॥૩૩॥
 કથયસ્વ કૃપાસિંધો વ્રતં તીર્થ તપાદિકમ્ । શ્રુત્વા તત્સ્યાઃ સુશીલાયા માષિતં મુનિપુંગવઃ ॥૩૪॥
 પ્રોવાચ પ્રવરં ચિત્તે વિચાર્ય વ્રતમુત્તમમ્ । સર્વપાપૌષશ્મનં દુઃખદારિદ્ર્યનાશનમ્ ॥ ૩૫ ॥
 પરમા નામ વિખ્યાતા વિષ્ણોસ્તિથિરનુત્તમામલિમ્લુચે તુ યા કૃષ્ણા મુક્તિમુક્તિફલપ્રદા ૩૬॥
 તસ્યામુપોષણં કૃત્વા ધનધાન્યયુતો મવેત્ । વિધિના જાગરૈઃ સાકં ગીતવાદિત્રસંયુતમ્ ॥૩૭॥
 ધનદેન યદા ચીર્ણં વ્રતમેતત્સુશોભનમ્ । તદા હૃદ્યેન રુદ્રેણ ધનાનામધિપઃ કૃતઃ ॥ ૩૮ ॥
 હરિશ્ચંદ્રેણ ચ કૃતં પુરા ક્રીતસુતેન વૈ । પુનઃ પ્રાપ્તા પ્રિયા તેન રાજ્યં નિહતકંટકમ્ ॥ ૩૯ ॥
 તસ્માત્કુરુ વિશાલાક્ષિ વ્રતમેતત્સુશોભનમ્ । યથોક્તવિધિના મદ્રે સમં જાગરણેન ચ ॥૪૦॥
 તો હવે આપની કૃપાથી માફ દરિદ્રપણું બહારી નષ્ટ થશે, એમાં સંશય નથી. હે કૃપાસિંધો ! જેથી દરિદ્રપણું અવશ્ય નષ્ટ થાય એવું વ્રત, તીર્થ અથવા તપ હોય તો કહો.

એ પ્રકારનાં એ સ્ત્રીનાં વચન સાંભળી, મુનિરાજ મનમાં વિચાર કરી, જે સધળાં પાપને શાંત કરનાર છે, દુઃખ તથા દરિદ્રપણુને નાશ કરનાર છે ને ઉત્તમ છે તે વ્રત કહેવા લાગ્યા. ૩૩-૩૫ મુનિએ કહ્યું કે, 'અત્રિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની એકાદશી 'પરમા' નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તે ધણી ઉત્તમ છે ને ભોમ તથા મોક્ષ આપનારી છે. ૩૬ તે દિવસે ઉપવાસ કરવાથી, રાતે જાગરણ કરી ગીત ગાવાથી ને વાળં વગાડવાથી ધન-ધાન્યની સમૃદ્ધિ મળે છે. ૩૭ બ્યારે કુએરે આ ઉત્તમ વ્રત કર્યું ત્યારે પ્રસન્ન થયેલા મહારાજે તેને, ભંડારીની પદવી સોંપી છે. ૩૮ સ્ત્રી તથા પુત્રને વેચી દીધા પછી હરિચંદ્ર રાજાએ આ એકાદશીનું વ્રત કર્યું હતું તેથી તેને સ્ત્રી અને પુત્રનો પાછો સમાગમ થયો હતો ને અનુરહિત રાજ્ય પાછું મળ્યું હતું. ૩૯ એટલા માટે હે વિશાલાક્ષિ ! હે ભદ્રે ! તું એ ઉત્તમવ્રત વિધિપૂર્વક કર, અને જાગરણ કર.' ૪૦

અ.ક્ર.૬.

॥ ૩૩ ॥

इत्युक्त्वा तद्विधिं सर्वं कथयामास वाडवः । पुनः प्रोवाच तं विप्रं पंचरात्रिव्रतं शुभम् ॥ ४१ ॥
यस्यानुष्ठानमात्रेण भुक्तिर्भुक्तिश्च प्राप्यते । परमादिवसे प्रातः कृत्वा पौर्वाहिकं विधिम् ॥ ४२ ॥
कुर्यात्सुनियमान् शक्त्या पंचरात्रिव्रतादरात् । प्रातः स्नात्वा निराहारो यस्तिष्ठेद्दिनपञ्चकम् ॥ ४३ ॥
स गच्छेद्द्वैष्णवं स्थानं पितृमातृप्रियायुतः । एकाशनस्तु यो भूयाद्दिनानां पंचकं नरः ॥ ४४ ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते । स्नात्वा यो भोजयेद्विप्रं दिनानां पंचकं नरः ॥ ४५ ॥
भोजितं तेन हि जगत् सदेवासुरमानुषम् । पूर्णं कुंभं सुतोयेन यो ददाति द्विजातये ॥ ४६ ॥
दत्तं तेनैव सकलं ब्रह्माण्डं सचराचरम् । तिलपात्रं तु यो दद्याद्ब्राह्मणाय विपश्चिते ॥ ४७ ॥
पंचरात्रि व्रतः-

એટલું કહી, વ્રતનો સધળો પ્રકાર કહ્યો, તેમજ તે બ્રાહ્મણને ઉત્તમ *પંચરાત્રિ વ્રત કહ્યું.^{૪૧} જે કરવાથી ભોગ તથા મોક્ષ મળે છે. પરમા એકાદશીને દિવસે પ્રાતઃકાલમાં સ્નાન કરી સવારનું નિત્ય કૃત્ય કરી,^{૪૨} પંચરાત્રિના વ્રત માટે, બને તેટલા નિયમો લેવા. જે માણસ પાંચ દિવસ સુધી સવારમાં સ્નાન કરી નિરાહાર રહે છે તે પિતા, માતા અને સ્ત્રીની સાથે વૈકુંઠમાં જાય છે. જે માણસ પાંચ દિવસ સુધી એક વખત ભોજન કરે છે તે સધળાં પાપથી મુક્ત થઈ સ્વર્ગમાં પૂજાય છે. જે માણસ પાંચ દિવસ સુધી પ્રાતઃકાલમાં સ્નાન કરી બ્રાહ્મણને જમાડે છે,^{૪૩-૪૫} તેને દેવ દેવ અને મનુષ્ય સહિત આખા જગતને જમાડવાનું પુણ્ય થાય છે. જે માણસ પાંચ દિવસ સુધી જળથી ભરેલો ધડો બ્રાહ્મણને આપે છે,^{૪૬} તેને સધળા બ્રહ્માંડના જ્ઞાનનું પુણ્ય થાય છે. જે માણસ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને તિલપાત્ર આપે છે.^{૪૭}

* અગીયારસ, બારસ, તેરસ, ચૌદસ અને અમાવાસ્યા આ પાંચ રાત્રિના સમૂહને પંચરાત્રિ કહે છે.

કથા.

અ. ૬.

॥ ૩૩ ॥

તિલસંલ્પસમાઃ સાધ્વિ સ વસેન્નાકમંડલે । ધૃતપાત્રં તુ યો દદ્યાત્સ્નાત્વા પંચદિનં નરઃ ॥ ૪૮ ॥
 સ શુક્ત્વા વિપ્રુલાન્મોગાન્ સૂર્યલોકે મહીયતે । બ્રહ્મચર્યેણ યસ્તિષ્ઠેદિનાનાં પંચકં નરઃ ॥ ૪૯ ॥
 મુનક્તિ સ સ્વર્ગમોગાન્સ્વર્વેશ્યામિઃ સમં મુદા । એવંવિધં વ્રતં સાધ્વિકુરુ ત્વં પતિના શુભે ॥ ૫૦ ॥
 ધનધાન્યયુતા ભૂત્વા સ્વર્ગ યાસ્યસિ મુવ્રતે । હત્યુક્તા સા વ્રતં ચક્રે કૌંડિન્યેન યથોદિતમ્ ॥ ૫૧ ॥
 મર્ત્ત્રા સમં માવયુતા સ્નાત્વા માસિ મલિમ્લુચે । પંચરાત્રવ્રતે પૂર્ણે પરાયાઃ પ્રિયસંયુતા ॥ ૫૨ ॥
 સાઞ્પશ્યદ્રાજમવનાદાયાંતં નૃપનંદનમ્ । સ દત્ત્વા નવ્યમવનં મવ્યવસ્તુસમન્વિતમ્ ॥ ૫૩ ॥
 વાસયામાસ વિધિના વિધિના પ્રેરિતઃ સ્વયમ્ । દત્ત્વા ગ્રામં વૃત્તિકરં બ્રાહ્મણાય સુમેધસે ॥ ૫૪ ॥

તે માણસ જેટલા તથા હોય તેટલાં વર્ષ સૂધી સ્વર્ગમાં વસે છે, જે માણસ પાંચ દિવસ સૂધી સ્નાન કરી ધૃતપાત્રનું દાન કરે છે, ^{૪૮} તે પુષ્કળ ભોગ ભોજવી અંતે સૂર્યલોકમાં પૂજાય છે. જે માણસ પાંચ દિવસ સૂધી બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, ^{૪૯} તે હર્ષથી સ્વર્ગમાં અપ્સરાઓની સાથે ભોગ ભોજવે છે. હે સાધ્વિ ! તું પતિની સાથે એ વ્રત કર; ^{૫૦} તેથી તને ધનધાન્યની સમૃદ્ધિ મળશે ને અંતે સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થશે.

એવી રીતે મુનિના કહેવાથી એ સ્ત્રીએ તેના કહેવા પ્રમાણે અધિક માસમાં સ્નાન કરી, પતિની સાથે વ્રત કર્યું. એ પંચરાત્રવ્રત પૂરું થયું ત્યારે તેઓની પાસે રાજદરબારમાંથી રાજકુમાર આવ્યો. તેણે બ્રહ્માની પ્રેરણાથી નવું ધર, જેમાં સધળી વસ્તુઓ હતી તે તેઓને રહેવા માટે આપ્યું, ને આજીવિકામાં તે એક ગામ આપ્યું. ૫૧-૫૪

અ.કુ.૫.

॥ ૩૪ ॥

પ્રસન્નસ્તપસા રાજા તં સ્તુત્વા સ્વગૃહં યયૌ । મલિમ્લુચસ્ય માસસ્ય પરાભ્યાયાઃ પરાદરાત્ ૫૫ ॥

ઉપોષણાત્સ કૃષ્ણાયાઃ પંચરાત્રવ્રતેન ચ । સર્વપાપવિનિર્મુક્તઃ સર્વસૌખ્યસમન્વિતઃ ॥ ૫૬ ॥

શુક્ત્વા મોગાન્નિહ્યા સાર્દ્ધમંતે વિષ્ણુપુરં યયૌ ।

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ । પંચરાત્રભવં પુણ્યં મયા વર્તુનં ન શક્યતે ॥ ૫૭ ॥

તથાપિ કિંચિદ્દશ્યામિ યેન ચીર્ણં પરાવ્રતં । સ્નાતાનિ પુષ્કરાદ્યાનિ ગંગાદ્યાઃ સરિતસ્તથા ૫૮ ॥

ધેનુમુખ્યાનિ દાનાનિ તેન ચીર્ણાનિ સર્વથા । ગયાશ્રાદ્ધં કૃતં તેન પિતરઃ પરિતોષિતાઃ ॥ ૫૯ ॥

વ્રતાનિ તેન ચીર્ણાનિ વ્રતસ્તંડોદિતાનિ વૈ । દ્વિપદાં બ્રાહ્મણઃ શ્રેષ્ઠો ગૌર્વિરિષ્ઠા ચતુષ્પદામ્ ॥ ૬૦ ॥

દેવાનાં વાસવઃ શ્રેષ્ઠસ્તથા માસો મલિમ્લુચઃ । મલિમ્લુચે પંચરાત્રં મહાપાપહરં સ્મૃતમ્ ॥ ૬૧ ॥

૫૪) તેઓની સ્તુતિ કરી તે રાજકુમાર પ્રસન્નતાથી પોતાને ઘેર ગયો. અધિક માસના કૃષ્ણપક્ષની પરમા એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ કરવાથી ને પંચરાત્ર વ્રતના પ્રભાવથી તે બ્રાહ્મણ સર્વ પાપથી મુક્ત થયો ને આ લોકમાં ધણું સુખ મોગવી પોતાની સ્ત્રીની સાથે વૈકુંઠમાં ગયો.

પંચરાત્ર વ્રતનું ફળ

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે-પંચરાત્રનું ફેટલું પુણ્ય થાય છે તે કહેવા મારું સામર્થ્ય નથી, ૫૫-૫૭ તથાપિ થોડુંક કહું છું. જે માણસ પંચરાત્રનું વ્રત કરે છે તેને પુષ્કર વગેરે તળાવ, ને ગંગા વગેરે નદીઓમાં નહાવાનું પુણ્ય થાય છે. ૫૮ ગોદાન વગેરે દાનનું પુણ્ય થાય છે, ગયામાં શ્રાદ્ધ કરવાનું પુણ્ય થાય છે, તેના પિતૃ તપ થાય છે, ૫૯ ને વ્રતખંડમાં કહેલાં સધળાં વ્રતા કર્યાનું પુણ્ય થાય છે. જેમ મનુ-
અર્થમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે, પશુમાં ગાય શ્રેષ્ઠ છે, ૬૦ દેવમાં ઇન્દ્ર શ્રેષ્ઠ છે, તેમ જ સધળા માસમાં અધિક

કથા.

અ. ૬.

॥ ૩૪ ॥

પંચરાત્રે ચ પરમા પત્રિની પાપશોષિણી । સૈકાપ્યશક્તૈઃ કર્તવ્યાઽવશ્યં ભક્ત્યા વિચક્ષણૈઃ॥૬૨॥
 માનુષં જનુરાસાઘ ન સ્નાતો યૈર્મલિમ્લુચઃ । તે જન્મઘાતિનો નૂનં નોપોષ્ય હરિવાસરે ॥ ૬૩ ॥
 યોનીર્મમદ્વિશ્વતુરશીતિલક્ષાણિ માનવૈઃ । પ્રાપ્યતે માનુષં જન્મ દુર્લભં પુણ્યસંચયૈઃ ॥ ૬૪ ॥

તસ્માત્કાર્યં પ્રયત્નેન પરમાયા વ્રતં શુભમ્ ।

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ । એતત્તે સર્વમાખ્યાતં યત્પૃષ્ઠોઽહં ત્વયાઽનઘ ॥ ૬૫ ॥

મલિમ્લુચસ્ય માસસ્ય પરમાયાઃ શુભં વ્રતમ્ । તત્સર્વં તે સમાખ્યાતં કુરુષ્વાવહિતો નૃપા ॥૬૬॥

માસ શ્રેષ્ઠ છે. અધિક માસમાં પણ પંચરાત્રવ્રત શ્રેષ્ઠ છે. તે મહા પાપનો નાશ કરનાર કહ્યું છે.^{૬૧}
 પંચરાત્રમાં પણ પરમા એકાદશી શ્રેષ્ઠ છે, જે પાપ શોષી જનારી છે. અશક્ત માણસે પણ આ
 એકાદશીનું વ્રત અવશ્ય કરવું.^{૬૨} જે મનુષ્ય દેહ પામીને અધિક માસમાં નિવમથી સ્નાન કરતો
 નથી ને એકાદશીને દિવસે ઉપવાસ કરતો નથી, તે પોતાનો જન્મ વૃથા કરે છે;^{૬૩} કારણ કે
 ચોગ્રશી લાખ યોનિઓમાં જન્મ લીધા પછી જે ધણાં પુણ્ય કર્યા હોય તો મનુષ્યયોનિમાં અવતાર
 આવે છે, માટે મનુષ્ય દેહ ધણો દુર્લભ છે.^{૬૪} એટલા માટે શ્રમ લાઘવે પણ પરમા એકાદશીનું
 ઉત્તમ વ્રત કરવું. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—હે અનઘ ! જે તમે અધિક માસની પરમા એકાદશીનું વ્રત પૂછ્યું
 હતું, તે કથળું મેં કહી સંભળાવ્યું. હવે સાવધાન થઈ તે વ્રત કરો.^{૬૫-૬૬} જે માણસ એ પ્રમાણે ભક્તિ

અ.કૃ.૬.

॥ ૩૫ ॥

ये त्वेवं भुवि परमाव्रतं चरन्ति सद्भक्त्या शुभविधिना मलिम्लुचे वै ।

ते भुक्त्वा दिवि विभवं सुरैर्द्रुत्यं गच्छेयुस्त्रિभुवननन्दितस्य गेहम् ॥ ૬૭ ॥

इत्यधिककृष्णैकादश्याः परमाया माहात्म्यं समाप्तम् । इत्येकादशीव्रतानि ।

રાખી વિધિથી અધિક માસની પરમા એકાદશીનું વ્રત કરે છે, તે સ્વર્ગમાં ઈંદ્રના જેવા વૈભવ ભોગવી વૈકુંઠમાં જાય છે. ૧૭

એવી રીતે અધિક માસના કૃષ્ણપક્ષની પરમા એકાદશીનું માહાત્મ્ય કહેલું છે.

અધિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની પરમા એકાદશીની વ્રત-

કથા વિષે અધ્યાય ૬ કો સમાપ્ત

કથા.

અ. ૬.

॥ ૩૫ ॥

અથ પુરુષોત્તમમાસસ્યૈકાદશી કથા ।

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ ।

મમવન્ શ્રોતુમિચ્છામિ વ્રતાનામુત્તમં વ્રતમ્ । સર્વપાપહરં ચૈવ મુક્તિમુક્તિપ્રદાયકમ્ ॥ ૧ ॥
પુરુષોત્તમમાસસ્ય કયાં બ્રૂહિ જનાર્દન । કો વિધિઃ કિં ફલં તસ્ય કો દેવસ્તત્ર પૂજ્યતે ॥ ૨ ॥
અધિમાસે તુ સંપ્રાપ્તે વ્રતં બ્રૂહિ જનાર્દન । કસ્ય દાનસ્ય કિં પુણ્યં કિં કર્તવ્યં નૃભિઃ પ્રભો ॥૩॥
કથં સ્નાનં ચ કિં જાપ્યં કથં પૂજાવિધિઃ સ્મૃતઃ । કિં ભોજ્યમુત્તમં ચાન્નં માસે વૈપુરુષોત્તમે ॥૪॥

અધ્યાય ૭ મો—પુરુષોત્તમ માસની શુકલ અને

કૃષ્ણ પક્ષની કમલા એકાદશી વ્રત કથા

યુધિષ્ઠિર પૂછે છે-હે ભગવન્ ! સર્વ વ્રતમાં ઉત્તમ, સધળા પાપને હરનાર ને ભોમ તથા મોક્ષ આપનાર (કોઈ) વ્રત સાંભળવા ઇચ્છા કરું છું.^૧ હે નારાયણ ! પુરુષોત્તમ માસની એકાદશીની કથા મને કહે; અને તેનો પ્રકાર, ફળ અને તેમાં કયા દેવની પૂજા કરવી તે પણ કહે.^૨ હે જનાર્દન ! હે પ્રભો ! પુરુષોત્તમ માસ આવે ત્યારે જે વ્રત કરવાનું હોય તે પણ કહે. મનુષ્યોએ શું કરવું બેધર્મ અને કયા દાનથી કેટલું પુણ્ય થાય છે તે પણ કહે.^૩ પુરુષોત્તમ માસમાં કેવી રીતે સ્નાન કરવું ? કેનો જપ કરવો ? કેવી રીતે પૂજા કરવી ? અને જમવામાં કયું અન્ન ઉત્તમ છે ?^૪

અ.શુ.ક.

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ।

॥ ૩૬ ॥

કથયિષ્યામિ રાજેન્દ્ર ભવતઃ સ્નેહકારણાત્ । અધિમાસે તુ સમ્પ્રાપ્તે ભવેદેકાદશી તુ યા ॥ ૫ ॥
કમલ્લાનામ નામેતિ તિથીનામુત્તમા તિથિઃ । તસ્યાચ્ચૈવ પ્રભાવેણ કમલ્લાઽભિમુખી ભવેત્ ॥ ૬ ॥
બ્રાહ્મે મુહૂર્તે ચોત્યાય સ્મૃત્વા તં પુરુષોત્તમમ્ । સ્નાત્વા ચૈવ વિધાનેન વ્રતી નિયમમાચરેત્ ॥ ૭ ॥
ગૃહે ત્વેકગુણં જાપ્યં નદ્યાં દશગુણં સ્મૃતમ્ । ગર્વાં ગોષ્ઠે સતગુણમન્યગારે દશાધિકમ્ ॥ ૮ ॥
શિવક્ષેત્રેષુ તીર્થેષુ દેવતાનાં ચ સન્નિધૌ । સહસ્રશતકોટીનામનન્તં વિષ્ણુસન્નિધૌ ॥ ૯ ॥
અવન્ત્યામભવાદ્વિષઃ શિવધર્મેતિનામતઃ । તસ્ય પંચસ્વાત્મજેષુ કનિષ્ઠો દુષ્ટકર્મકૃત્ ॥ ૧૦ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે-હે યુધિષ્ઠિર ! તમારી ઉપર સ્નેહ હોવાથી તમે જે પૂછ્યું તે સર્વ કહું છું. પુરુષોત્તમ માસની જે એકાદશી આવે છે તે કમલ્લા કહેવાય છે. એ સધળી તિથિઓમાં ઉત્તમ છે. તેના પ્રભાવથી લક્ષ્મી સન્મુખ થાય છે.^{૫-૬} પ્રથમ, બ્રાહ્મમુહૂર્ત એટલે ચાર ઘડી રાત હોય તે વખતે ઊઠી પુરુષોત્તમનું સ્મરણ કરી, વિધિથી સ્નાન કરી, નિયમ ગ્રહણ કરવા.^૭ તે દિવસે ધરમાં જપ કરવાથી એકમહાં ફળ થાય છે, નદીમાં જપ કરવાથી દશમહાં ફળ મળે છે, ગોદરામાં જપ કરવાથી સોમહાં ફળ થાય છે, અમિહોત્રવાળા ધરમાં જપ કરવાથી એકસો દશમહાં ફળ થાય છે.^૮ શિવાલય, તીર્થ અને દેવતા સમીપમાં જપ કરવાથી લાખો કરોડોમહાં ફળ થાય છે અને વિષ્ણુની સમીપમાં જપ કરવાથી અનંત ફળ થાય છે.^૯

શિવધર્મના પુત્રની કથા

પૂર્વે ઉજેણુ નગરીમાં શિવધર્મા નામનો બ્રાહ્મણ હતો. તેને પાંચ પુત્રો હતા. તેમાંથી નાનકડો પુત્ર દુરાચરણી હતો.^{૧૦} તેના પિતા તથા સગાંએ તેને કાઢી મૂક્યો. હવે પોતાનાં કર્મના પ્રભાવથી

૧. કથા.

અ. ૭.

॥ ૩૬ ॥

તદા પિત્રા પરિત્યક્તસ્ત્યક્તઃ સ્વજનબન્ધુભિઃ । સ્વકર્મણઃ પ્રભાવેણ ગતો દૂરતરં વનમ્ ॥ ૧૧ ॥
 एकदा दैवयोगेन तीर्थराजं समागमत् । क्षुत्क्षामो पीनवदनस्त्रिवेण्यां स्नानमाचरेत् ॥ १२ ॥
 ऋषीणामाश्रमास्तत्र विचिन्वन्क्षुधयाऽर्दितः । हरिमित्रमुनेस्तत्र त्वाश्रमं च ददर्श ह ॥ १३ ॥
 पुरुषोत्तममासे तु श्रद्धया कमला स्तुता । एकादशी पुण्यतमा भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥ १४ ॥
 पुरुषोत्तममासस्य जनानां च समागमे । तत्रાશ્રમે કથયતાં કથાં કલ્પનાશિનીમ્ ॥ ૧૫ ॥
 જપન્ શ્રમેણ તાં શ્રુત્વા કમલાં પાપહારિણીમ્ । વ્રતં કૃત્વા ચ તૈઃ સાર્દ્ધં સ્થિતઃ શૂન્યાલયે તદા ૧૬
 નિર્ણયે સમનુપાસે કમલાઞ્ચ સમાગતા । વરં દદામિ મો વિપ્ર કમલાયાઃ પ્રભાવતઃ ॥ ૧૭ ॥

તે વનમાં અત્યંત દૂર નીકળી ગયો. ૧૧ એવી રીતે (દેશવટો ભોગવતો) જે ભૂખથી દુઃખનો થઇ ગયો હતો તથા જેનું મોટું લેવાઇ ગયું હતું એવો તે આજીણો પુત્ર દૈવયોગથી પ્રયાગરાજ (અલાહભાદ)માં આવી પહોંચ્યો અને ત્રિવેણીમાં સ્નાન કર્યું. ૧૨ પછી ક્ષુધાથી પીડાતો તે ઋષિઓના આશ્રમે શોધવા લાગ્યો. તેટલામાં હરિમિત્ર ઋષિનો આશ્રમ તેના જોવામાં આવ્યો. ૧૩ તે આશ્રમમાં, 'પુરુષોત્તમ માસમાં પુણ્ય એવી કમલા એકાદશીની ભક્તિથી સ્તુતિ કરી હોય તો તે ભોગ ને મોક્ષ આપનારી છે,' એવી રીતની પાપને નાશ કરનારી કથા, પુરુષોત્તમ માસમાં મળેલાં મનુષ્યોના મુખથી સાંભળીને મનુષ્યોની સાથે આજીણના તે પુત્રે પણ એકાદશીનું વ્રત કર્યું અને એકાંત સ્થલમાં જઇ બેઠો. ૧૪-૧૬ મધરાતનો વખત થયો ત્યારે લક્ષ્મીએ તેની પાસે આવીને કહ્યું કે, 'હે વિપ્ર! કમલા એકાદશીના પ્રભાવથી હું તને વરદાન આપું છું (તે લે).' ૧૭

અ.શુ.કૃ.

વિપ્ર ઉવાચ ।

॥ ૩૭ ॥

કા ત્વં કસ્યાસિ રમ્ભોરુ પ્રસન્ના ચ કથં મમ । એન્દ્રી ત્વમિદ્રદેવસ્ય ભવાની શંકરસ્ય ચ ॥ ૧૮ ॥
વધૂર્વા ચન્દ્રસૂર્યસ્ય ગાંધર્વી કિન્નરી તથા । ત્વત્સદૃશી ન દૃષ્ટા ચ ન શ્રુતા ચ શુભાનને ॥ ૧૯ ॥

લક્ષ્મીરુવાચ ।

પ્રસન્ના સાંપ્રતં જાતા વૈકુણ્ઠાદહમાગતા । પ્રેરિતા હરિદેવેન એકાદશ્યાઃ પ્રભાવતઃ ॥ ૨૦ ॥
પુરુષોત્તમમાસસ્ય શુક્રે કૃષ્ણે તુ યા ભવેત્ । કમલા નામ સા પ્રોક્તા કમલાં દાતુમાગતા ॥ ૨૧ ॥
પુરુષોત્તમમાસસ્ય યા પક્ષે પ્રથમે ભવેત્ । તસ્યાં વ્રતં ત્વયા ચીર્ણં પ્રયોગે મુનિસન્નિધૌ ॥ ૨૨ ॥
વ્રતસ્યાસ્ય પ્રભાવેણ વશ્વગાઠં ન સંશયઃ । તવ વંશે મવિપ્યંતિ માનવા દ્વિજસત્તમ ॥ ૨૩ ॥

આશ્ચર્ય બાલ્યો-હે સ્ત્રી ! તું કોણ છે ? અને કોની સ્ત્રી છે ? તું મારી ઉપર શાથી પ્રસન્ન થઈ ?
હે સુંદર મુખવાળી ! તું કોણ છે ? કે પાર્વતી છે ? ચન્દ્રની સ્ત્રી છે ? સૂર્યની સ્ત્રી છે ? ગંધર્વની સ્ત્રી
છે ? કે કિન્નરની સ્ત્રી છે ? મેં તારા જેવી સ્ત્રી દીઠી પણ નથી અને સાંભળી પણ નથી. ૧૮-૧૯

લક્ષ્મી કહે છે-હું તારા કરેલા એકાદશીના વ્રતથી પ્રસન્ન થઈ છું અને નારાયણની શ્રોત્રલેલી
વૈકુંઠથી આવી છું. ૨૦ પુરુષોત્તમ માસના શુક્ર અને કૃષ્ણ પક્ષની એકાદશી કમલા નામની
કહેવાય છે. હું તને લક્ષ્મી આપવા આવી છું, ૨૧ કારણ કે પ્રયાગમાં મુનિની પાસે પુરુષોત્તમ માસની
પ્રથમ પક્ષની એકાદશીનું વ્રત તેં કર્યું તેના પ્રભાવથી હું તારે વશ થઈ છું, એમાં સંશય નથી. હે
વિપ્ર ! તારા વંશમાં ઉત્તમ મનુષ્યો થશે અને તેની ઉપર મારી કૃપા રહેશે; આ વાત સત્ય છે.

એ.કથા.

અ. ૭.

॥ ૩૭ ॥

લક્ષ્મીસ્વાચ । લક્ષ્મીસ્વાચ ।
 વિમ ઉવાચ । પ્રસન્ના यदि मे पद्मे व्रतं विस्तरतो वद ॥ २४ ॥
 યત્કથાસુ પ્રવર્તતે રાજાનો યે જગદ્વિતાઃ ।
 લક્ષ્મીસ્વાચ । શ્રોતૃણાં પરમં શ્રાવ્યં પવિત્રાણામનુત્તમમ્ ॥ ૨૫ ॥

દુઃસ્વપ્નનાશનં પુણ્યં શ્રોતવ્યં યત્નતસ્તતઃ । ઉત્તમશ્રદ્ધયા યુક્તઃ શ્લોકં શ્લોકાર્દ્ધમેવ ચ ॥૨૬॥
 પઠિત્વા મુચ્યતે સઘો મહાપાતકકોટિભિઃ । માસાનાં પરમો માસઃ પક્ષિણાં મહ્નો યયા ॥૨૭॥
 નદીનાં ચ યથા ગંગા તિથીનાં દ્વાદશી તિથિઃ । તસ્યામર્ચન્તિ વિબુધા નારાયણમનામયમ્ ॥૨૮॥
 યે યજંતિ સદા મક્ત્યા નારાયણમનામયમ્ । તામર્ચયંતિ સતતં બ્રહ્માદ્યા દેવતાગણાઃ ॥ ૨૯ ॥
 નારાયણપરા યે ચ હરિકીર્તનતત્પરાઃ । હરિપ્રજાગરા યે ચ કૃતાર્થાસ્તે કલ્પૌ યુગે ॥ ૩૦ ॥

આહાણુ કહે છે-હે દેવિ! જે આપ પ્રસન્ન થયા હો તે વિસ્તારથી મને એ વ્રત કહો, ૨૨-૨૪
 કે જેથી જગતના હિતૈષી રાજાઓ એની કથામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

શ્રદ્ધા પૂર્ણ વ્રત કરવાથી મળતું ફળ

લક્ષ્મી કહે છે-સાંભળનારને સાંભળવામાં ઉત્તમ, અત્યુત્તમ. પવિત્ર, ૨૫ દુઃસ્વપ્નના નાશ કરનાર
 અને પુણ્યકારક એવું આ વ્રત છે, માટે ધ્યાન રાખીને સાંભળ. જે પુરુષ આ કથાનો પરમ શ્રદ્ધાથી
 એક શ્લોક વા અથવા શ્લોકનો પાઠ કરે તે તત્કાલ કરોડો પાપથી મુક્ત થાય છે. જેમ પક્ષીઓમાં
 મરુ ઉત્તમ છે, તેમ જ માસોમાં પુરુષોત્તમ માસ ઉત્તમ છે. ૨૬-૨૭ જેમ નદીઓમાં ગંગા ઉત્તમ
 છે તેમ તિથિઓમાં દ્વાદશી ઉત્તમ છે. તે તિથિમાં પંડિત લોકો અવિનાશી નારાયણનું પૂજન કરે
 છે. ૨૮ જે પુરુષો નિરંતર અવિનાશી નારાયણનું પૂજન કરે છે તેને બ્રહ્માદિક દેવતાઓ પૂજે છે. ૨૯
 જે પુરુષો નારાયણમાં પરાયણ છે, હારકીર્તનમાં તત્પર છે અને હરિગનગરણમાં તત્પર છે, તેઓ

અ શુ.કુ.

॥ ૩૮ ॥

શુક્રે વા યદિ વા કૃષ્ણે ભવેદેકાદશીદ્વયમ્ । ગૃહસ્થાના ચ પૂર્વા તુ યતીનામુત્તરા સ્મૃતા ॥૩૧॥
एकादशी द्वादशी च रात्रिष्वेपे त्रयोदशी । व्रते क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥ ३२ ॥
एकादश्यां निराहारः स्थित्वाऽहमपरेऽहनि । भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत ॥ ३३ ॥
अमुं मन्त्रं समुच्चार्य देवदेवस्य चक्रिणः । भक्तिभावेन तुष्ठात्मा चोपवासं समर्पयेत् ॥ ३४ ॥
देवदेवस्य पुरतो जागरं नियतो व्रती । गीतैर्वाद्यैश्च नृत्यैश्च पुराणपठनादिभिः ॥ ३५ ॥
ततः प्रातः समुत्थाय द्वादशीदिवसे व्रती । स्नात्वा विष्णुं समभ्यर्च्य विधिवत्प्रयतेंद्रियः ॥ ३६ ॥
पंचामृतेन संस्नाप्य एकादश्यां जनार्दनम् । द्वादश्यां च पयःस्नानं हरेः सारूप्यमश्नुते ॥ ३७ ॥

ए.कथा.

अ. ७.

કલિયુગમાં કૃતાર્થ છે. ૩૦ શુકલપક્ષ વા કૃષ્ણપક્ષ ગમે તે એકાદશી હોય, પણ ગૃહસ્થાશ્રમીએ પહેલી કરવી અને યતિઓએ બીજી કરવી. ૩૧ સૂર્યોદય વખતે એકાદશી હોય, પછી દ્વાદશી અને ચોડી રાત્રિ રહે ત્યારે ત્રયોદશી લાગતી હોય તો તે દિવસે ઉપવાસ કરવાથી સૌ યજ્ઞનું પ્રુપ્ત થાય છે એટલે તે દિવસે ઉપવાસ કરવો અને ત્રયોદશીને દિવસે પારણું કરવું. ૩૨ ‘હે પુંડરીકાક્ષ ! હે અચ્યુત ! હું એકાદશીને દિવસે નિરાહાર રહી બીજે દિવસે ભોજન કરીશ, આપ માફ કરજી આઓ,’ ૩૩ એ મંત્રનું નારાયણની પાસે ઉચ્ચારણ કરી, ‘ભક્તિપૂર્વક પ્રસન્ન મનથી ઉપવાસ કરવો.’ ૩૪ રાત્રિમાં નારાયણની પાસે ગીત ગાવાં, વાળં વગાડવાં, નૃત્ય કરાવવું, (ગરબા ગાવા) પુરાણનો પાઠ વગેરે કરવો, અને નિયમથી જનમ-રણ કરવું. ૩૫ બારસને દિવસે પ્રાતઃકાલમાં ઉઠી સ્નાન કરી, ઈન્દ્રિયો નિયમમાં રાખી નારાયણની પૂજા કરવી. ૩૬ જે પુરુષ એકાદશીને દિવસે નારાયણને પંચામૃતવડે સ્નાન કરાવી, દ્વાદશીને દિવસે દૂધથી

॥ ૩૮ ॥

અજ્ઞાનાતિમિરાંધસ્ય વ્રતેનાનેન કેશવ । પ્રસીદ સુમુખો નાથ જ્ઞાનદૃષ્ટિપદો ભવ ॥ ૩૮ ॥
 एवं विज्ञाप्य देवेशं देवदेवं च चक्रिणम् । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ॥ ३९ ॥
 ततः स्वबन्धुभिः सार्द्धं नारायणपरायणः । कृत्वा पंचमहायज्ञान् स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥ ४० ॥
 एवं यः प्रयतः कुर्यात्पुण्यमेकादशीव्रतम् । स याति विष्णुभवनं पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ४१ ॥
 इत्युक्त्वा कमला तस्मै प्रसन्ना तस्य वंशगा । सोऽपि विप्रो धनी भूत्वा पितुर्गेहं समाविशत् ॥ ४२ ॥
 एवं यः कुरुते राजन् कमलाव्रतमुत्तमम् । शृणुयाद्दासरे विष्णोः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४३ ॥
 इति श्रीब्रह्मांडपुराणे पुरुषोत्तमપાસે કમલાનામૈકાદશીમાહાત્મ્યં સમ્પૂર્ણમ્ ।

સ્નાન કરાવે, તેનું નારાયણના જેવું સ્વરૂપ થાય છે. ૩૭ 'હે કેશવ ! આ વ્રતથી આપ પ્રદાન થાઓ,
 અને હે નાથ ! હું કે જે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી આંધળો છું તેને જ્ઞાનરૂપી નેત્ર આપો.' ૩૮ એ પ્રમાણે
 નારાયણની વિજ્ઞાપના કરી, બ્રાહ્મણોને જમાડી, તેઓને દક્ષિણ આપવી. ૩૯ પછી નારાયણમાં પરાયણ
 થઈ પંચમય કરી વાણીને નિયમમાં રાખી સંગાંસંબંધીઓ સાથે પોતે ભોજન કરવું. ૪૦ એવી રીતે
 નિયમથી જે એકાદશીનું વ્રત કરે છે તે વૈકુંઠમાં જાય છે અને પાછો આવતો નથી (અર્થાત્ તેને
 જન્મ દેવો પડતો નથી). ૪૧ એટલું કહી પ્રસન્ન થયેલી લક્ષ્મી એ બ્રાહ્મણના વંશપરંપરા ચાલી, અને
 તે બ્રાહ્મણ પણુ ધનવાન થઈને પિતાને ઘેર ગયો. ૪૨ હે રાજન્ ! જે પુરુષ આ ક્રિતમ કમલા એકા-
 દશીનું વ્રત કરે છે અથવા એકાદશીને દિવસે કથા સાંભળે છે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. ૪૩

આ પ્રમાણે કમલા એકાદશીનું માહાત્મ્ય બ્રહ્માંડપુરાણમાં કહેલું છે.

પુરુષોત્તમ માસની શુક્લ અને કૃષ્ણ પક્ષની કમલા એકાદશી વિષે અધ્યાય ૭ માં સમાપ્ત

અથ મલમાસવ્રતાનિ લિખ્યંતે ।

શ્રીરુવાચ ।

દેવદેવ જગન્નાથ મુક્તિમુક્તિપ્રદાયક । કથયસ્વ પ્રસાદેન લોકાનાં હિતકામ્યયા ॥
 કથયંતિ મુનિશ્રેષ્ઠાઃ કૃષ્ણદ્વૈપાયનાદયઃ । અદત્તં નૈવ લભ્યેત દત્તમેવોપતિષ્ઠતે ॥
 યથા વંધ્યા ગૃહસ્થસ્ય પતિવંશવિનાશિની । તથા દાનવિહીનસ્ય જન્મ સર્વં નિરર્થકમ્ ॥
 તથાપિ કથયંતીહ દૈવજ્ઞાઃ શાસ્ત્રકોવિદાઃ । ક્ષૌરં મૌજીવિવાહશ્ચ વ્રતં કામ્યોપવાસકમ્ ॥
 મહિમ્નુચે સદા ત્યાજ્યં ગૃહસ્થેન વિશેષતઃ । અધિમાસે ચ સંપ્રાપ્તે કિં કાર્યં વ્રતમ્નુત્તમમ્ ॥

અધ્યાય ૮ મો-અધિક માસનાં વ્રતો

સહમી કહે છે-હે દેવતા દેવ ! હે જગન્નાથ ! હે ભોગ તથા મોક્ષ આપનાર ! હું લોકના કલ્યાણ માટે જે પૂછું, તેનો કૃપા કરી ઉત્તર આપો. વેદવ્યાસ આદિ મોટા મોટા મુનિઓ કહે છે કે, જે પૂર્વ જન્મમાં ન દીધેલું હોય તો આ જન્મમાં પ્રાપ્ત થતું નથી, પણ દીધેલું પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ વાંઝણી સ્ત્રી પોતાના ચતિના વંશનો નાશ કરે છે, તેમ જે માણસ દાન નથી કરતો, તેનો જન્મ નિર્રર્થક છે (એટલે નષ્ટ થાય છે), તેમ જ જ્યોતિષી તથા વિદ્વાનો કહે છે કે, અધિક માસમાં ક્ષૌર (ભાળમેવાળા ઉતરાવવા), જનોષ્ઠ, વિવાહ તેમ જ કામ્યવ્રત-એ સધળાનો ગૃહસ્થાશ્રમીએ અવશ્ય ભાગ્ય કરવો. હે દેવ ! અધિક માસમાં કયું વ્રત કરવું ? ને કાના ઉદ્દેશથી દાન કરવું, જેથી પર-લોકમાં ફળ મળે ?

કસ્યોદેશેન દાતવ્યં કિં પરત્ર પ્રદાયકમ્ ॥

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ।

શૃણુ દેવિ મહાભાગે સર્વલોકસ્ય હેતવે । સ્વયં દાતા સ્વયં ભોક્તા યો દદાતિ દ્વિજાતયે ॥
નાન્યો દાતા ન ભોક્તા ચ ઇહ લોકે પરત્ર ચ । અસંક્રાંતિ ચ માસે વમામુદિશ્ય વ્રતં ચરેત્ ॥
અધિમાસસ્ય દેહોઽહં પુરુષોત્તમસંજ્ઞકઃ । સ્નાનં દાનં જપં હોમં સ્વાધ્યાયં પિતૃતર્પણમ્ ॥
દેવાર્ચનમથાન્યન્ન ચે કુર્વેતિ મનુષ્યજાઃ । અક્ષયં તદ્ભવેત્સર્વં મમોદેશેન યત્કૃતમ્ ॥
મહામાસો ગતઃ શૂન્યો યેષાં દેવિ પ્રમાદતઃ । દારિદ્ર્યં પુત્રશોકં ચ પાપપંકવિગર્હિતમ્ ॥
મર્સ્યલોકે ધવેજ્જન્ય તેષાં દેવિ ન સંશયઃ । સુસ્વપ્રદાસિ દેવિ ત્વં યેઽર્ચયંતિ દ્વિજોત્તમાન્ ।
યદામહિન્સુચો માસઃ પ્રાપ્યતે માનવૈઃ પ્રિયે । મહોત્સવસ્તદા કાર્યં આત્મનો હિતકાંક્ષિભિઃ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે-હે દેવિ ! હે માટાં બાળ્યવાળી ! સર્વ લોકના હિત માટે કહું છું તે સાંભળો, જે માણસ આશ્વિન મહામાસે આવે છે, તે જ આ લોક વા પરલોકમાં દાતા ને ભોક્તા છે, પણ બીજા કોઈ નથી. અધિક માસમાં મને ઉદ્દેશીને વ્રત કરવું; કારણ કે તે માસનો અધિકાંશ દેવ હું છું. તે વખતનું મારું નામ પ્રશ્નોત્તમ છે. જે માણસો અધિક માસમાં મારા ઉદ્દેશથી સ્નાન, દાન, જપ, હોમ, સ્વાધ્યાય, પિતૃતર્પણ, દેવપૂજા ને બીજું પણ જે કાંઈ કરે છે, તેનું તે સધળું અક્ષય થાય છે. હે દેવિ ! જે માણસોનો અધિક માસ પ્રમાદથી દાન ધર્મ વગરનો ચાલ્યો જાય છે, તેઓને દારિદ્ર્ય આવે છે ને પુત્રશોક, પાપ ને નિંદા થાય છે તથા તેને પૃથિવી ઉપર જન્મવું ને મરવું પડે છે, એમાં સંશય નથી.

અ.મા.વં

॥૪૦॥

કૃષ્ણપક્ષે ચતુર્દશ્યાં નવમ્યાં વા સુરેશ્વરિ । અષ્ટમ્યાં વાય કર્તવ્યં વ્રતં શોકાવિનાશનમ્ ॥
યથાભોપચારેણ માસેવાસ્મિન્મલિન્મુચે । પુણ્યેઽહ્નિ પ્રાતરુત્થાય કૃત્વા પૌર્વાહ્નિકીં ક્રિયામ્ ॥
ગૃહ્ણીયાન્નિયમં પશ્ચાદ્વાસુદેવં હૃદિ સ્મરન્ । ઉપવાસસ્ય નક્તસ્ય એકમક્તસ્ય મામિનિ ॥
એકસ્ય નિશ્ચયં કૃત્વા તતો વિપ્રાન્નિમંત્રયેત્ । સપત્નીકાન્સદાચારાન્સુરૂપાન્સુરવેષકાન્ ॥
શ્રુતાધ્યયનસંપન્નાન્ કુલીનાન્ જ્ઞાતિસંભવાન્ । તતો મધ્યાહ્નસમયે લક્ષ્મીયુક્તં સનાતનમ્ ॥
સ્થાપયેદવ્રણે કુંભે વેદમન્ત્રૈર્દ્વિજોત્તમૈઃ । પૂજયેત્પરયા ભક્ત્યા ગોત્રિભિઃ સપિતામહમ્ ॥
ગંધતોયેન સંસ્નાપ્ય શુભૈઃ પંચામૃતૈસ્તથા । ચંદનેન સુગંધેન પુષ્પૈર્નાનાવિઘ્નૈઃ પ્રિયે ॥
મિષ્ટાન્નૈર્નવનૈવેદ્યૈર્ધૂપદીપાદિભિસ્તથા । આચ્છાદયેત્સુવસ્ત્રૈશ્ચ પીતવસ્ત્રૈર્વિશેષતઃ ॥

હે દેવિ ! જે માણસો અધિક માસમાં ઉત્તમ બ્રાહ્મણોની પૂજા કરે છે, તેને તમે સુખ આપો છો.
હે પ્રિયે ! જ્યારે અધિક માસ આવે ત્યારે પોતાનું કલ્યાણ ધન્યજનાર પુરુષોએ મોટો ઉત્સવ કરવો.
હે સુરેશ્વરિ ! અધિક માસમાં કૃષ્ણ ચતુર્દશી, નવમી વા અષ્ટમીને દિવસે મળેલા ઉપચારોથી પાપ
નાશ કરનારું વ્રત કરવું. એ પુણ્ય દિવસે પ્રાતઃકાલમાં ઉઠી પ્રાતઃકાલનું કૃત્ય કરી, વાસુદેવનું સ્મરણ
કરતાં કરતાં ઉપવાસ, નક્ત બોજન વા એક વખત બોજન-હરકોષ્ઠનો નિશ્ચય કરી નિયમ લેવો.
પછી શુભ આચારવાળા, રૂપાળા, સુંદર વેશવાળા, વેદ બણેલા તથા કુલીન બ્રાહ્મણોને તથા તેમની
સ્ત્રીઓને નિમંત્રણ આપવાં. મધ્યાહ્ન વખતે બ્રાહ્મણોની પાસે વેદમંત્રોવડે છિદ્ર રહિત ધડામાં લક્ષ્મી,
નારાયણ ને બ્રહ્માની સ્થાપના કરાવવી. પછી સગાં સંબંધીઓની સાથે પરમ ભક્તિથી પૂજા કરવી,
સુગંધી જળ ને સુંદર પંચામૃતથી સ્નાન કરાવવું, સુગંધી ચંદન ચડાવવું, ધૂપ ને દીપ કરવા, નાના
પ્રકારનાં મિષ્ટાન્નાં નૈવેદ્ય કરવાં. ઉત્તમ પીળાં વસ્ત્રો ઓરાડવાં, ઘંટા ને મૃદંગ વગાડવાં, શંખ-

કથા.

અ. ૮

॥૪૦॥

ઘંટાશૃદ્ધમનિર્ઘોષશંખધ્વનિસમન્વિતમ્ । આરાતિકં વ્રતી કુર્યાત્કર્પૂરાગુરુચંદનૈઃ ॥
 અલાભે તૂલ્મુકેનાપિ ફલાનંત્યસ્ય સિદ્ધયે । તામ્રપાત્રસ્થિતં તોયં ચંદનાક્ષતપુષ્પકૈઃ ॥
 અર્ઘ્યં દદ્યાત્સપત્નીકઃ પ્રહૃષ્ટેર્નાતરાત્મના । નારંગૈર્નાલિકૈરૈશ્ચ ફલૈર્નાનાવિધૈઃ શુભૈઃ ॥
 પંચરત્નૈઃ સમાયુક્તં જાનુની કૃત્ય ભૂતલે । આરોપ્ય માલે હસ્તાભ્યાં શ્રદ્ધાભક્તિસમન્વિતઃ ॥

મન્ત્રેણાનેન દેવેશિ બ્રહ્મણા સહ માં સ્મરન્ ।

દેવદેવ મહાદેવ પ્રકયોત્પત્તિકારક । ગૃહાણાર્ઘ્યમિમં દેવ કૃપાં કૃત્વા મમોપરિ ॥
 અર્ઘ્યદાનમંત્રઃ—સ્વયંધ્રુવે નમસ્તુભ્યં બ્રહ્મણેઽમિતતેજસે । નમોઽસ્તુ તે શ્રિયાનંત દયાં કુરુ મમોપરિ

ખનિ કરવા, કર્પૂર, અગુરુ, ચંદનની આરતી ઉતારવી, તે ન મળે તો ઉંઘાડીઆંથી પણ આરતી
 ઉતારવી, જેથી અનંત કૃપા થાય છે. પછી ત્રાંબાના પાત્રમાં જલ, ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ, નારંગી, નાળીએર
 અને બીજાં પણ નાના પ્રકારનાં ફળો ને પંચરત્ન નાખી તે પાત્ર ભાલ સૂધી ઉંચું લઈ મારું ને બ્રહ્માનું
 સ્મરણ કરી, ધુંટણ પૃથ્વી ઉપર રાખી, ભક્તિ તથા શ્રદ્ધાથી સ્ત્રી પુરુષ બન્નેએ અર્ઘ્ય આપેલા,
 તેનો મંત્ર—

‘હે દેવતા દેવ ! આપ મોટા દેવ છો, જગતની ઉત્પત્તિ ને નાશ કરનાર છો. હે દેવ ! મારી
 ઉપર કૃપા કરી આ અર્ઘ્યનું પ્રકણ કરો.’ પછી ‘હે અનંત ! આપ સ્વયંપ્રકાશ છો, બ્રહ્મ છો ને અમિત
 તેજવાળા છો તેથી તથા લક્ષ્મીને નમસ્કાર કરું છું. મારી ઉપર કૃપા કરો.’ એ પ્રકારે વિંબળુની

અ.મા.ત્ર

॥ ૪૧ ॥

एवं संप्रार्थ्य गोविंदं पूजयेद्ब्राह्मणांस्ततः । सपत्नीकान् शुचीन् स्नातान् लक्ष्मीनारायणौ स्मरन् ॥
परिधाप्य यथाशक्त्या वस्त्रैर्भूषणकुंकुमैः । अलंकृत्य विधानेन भोजयेद्घृतपायसैः ॥
द्राक्षाभिश्च कपित्थैश्च पनसैः कदलीफलैः । नारिकेलैश्च नारिंगैः कूष्माण्डैर्दाडिमीफलैः ॥
घृतपक्वान्नगोधूमैः शुभैः सोहालिकैर्वटैः । शार्करैर्घृतपूरैश्च फाणितैः खंडमंडकैः ॥
वृंताककर्कटीशकैः शृंगवरैः समूलकैः । अन्यैश्च विविधैः शार्करम्यपाकैः पृथक्पृथक् ॥
भक्ष्यैर्भोज्यैश्च लेह्यैश्च चोष्यैः पानीयकैस्तथा । तत्र चावसरं प्राप्य परिविष्य मृदु ब्रुवन् ॥
इदं स्वादु इदं भोज्यं भवदर्थं निवेदितम् । याच्यतां रोचते यच्च यन्मया पाचितं ततः ॥
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि पावितं मम मंदिरम् । इति प्रार्थ्य ततो विप्रान् दत्त्वा तांबूलदक्षिणाम् ॥

કથા.

અ. ૮.

પ્રાર્થના કરી તેનું તથા લક્ષ્મીનું સ્મરણ કરતાં કરતાં પવિત્ર બ્રાહ્મણો તથા તેઓની સ્ત્રીઓની પૂજા કરવી.
યથાશક્તિ કેસર ચોપડાં, વસ્ત્ર ને અલંકાર પહેરાવવા. એવી રીતે શ્રીગુણાર્ણ પછી તેઓને જમાડવાની
તજવીજ કરવી. ધી, દૂધપાક, દરાખ, કેઠ, પપનસ, કેળાં, નાળિયેર, નારંગી, કેળાં, દાડિમ, ઘીમાં
તળેલી ધઉંની સામગ્રી, સુંતાળી, વડાં, સાકરનાં ઘેઅર, ખડમંડાં, વંતાક, કાકડી, આદુ, મૂળા ને બીજાં
જૂદા જૂદા પ્રકારનાં શાક, લક્ષ્ય (લાડુ વગેરે), ભોજ્ય (શીરા વગેરે), લેહ્ય (મધ વગેરે) ને ચોષ્ય
(આંબા) વગેરે આગળથી પીરસી રાખી જળનાં ભરેલાં પાત્ર પાસે મૂકી મધુર વાણીથી કહેવું કે, 'હે
મહારાજો ! આપ માટે સ્વાદિષ્ઠ ભોજન તૈયાર છે. મેં જે તજવીજ કરી છે તેમાંથી આપને જે રુચે
તે વળી માગી લેજો. આજ મને ધન્ય છે કે મારો અનુગ્રહ કર્યો, મારું ઘર પવિત્ર કર્યું' એવી રીતે
પ્રાર્થના કરવી. ભોજન કરી રહ્યા પછી તેઓને તાંબૂલ ને દક્ષિણા આપવી. તેમ બીજાં પણ કેટલાંક

॥ ૪૧ ॥

अन्यान्यपि च दानानि देयानि विविधानि च । वित्तशाठ्यं न कुर्वीरभिच्छतः श्रेय आत्मनः॥
विसर्जयेत्सपत्नीकान् हस्ते दत्त्वा च मोदकान् । आसीमांतमनुव्रज्य भुञ्जीत बंधुभिः सह ॥
असंक्रांतव्रतं नारी या करोति मम प्रिये । दारिद्र्यं पुत्रशोकं च वैधव्यं न लभेच्च सा ॥

पुरुषोऽप्येवंविधो देवि यदि कुर्यान्मल्लिम्बुचम् ।

मल्लिम्बुचं प्राप्य न पूजितो यैः श्रीनाथदेवः परयेह भक्त्या ।

तेषां कथं स्यात्तु सुखं च संपत्पुत्रः सुहृत् स्वजनश्चापि भार्या ॥

इति भविष्ये मलमासव्रतम् ।

દાન આપવાં. જે કસ્યાણુની ઇચ્છા હોય તો દ્રવ્યનો લોભ કરવો નહિ. પછી પ્રાર્થણા તથા તેઓની
શ્રીઓના હાથમાં લાડુ આપી તેઓને વિદાય કરવાં ને સીમાડા પર્યંત વળાવા જવું. પછી સર્ગા
સંબંધીઓની સાથે ભોજન કરવું. હે પ્રિયે ! જે સ્ત્રી અધિક માસમાં મારું વ્રત કરે છે, તેણીને દરિ-
દ્રપણું, પુત્રનો શોક ને ત્રિધવાપણું આવતું નથી. હે દેવિ ! પુરુષે પણ અધિક માસમાં તેવી જ રીતે
વ્રત કરવું. હે દેવિ ! જે માણસો અધિક માસમાં પરમ ભક્તિથી વિષ્ણુનું પૂજન કરતા નથી, તેઓને
સુખ, સંપત્તિ, પુત્ર તથા મિત્ર સંબંધી સુખ તે કેમ રહે ? અર્થાત્ ન જ રહે.

એ પ્રમાણે ભવિષ્ય પુરાણમાં અધિક માસનું વ્રત કહેલું છે.

અ.મા.વ્ર

અથેતિહાસસહિતં વ્રતાંતરં તત્રૈવ ।

કથા.

॥ ૪૨ ॥

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ ।

અ.૮.

અધિમાસસ્ય માહાત્મ્યં માર્કંડેય મુને વદ । જપચક્ષાદિકં પુણ્યં વક્તવ્યમૃષિસત્તમ ॥ ૧ ॥
કિં કર્તવ્યં ચ વિપ્રેદ્ર ગંગાસ્નાનં ચ દુર્લભમ્ । કથયસ્વ મહાપ્રાણ કૃપયા દ્વિજપુંગવ ॥ ૨ ॥
માર્કંડેય ઉવાચ ।

મહામાસસ્તુ માસાનાં મલિનઃ પાપસંભવઃ । તસ્ય પાપવિશુદ્ધયર્થં મહામાસવ્રતં કુરુ ॥ ૩ ॥
પ્રતિપત્તિયિમારભ્ય અમાવાસ્યાવધિર્ભવેત્ । ઉપવાસેન નક્તેન દ્વૈકભક્તેન વા નૃપ ॥ ૪ ॥
એકસ્ય નિયમં કૃત્વા દાનં દદ્યાદિને દિને । દાનં કુર્યાદપૂપાનાં દક્ષિણાઘૃતસંયુતમ્ ॥ ૫ ॥

અધિક માસનું ઇતિહાસ સહિત બીજું વ્રત

ભવિષ્યપુરાણમાં જ અધિક માસનું ઇતિહાસસહિત બીજું વ્રત કહેલું છે.

યુધિષ્ઠિર પૂછે છે-હે માર્કંડેય ! હે મુને ! હે ઋષિશ્રેષ્ઠ ! અધિક માસનું માહાત્મ્ય અને જપ ચંદ્ર વગેરે કરવાનું પુણ્ય અને કહો. ^૧ હે મહારાજ ! હે મહાશુદ્ધિશાળી ! હે દ્વિજશ્રેષ્ઠ ! ગંગાસ્નાન તો અતિ દુર્લભ છે, માટે કૃપા કરી કહો કે શું કરવું ?^૨

માર્કંડેય ઋષિ કહે છે-મહામાસ (અધિક માસ) સધળા માસો કરતાં મહિન ને પાપથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. તેનાં પાપની શુદ્ધિ માટે મહામાસનું વ્રત કરવું. ^૩ હે રાજન્ ! સુદિ પડવાથી આરંભી અમાવાસ્યા સુધી એ વ્રત કરવું, તેમાં ઉપવાસ, નક્તભોજન વા એક વખત ભોજન, એ ત્રણમાંથી એકનો નિયમ

॥૪૨॥

અંતે ચોઘાપનં કુર્યાત્સંપૂજ્ય મધુસૂદનમ્ । ઉપોષ્ય ચ ચતુર્દશ્યાં સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥ ૬ ॥
 દરિદ્રેણ વ્યતીપાતેઽપ્યથવા દ્વાદશીદિને । પૌર્ણમાસ્યાં ચતુર્દશ્યાં નવમ્યાં વા નૃપોત્તમ ॥ ૭ ॥
 અષ્ટમ્યાં વાય કર્તવ્યં વ્રતં શોકવિનાશકમ્ । યથાલાભોપચારેણ માસે ચાસ્મિન્મઢિમ્લુચે ॥ ૮ ॥
 ત્રયસ્તિન્નદપૂર્ણાશ્ચ પ્રદધ્યાદ્ ઘૃતસંયુતાન્ । શ્રીસૂર્યપ્રીતયે રાજન્સર્વપાપવિમુક્તયે ॥ ૯ ॥
 પાત્રે જનાર્દનપ્રીત્યા દાનં તત્સફલં ભવેત્ । મહામાસે તુ સંપ્રાપ્તે કાર્તિકે શ્રાવણેઽપિ વા ॥ ૧૦ ॥

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ ।

મહામાસઃ કથં જ્ઞેયઃ સર્વજ્ઞ મુનિસત્તમ । તદ્બ્રૂહિ સકલં વિપ્ર વિસ્તરેણ યથાતથમ્ ॥ ૧૧ ॥

લેવો. હંમેશાં દાન આપવું. પુડલા, ઘી ને દક્ષિણા આપવી.^{૪-૫} અંતે વિષ્ણુનું પૂજન કરી ઉઘાપન કરવું. ચતુર્દશીને દિવસે ઉપવાસ કરવાથી સધળાં પાપ દૂર થાય છે.^૬ દરિદ્ર પુરુષે વ્યતીપાત, ખારશ, પૂણિમા, ચતુર્દશી, નવમી વા અષ્ટમીને દિવસે આ વ્રત કરવું, જેથી શોકનો નાશ થાય. હે રાજન ! અધિક માસમાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ઘી સહિત તેત્રીશ પૂડલા આપવા, જેથી સૂર્ય નારાયણ પ્રસન્ન થાય ને સધળાં પાપ દૂર થાય.^{૭-૮} અધિક માસ, કાર્તિક માસ વા શ્રાવણ માસમાં બ્રાહ્મણને પાત્રનું દાન આપવાથી તે સદ્ગુણ થાય છે ને વિષ્ણુ પ્રસન્ન થાય છે. ^{૧૦}

મહામાસ કેવી રીતે જાણવો ?

યુધિષ્ઠિર પૂછે છે-હે સર્વજ્ઞ ! હે મુનિસત્તમ ! મહામાસ કેમ જાણવો ? હે વિપ્ર ! તે સધળું વિસ્તારથી મથાર્થ કહો.^{૧૧}

અ.મા.ત્ર

માર્કંદેય ઉવાચ ।

॥ ૪૩ ॥

યસ્મિન્માસે ન સંક્રાંતિઃ સંક્રાંતિદ્વયમેવ વા । મલમાસક્ષયૌ જ્ઞેયૌ સર્વધર્મવિવર્જિતૌ ॥ ૧૨ ॥
एवं संज्ञौ यदा मासावेकस्मिन्वत्सरे क्वचित् । उत्तरे देवकार्याणि पितृकार्याणि दक्षिणे ॥ १३ ॥
મલમાસે તુ સંપાદ્ધે સંધ્યોપાસનતર્પણે । નિત્યં હિ સફલં શ્રાદ્ધદાનાદિનિયમવ્રતમ્ ॥ ૧૪ ॥

ब्रह्महत्यादिपापानि नश्यंत्येतद्व्रतेन हि ।

शृणु धर्मभृतां श्रेष्ठ कौशिको नाम वै द्विजः ॥ १५ ॥

મહાતપા ધ્યાનરતઃ સત્યસંધો જિતેન્દ્રિયઃ । વિષ્ણુભક્તઃ સદા વિપ્રો વેદધર્મપરાયણઃ ॥ ૧૬ ॥
तस्य सूनुर्महाक्रूरो द्विजो मैत्रेयनामकः । कामांधः स्वजनत्रासी साधुद्वेषकरोऽधमः ॥ १७ ॥

માર્કંડેય કહે છે—જે માસમાં સંક્રાંતિ ન હોય, તે મલમાસ કહેવાય છે ને જે માસમાં સંક્રાંતિ
જે હોય, તે ક્ષય માસ કહેવાય છે. અધિક ને ક્ષય બન્ને માસમાં કાંઈ પણ શુભ કાર્ય કરવું નહિ.^{૧૨}
અધિક ને ક્ષય માસ બન્ને એક જ વર્ષમાં તો કાંઈ જૂજ વખતે જ આવે છે. ઉત્તરમાં દેવકાર્ય કરવાં,
દક્ષિણમાં પિતૃકાર્ય કરવાં.^{૧૩} મલમાસમાં સંધ્યોપાસન, તર્પણ વગેરે નિલ કર્મ ને શ્રાદ્ધ, દાન વગેરે
સધર્મ સૂચન થાય છે.^{૧૪} તેનું વ્રત કરવાથી બ્રહ્મહત્યા વગેરે પાપનો નાશ થાય છે. હે ધર્મવાનમાં
શ્રેષ્ઠ ! હે યુધિષ્ઠિર ! સાંભળો.

कौशिकना पुत्र मैत्रेयनी कथा

કથા .

અ. ૮ .

॥ ૪૩ ॥

કૌશિક નામનો એક બ્રાહ્મણ હતો.^{૧૫} તે મહા તપસ્વી, ધ્યાનમાં તત્પર, સત્ય પ્રતિષ્ઠાવાળો,
જિતેન્દ્રિય, વિષ્ણુભક્ત ને સદા વેદધર્મમાં પરાયણ હતો.^{૧૬} તેને મૈત્રેય નામે એક પુત્ર હતો, તે

અધર્મિષ્ઠઃ પાપરતિઃ શિવશ્રીવિષ્ણુર્નિદકઃ । ગોત્રપીઢાકરઃ પાપો રાહુરિવ દિવાકરે ॥ ૧૮ ॥
 દારુણો દારુણાત્ચારઃ સર્વભૂતવિહિંસકઃ । મધપાનરતો મૂઢો દસ્યુભિઃ સહ સંગતઃ ॥ ૧૯ ॥
 ગતે બહુતરે કાલં સ તુ રાજન્યસત્તમ । એકદા હયમારુઃ પ્રયાતો વિપિનં પ્રતિ ॥ ૨૦ ॥
 વ્યવસાયિસ્વરૂપેણ સૌરાષ્ટ્રં નગરોત્તમમ્ । ભૃત્યૈશ્ચ સહિતો વિપ્રવધં કૃત્વા સ્વહસ્તતઃ ॥ ૨૧ ॥
 અસ્ત્રાસ્ત્રકર્મભિર્ધોરૈર્ધનં ચ હૃતવાન્બહુ । હાહાકારો મહાન્ જાતઃ સૌરાષ્ટ્રનગરે તતઃ ॥ ૨૨ ॥
 સર્વેર્નાગરિકૈઃ પાપો લોકૈર્વિનિહતો નૃપ । इत्थं स कृतवान्पापो મૂઢો વિપ્રકુલાધમઃ ॥ ૨૩ ॥
 પ્રતિષિદ્ધં ચ યત્કર્મ કૃતં તત્પાપસંચયાત્ । ભસ્મીભૂતં ચ તદ્રાષ્ટ્રં બ્રાહ્મણસ્ય વિઘાતતઃ ॥ ૨૪ ॥
 મૈત્રેયઃ સ્વજનૈઃ સાર્ધં બ્રહ્મહત્યાદિદોષભાક્ । તત્પાપં ચ મહચ્છ્રુત્વા યમક્રિકરાઃ ॥ ૨૫ ॥
 છિંધિભિંધિ વચો ઘોરં જુવાણા દંડમુદ્રૈઃ । અતાહયંશ્ચ તં મૂઢં તાલવૃક્ષશિલાતલે ॥ ૨૬ ॥
 મહાકૂર, કામાધ, પોતાનાં માણસોને ડરાવનારો, સત્પુરુષોનો દ્વેષ કરનાર, નીચ,^{૧૭} અધર્મિષ્ઠ, પાપમાં
 પ્રીતિવાળો, શિવ તથા વિષ્ણુની નિંદા કરનાર, જેમ રાહુ સૂર્યને પીડે છે તેમ વંશને પીડા કરનાર,^{૧૮}
 ભયંકર, દુષ્ટ આચરણવાળો, સર્વ પ્રાણીઓની હિંસા કરનાર, મધપાનમાં તરફર, મૂઢ ને ચોરોની
 સાથે મળેલો હતો.^{૧૯} પુષ્કળ કાળ નીકળી જવા પછી, એક દિવસે એ મૈત્રેય ઘોડા ઉપર
 બેસી વનમાં ગયો.^{૨૦} સાથી વ્યાપારીનો વેશ લઈ નોકર ચાકરાની સાથે સૌરાષ્ટ્ર નગરમાં ગયો.
 ત્યાં પોતાના હાથથી ભયંકર અસ્ત્રશસ્ત્રોએ એક બ્રાહ્મણનો વધ કરી, પુષ્કળ ધન હરી લીધું, તેથી
 સૌરાષ્ટ્ર નગરમાં માટો હાહાકાર થઈ રહ્યો.^{૨૧-૨૨} પછી તે પાપીને નગરના સઘળાં માણસોએ માર્યો. મહા
 પાપી, કુલમાં નીચ ને મૂઢ મૈત્રેયે, અહત્યારૂપ અતિ નીચ કર્મ કર્યું, તેથી તે શહેર બળી ગયું. તેમાં

અ.મા.વ્ર

॥૪૪॥

इत्थं चानकदंदाश्च कृत्वा पश्चाद्यमालयम् । तैर्नीतोऽसौ पापरूपी यदा कौशिकनन्दनः ॥ २७ ॥
घोरे वै कृमिकुण्डे च मैत्रेयः स निपातितः । यमाज्ञया ततः पापं पञ्चद्वयसहस्रकम् ॥ २८ ॥
भुञ्जन्वै विप्रहृत्योत्थं ज्वलितस्तीव्रवह्निना । इत्थं भुङ्क्ते स्म मैत्रेयोऽनेकशः सर्वयातनाः ॥ २९ ॥
तद्दृष्ट्वा नारदोऽभ्येत्य कौशिकं चाब्रवीदिदम् । लाञ्छनं ब्रह्महत्यानां त्वत्कुले मुनिसत्तम ॥ ३० ॥
तत्पापपरिहारार्थं व्रतं चेदं महोत्तमम् । श्रुतिशास्त्रेषु संशोध्य ऋषिभिः कथितं कुरु ॥ ३१ ॥

તત્ક્રુત્વા કૌશિકઃ પ્રાહ પુત્રોદ્ધરણहेतुना ।

કૌશિક ઉવાચ ।

તદ્વ્રતં ब्रूहि मे प्राज्ञ ब्रह्महत्याप्रणाशनम् ॥ ३२ ॥

मद्वैशलाञ्छनं येन शीघ्रं नश्यन्महामते ॥

બ્રહ્મહત્યારા મૈત્રેય ને તેનાં માણસો અળી ભસ્મ થયાં. હવે બ્રહ્મહત્યારૂપ મહાપાપ સાંભળી, 'છેદો, બેદો' એવા ભયંકર શબ્દો કરતા યમના દૂતો હાથમાં દંડ તથા મુદ્ગર લઇ આવ્યા, ને તે મૂઠ મૈત્રેયને તાળવૃક્ષ નીચેની શિલા ઉપર મારવા લાગ્યા. ૨૭-૨૯ એ પ્રકારે અનેક દંડ દષ્ટ તે દૂતો મહાપાપી મૈત્રેયને યમલોકમાં લઇ ગયા. ૨૭ ત્યાં યમની આજ્ઞાથી દશ હજાર વર્ષ સુધી પાપ ભોગવવા માટે, ભયંકર, કૃમિકુંડ નામના નરકમાં નાંખી દીધો. ૨૮ ત્રીજી અગ્નિથી અળતો મૈત્રેય બ્રહ્મહત્યા કરવાથી એવા રીતે અનેક યાતના ભોગવવા લાગ્યો. ૨૯ તે જઇ નારદ કૌશિકની પાસે આવ્યા ને બોલ્યા કે, હે મુનિશ્રેષ્ઠ ! તમારા કુળમાં બ્રહ્મહત્યાનું પાપ નડે છે. ૩૦ તે દૂર કરવા માટે આ ઉત્તમ વ્રત-કે જે ઋષિ-ઓએ શ્રુતિ ને સ્મૃતિમાંથી શોધી કાઢેલું છે તે કરો. ૩૧ તે સાંભળી પુત્રનો ઉદ્ધાર કરવા માટે કૌશિક બોલ્યા.

કૌશિક કહે છે-હે મહામતે ! હે નારદ ! બ્રહ્મહત્યાનો નાશ કરનાર તે વ્રત મને કહેા, ૩૨ જેથી મારા કુલનું કલંક જલદી નષ્ટ થાય.

કથા.

અ. ૮.

॥૪૪॥

નારદ ઉવાચ । શ્રુણુ કૌશિકસર્વેન્ન મલમાસવ્રતં શુભમ્ ॥ ૩૩ ॥
 ધર્મસ્યામીહ તે સર્વલોકાનુગ્રહકામ્યયા । બ્રહ્મહત્યાસુરાપાનં સ્તેયં ગુર્વેગનાગમઃ ॥ ૩૪ ॥
 ક્રોટિજન્માર્જિતં પાપં તત્ક્ષણાદ્વ્રતયોગતઃ । પ્રણશ્યતિ ન સંદેહો યથા કૃષ્ણપદાર્ચનાત્ ॥ ૩૫ ॥
 .. તેન કૌશિકવિપ્રેન્દ્ર બ્રહ્મહત્યાં તરિષ્યસિ ।
 . માર્કંડેય ઉવાચ । તત્ત્વત્વા કૌશિકો વાક્યં નારદસ્ય મહાત્મનઃ ॥ ૩૬ ॥
 સ તંદા મલમાસસ્ય વ્રતં ચક્રે યથાવિધિ । બ્રહ્મહત્યાવિનાશાય મલમાસવ્રતોદ્ભવમ્ ॥ ૩૭ ॥
 દત્તં પુણ્યં તતસ્તેન કૌશિકેન સુતાય તત્ । દિવ્યોદેહસ્તદા જાતો બ્રહ્માદીનામગોચરઃ ॥ ૩૮ ॥
 મૈત્રેયસ્ય મહારાજ વ્રતસ્થાસ્ય પ્રસાદતઃ । નિષ્પાપશ્ચ સુતો દૃષ્ટઃ કૌશિકેન દ્વિજન્મના ॥ ૩૯ ॥
 પ્રસાદાચ્ચ હરેઃ સાક્ષાત્તતો ધર્મમૃતાં વર ॥

નારદ કહે છે-હે સર્વજ્ઞ! હે કૌશિક! આ લોકના સઘળા લોકની કિપર અનુગ્રહની ઈચ્છાથી મલમાસનું ઉત્તમ વ્રત તમને કહું છું તે સાંભળો. બ્રહ્મહત્યા, મદિરાપાન, ચોરી, ગુરુપત્નીનું ગમન ને બીજાં પશુ કરોડો જન્મનાં એકઠાં થયેલાં પાપ આ વ્રત કરવાથી, શ્રીકૃષ્ણના ચરણના પૂજનથી જેમ તત્ક્ષણ નષ્ટ થાય છે, તેમ નષ્ટ થાય છે, એમાં સંદેહ નથી. ૩૩-૩૫ હે કૌશિક! તે વ્રત કરવાથી તમે (તમારા કુળની) બ્રહ્મહત્યા તરી જશો.

માર્કંડેય કહે છે-મહાત્મા નારદનાં એવાં વચન સાંભળી, કૌશિકે મલમાસનું વ્રત વિધિથી કર્યું ને બ્રહ્મહત્યાના નાશ માટે તેનું પુણ્ય પુત્રને આપ્યું. હે મહારાજ! તેના પ્રભાવથી, મૈત્રેયનું બ્રહ્માને પશુ અગોચર એવું દિવ્ય શરીર થઇ ગયું. ૩૯-૪૦ પછી વિષ્ણુની કૃપાથી પાપરહિત થયેલો પુત્ર કૌશિકનાં એવામાં આવ્યો.

અ.મા.વ્ર

॥ ૪૫ ॥

સુધિષ્ઠિર ઉવાચ । કથં ચાચરિતં બ્રહ્મન્મલમાસવ્રતં ત્વિદમ્ ॥ ૪૦ ॥

તત્સર્વં બ્રૂહિ મે વિપ્ર સર્વલોકહિતાય ચ ॥

માર્કંડેય ઉવાચ । અધિમાસે તુ સંપ્રાપ્તે શુભે સૂર્યાધિદૈવતે ॥ ૪૧ ॥

પુણ્યેઽહિ પ્રાતરુત્થાય કુર્યાત્પૌર્વાહ્નિકીં ક્રિયામ્ । ગૃહીત્વા નિયમં પશ્ચાદ્વાસુદેવં હૃદિ સ્મરન્ ૪૨
પ્રતિપત્તિથિમારમ્ય માસમેકં જનાર્દનમ્ । અર્ચયેદ્દંધપુષ્પાલ્લૈઃ પાયસેન સસર્પિષા ॥ ૪૩ ॥
વિપ્રાંસ્તુ મોજયેત્યશ્વાદક્ષિણામિશ્ચ તોષયેત્ । એવં વ્રતં માસમેકં કુર્યાદાનૈર્વિચિત્રકૈઃ ॥ ૪૪ ॥
અંતે ભૂતદિને પ્રાપ્તે ઉપોષ્ય સુસમાહિતઃ । ત્રિત્રિંશદ્ધર્મનિરતાંસ્તતો વિપ્રાન્નિમંત્રયેત્ ॥ ૪૫ ॥

મલમાસ વ્રત કરવાના પ્રકાર

સુધિષ્ઠિર પૂછે છે-હે બ્રહ્મન્ ! તેણે મલમાસનું વ્રત કયે પ્રકારે કર્યું, ૪૦-૪૦ તે સધળું લોકના કલ્યાણ માટે અને કહેા.

માર્કંડેય કહે છે-જેના અધિષ્ઠાતા દેવ સૂર્ય છે, એવો શુભ અધિક માસ આવે ત્યારે, ૪૧ પવિત્ર દિવસે પ્રાતઃકાળમાં જિહી નિત્ય કર્મ કરી હૃદયમાં વાસુદેવનું સ્મરણ કરતાં કરતાં નિયમ લેવો. ૪૨ સુદિ પડવાથી આરંભી એક માસ પર્યંત ચંદન, પુષ્પ વગેરેથી વિષ્ણુનું પૂજન કરવું. ઘી ને દૂધપાક જમાડીને બ્રાહ્મણોને દક્ષિણ આપી પ્રસન્ન કરવા ને ખીજાં પણ કેટલાંક દાન આપવાં. એ પ્રમાણે એક માસ સધી વ્રત કરવું. ૪૩-૪૪ કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીને દિવસે વિધિથી ઉપવાસ કરવો. ધર્મનિષ્ઠ, શુભ આચારવાળા, રૂપાળા, વિદ્વાન, વેદ બહેલા ને ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા તેત્રીશ બ્રાહ્મણોને

કથા.

અ. ૮,

॥ ૪૫ ॥

સપત્નીકાન્સદાચારાન્સુરુપાંથ સુવિદ્યાકાન્ । વેદાધ્યયનસંપન્નાન્કુલીનાન્ જ્ઞાતિસંભવાન્ ૪૬
 તતો મધ્યાહ્નવેલાયાં કૃત્વા માધ્યાહ્નિકીઃ ક્રિયાઃ । પુષ્પમંડપિકાં કૃત્વા વિચિત્રૈસ્તોરણાદિભિઃ
 તસિન્સુશોમિતે રમ્યે મંડપે તૂર્યનાદિતે । સુલક્ષણં લિખેત્સમ્યક્ સર્વતોમદ્રમંડલમ્ ॥૪૮॥
 સ્થાપયેદવ્રણં કુંભં પંચરત્નસમન્વિતમ્ । તસ્યોપરિ ન્યસેત્પાત્રં દેવં તત્ર પ્રપૂજયેત્ ॥ ૪૯ ॥
 આદૌ સ્વસ્ત્યયનં કૃત્વા પૂજાં તત્ર સમારમેત્ । પ્રાણાનાયમ્ય વિધિવન્મનઃ સંકલ્પપૂર્વકમ્ ॥
 ઉપચારૈઃ ષોડશ્ભિઃ પૂજયેચ્ચ જનાર્દનમ્ । ગંધતોયેન સંસ્નાપ્ય શુભૈઃ પંચામૃતૈસ્તથા ॥૫૧॥
 ત્રયલ્લિશ્ચ નામાનિ સમુચાર્ય ચથાવિધિ । જિષ્ણું વિષ્ણું મહાવિષ્ણું હરિં કૃષ્ણમધોક્ષજમ્ ॥
 કેશવં માધવં રામમચ્યુતં પુરુષોત્તમમ્ । ગોવિદં વામનં શ્રીશં શ્રીકંઠં વિશ્વસાક્ષિણમ્ ॥૫૩॥
 નારાયણં મધુરિપુમનિરુદ્ધં ત્રિવિક્રમમ્ । વાસુદેવં જગદ્યોનિં શેષતલ્પગતં તથા ॥ ૫૪ ॥

ઓમો સહિત નિમંત્રણ કરવા. ૪૫-૪૬ મધ્યાહ્ન થાય ત્યારે તે વખતનું નિત્ય કર્મ કરી, વિચિત્ર તોરણ
 વગેરેથી પુષ્પનો નાનો સરખો માંડવો બાંધવો. ૪૭ તેમાં કેટલીક શાલા કરવી. વાળં વગડાવવાં. એ
 મંડપમાં સુંદર સર્વતોમદ્રમંડલ પૂરવું. ૪૮ ઊદ્ગરહિત ઘડાની સ્થાપના કરવી, તેમાં પંચ રત્ન નાખવાં, તેની
 ઉપર પાત્ર રાખી તેમાં વિષ્ણુની પૂજા કરવી. ૪૯ પ્રથમ સ્વસ્તિચાન કરી પૂજનો આરંભ કરવો. ત્રિધિથી
 પ્રાણાયામ કરી સંકલ્પ કરી પોડશોપચારવડે વિષ્ણુનું પૂજન કરવું. સુગંધી જલથી સ્નાન કરાવી પંચા-
 મૃતથી સ્નાન કરાવવું. ૫૦-૫૧ જય મેળવનાર, વ્યાપક, મહાવિષ્ણુ, ભકતોનાં દુઃખ હરનાર, કૃષ્ણ,
 ઉદ્ધિયોના ઓચર, કેશવ, લક્ષ્મીના પતિ, રામ, અચ્યુત, પુરુષોત્તમ, ગોવિંદ, વામન, શ્રીશ, શ્રીકંઠ,
 જગતના સાક્ષી, નારાયણ, મધુદૈત્યના શત્રુ, અનિરુદ્ધ, ત્રિવિક્રમ, વાસુદેવ, જગતના કારણ, શેષનામ

અ.મા.વ્ર

॥ ૪૬ ॥

સંકર્ષણં ચ પ્રદ્યુમ્નં દૈત્યારિં વિશ્વતોમુખમ્ । જનાર્દનં ધરાધારં શ્રીધરં ગરુડધ્વજમ્ ॥૫૫॥
હૃષીકેશં પદ્મનાભં પૂજયેદ્ભક્તિતો વ્રતી । આચ્છાદ્ય વસ્ત્રયુગ્મેન પીતેન ચ યથાવિધિ ॥૫૬॥
વિષ્ણવે ચ તતો દદ્યાદુપવીતે ચ શોભને । ચન્દ્રનેન સુગંધેન પુષ્પૈર્નાનાવિધૈર્નૃપ ॥ ૫૭ ॥
ધૂપૈર્નાનાવિધૈર્દોપૈઃ પજયેચ્ચ યથાવિધિ । મિષ્ટાન્નૈશ્ચૈવ નૈવેદ્યૈર્નાગવહ્નીદલાન્વિતૈઃ ॥ ૫૮ ॥
ઘણ્ટામૃદલ્લનિર્વૈષૈઃ શૃંગધ્વનિસમન્વિતૈઃ । આરાતિકં પ્રકુર્વીત કર્પૂરાગુરુચન્દનૈઃ ॥ ૫૯ ॥
પ્રદક્ષિણાનમસ્કારાન્મન્ત્રપુષ્પં યથાવિધિ । તામ્રપાત્રસ્થિતૈસ્તોયૈશ્ચન્દનાક્ષતપુષ્પકૈઃ ॥ ૬૦ ॥
અર્ધ્યં દદ્યાત્સપત્નીકઃ પ્રહૃષ્ટેનાંતરાત્મના । નારિંગૈર્નારિકેરૈશ્ચ ફલૈર્નાનાવિધૈઃ શુભૈઃ ॥૬૧॥
પશ્ચરત્નસમાયુક્તં જાનુની સ્થાપ્ય ભૂતલે । આરોપ્ય ભાલે હસ્તૌ ચ શ્રદ્ધાભક્તિસમન્વિતઃ ૬૨

કથા.

અ. ૮.

ઉપર શ્લોક કરનાર, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન, દૈત્યોના શત્રુ, સર્વત્રવ્યાપક, જનાર્દન, પૃથિવીના આધાર, લક્ષ્મીને ધારણ કરનાર, ગરુડધ્વજ, ઇન્દ્રિયાના પતિ ને નાભિમાં કમળવાળા એ તેત્રીશ નામ લઇ ભક્તિથી વિધિ પ્રમાણે નારાયણનું પૂજન કરવું. વિધિથી પીળાં એ વસ્ત્ર ઓઢાડવાં, ૫૨-૫૬ એ જનોઇ પહેરાવવી. સુગંધી ચંદન, નાના પ્રકારનાં પુષ્પો, ધૂપ ને દીપવડે વિધિથી પૂજા કરવી. મિષ્ટાન્નનાં નૈવેદ્ય કરવાં. તાંબૂલ ધરવાં, ૫૭-૫૮ ઘંટા મૃદંગ વગાડવાં, શંખધ્વનિ કરવા, કર્પૂર, અગુરુ ને ચંદનવડે આરતી ઉતારવી. ૫૯ પ્રદક્ષિણા કરવી, નમસ્કાર કરવા ને વિધિપૂર્વક મંત્ર પુષ્પાંજલિ આપવી. ત્રાંખાનાં પાત્રમાં જળ ભરી ચંદન, પુષ્પ, અક્ષત, નારંગી, નાળાંબેર, ખીજ નાના પ્રકારનાં ફળ ને પંચરત્ન નાંખી તે પાત્ર લાલ સૂધી ઉંચું લઇ ઘુંટણીઆબર થઇ આપુરુષ જન્મેએ શ્રદ્ધા ને ભક્તિ રાખી પ્રસન્ન મનથી અર્ધ્ય આપવો. ૬૦-૬૨

॥ ૪૬ ॥

દેવદેવ મહાદેવ પ્રલયોત્પત્તિકારક । ગૃહાણાર્ચ્ય મયા દત્તં કૃપાં કૃત્વા મમોપરિ ॥ ૬૩ ॥
 સ્વયમ્ભુવે નમસ્તુભ્યં બ્રહ્મણેઽમિતતેજસે । નમોઽસ્તુ તે પ્રિયાનંતં બ્રાહ્મણાનાં દયાં કુરુ ॥ ૬૪ ॥
 એવમેવ જગન્નાથં ગન્ધપુષ્પોપહારકૈઃ । પૂજયેત્પરયા ભક્ત્યા ચતુર્ણુ પ્રહરેષુ ચ ॥ ૬૫ ॥
 તથા જાગરણં કુર્યાત્કીર્તનશ્રવણાદિભિઃ । તતઃ પ્રભાતસમયે અમાવાસ્યાદિને નૃપ ॥ ૬૬ ॥
 વિષ્ણુ ચ પૂજયેન્નક્ત્યા પથાદ્દોમં સમાચરેત્ । સમિત્તિલાઙ્ગચરુણા પાયસેન હુનેન્નૃપ ॥ ૬૭ ॥
 અતોદેવેતિ ષટ્કેન અયુતં વા સહસ્રકમ્ । પૂર્ણાહુતિં તતઃ કૃત્વા હોમશેષં સમાપયેત્ ॥ ૬૮ ॥
 ગુરોઃ પૂજાં તતઃ કુર્યાદ્વસુભિઃ સપ્તધાન્યકૈઃ । પ્રદદ્યાદ્દેમુસહિતાં પ્રતિમાં ચ તથા નૃપ ॥ ૬૯ ॥
 ત્રયલિંગદૂપપાંશ્ચ કાંસ્યપાત્રસમન્વિતાન્ । પ્રદદ્યાદુરવે રાજન્ઘૃતશર્કરયા સહ ॥ ૭૦ ॥

અર્ધ્યનો મંત્ર

પછી 'હે દેવના દેવ ! આપ મોટા દેવ છો, જગતને ઉત્પન્ન કરનાર તથા સંહારનાર છો, મારી
 ઉપર કૃપા કરી મેં દીધેલા અર્ધ્યનું ગ્રહણ કરો.' હે દેવ ! આપ સ્વયંભૂ છો, બ્રહ્મા છો, અમિત
 તેજવાળા છો, તેને હું નમસ્કાર કરું છું. બ્રાહ્મણો ઉપર કૃપા કરો. એ પ્રમાણે ચારે પહોરમાં
 ચંદન, પુષ્પ વગેરે ઉપચારોથી પરમ ભક્તિપૂર્વક, વિષ્ણુની પૂજા કરવી. રાતે જાગરણ કરવું, કીર્તન
 કરવું, કથા સાંભળવી. પછી અભાસને દિવસે ભક્તિપૂર્વક વિષ્ણુનું પૂજન કરી હોમનો આરંભ
 કરવો. 'અતો દેવ' એ છ મંત્ર બણી સમિધા, તિલ, ઘી, ચરુ ને ખીરની દશ હળાર વા હળાર આહુતિ
 આપવી. પછી પૂર્ણાહુતિ કરી હોમશેષ સમાપ્ત કરવો. પછી સાત ધાન્ય ને ધન આપી આચાર્યને
 પ્રસન્ન કરવા. ગાયત્રી મૂર્તિ પણ તેને જ આપવી. કાંસાના વાસણમાં રાખેલા તેત્રીશ પુડલા, ઘી ને સાકર

અ.મા.ત્ર

॥ ૪૭ ॥

અધિમાસે તુ સંપ્રાપ્તે શુભે સૂર્યાધિદૈવતે । ત્રયસ્વિંશદપૂર્ણાંશ્ચ દાનાર્હાંશ્ચ દિને દિને ॥ ૭૧ ॥
સુવર્ણગુહસંયુક્તાન્ કાંસ્યપાત્રે નિધાય ચ । વિષ્ણુપ્રીત્યૈ પ્રદદ્યાચ્ચ પૃથ્વીદાનફલં લભેત્ ॥ ૭૨ ॥
નરકોત્તારણાયૈવ ઘૃતશર્કરયા યુતાઃ । ત્રયસ્વિંશદપૂર્ણાંશ્ચ સુવર્ણેનાપિ સંયુતાઃ ॥ ૭૩ ॥
સદક્ષિણા મયા તુભ્યં કાંસ્યપાત્રેણ દાપિતાઃ । દાતા દિવાકરો દેવો ગ્રહીતા ચ દિવાકરઃ ॥ ૭૪ ॥
દાનેનાનેન વિપ્રેંદ્ર સૂર્યો મે પ્રીયતામિતિ । પ્રીયતાં દેવદેવેશા બ્રહ્મશંમુજનાર્દનાઃ ॥ ૭૫ ॥
તેષાં પ્રસાદાત્સકલા મમ સંતુ મનોરથાઃ । ગૃહાણ પરમાન્નેન કાંસ્યપાત્રં પ્રપૂરિતમ્ ॥ ૭૬ ॥
સઘૃતં દીપસંયુક્તં પ્રીતો ભવ દિવાકર । ત્વયા દત્તમિદં પાત્રં પરમાન્નેન પૂરિતમ્ ॥ ૭૭ ॥
સઘૃતં પરિગૃહ્ણામિ પ્રીયતાં મે દિવાકરઃ । ઋત્વિગ્મ્યો વાસસીદદ્યાન્નયસ્વિંશચ્ચ કુંભકાન્ ૭૮

કથા.

અ. ૮,

આપવાં. ૭૦ જેનો અધિષ્ઠાતા દેવ સૂર્ય છે એવા અધિક માસમાં જે માણસ વિષ્ણુને પ્રસન્ન કરવા માટે પ્રતિદિન કાંસાના પાત્રમાં તેત્રીશ પુડલા, ગોળ ને સુવર્ણ મૂકી બ્રાહ્મણને આપે છે, તેને પૃથ્વીના દાનનું ફળ મળે છે. ૭૧-૭૨ દાન આપતી વખતે બોલવું કે, 'હે મહારાજ ! નરકમાંથી ઉદ્ધાર થવા માટે ઘી, સાકર, સુવર્ણ, તેત્રીશ પુડલા, દક્ષિણાસહિત કાંસાનાં વાસણમાં આપું છું. હે વિપ્રેંદ્ર ! સૂર્ય દેનાર છે ને સેનાર પણ સૂર્ય છે. આ દાનથી સૂર્ય દેવ મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. મોટા દેવ, બ્રહ્મા, શંકર ને વિષ્ણુ ત્રણે પ્રસન્ન થાઓ. ૭૩ ને તેઓની પ્રસન્નતાથી મારા સધળા મનોરથ પૂર્ણ થાઓ.' ત્યારે બ્રાહ્મણ દાન સેનારે કહેવું કે, 'હે સૂર્ય ! આ પાત્ર ઉત્તમ અનથી પૂરેલું, ઘી સહિત ને દીવા સહિત છે, તેનું ગ્રહણ કરો ને પ્રસન્ન થાઓ. તમે આપેલું આ પાત્ર ઉત્તમ અનથી ભરેલું

॥ ૪૭ ॥

કાંસ્યપાત્રસમાયુક્તાનપૂપાન્ઘૃતસંયુતાન્ । વટકૈઃ સહ રાજેન્દ્રયથાશક્ત્યા ચ દક્ષિણામ્॥૭૧॥
 બ્રાહ્મણાન્મોજયેત્યશ્ચાચ્છર્કરાઘૃતપાયસૈઃ । નત્વા તુ વાચયેત્તાંસ્તુ સફલં ચાસ્તુ મે વ્રતમ્॥૮૦॥
 મલમાસે તુ સંગ્રાપ્તે ત્રયચ્છિન્નશદપૂપકાઃ । દ્વાદશ્યાં પૌર્ણમાસ્યાં વા ક્ષયે પાતે શુભેઽહિ વા૮૧
 નિષ્કિંચનેન દાતવ્યા ઘૃતશર્કરયા સહ । માસાનાં મલમાસોઽયં મલિનઃ પાપસમ્ભવઃ ॥૮૨॥
 તસ્ય પાપસ્ય શાન્ત્યર્થમપૂપાન્નં દદાતિ યઃ । યાવંતિ ચૈવ ચ્છિદ્રાણિ તેષ્વપૂપેષુ પાંડવ॥૮૩॥
 તાવદ્વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગલોકે મહીયતે । મલમાસવ્રતં નારી યા કરોતીહ ભારત ॥ ૮૪ ॥
 દારિશ્યં પુત્રશોકં તુ ન વૈષમ્યં લભેત સા । ય इदं ધર્મસર્વસ્વં કુર્યાલ્લોકૈઃ પુરા કૃતમ્॥૮૫॥

છે ને ઘી સહિત છે, તેનું ગ્રહણ કરું છું. તમારી ઉપર સૂર્ય દેવ પ્રસન્ન થાઓ.' એમ કહી બ્રાહ્મણે દાન લેવું. ઋત્વિજ્ઞેને એણે વસ્ત્ર આપવાં. પુડલા, ઘી ને વડાંથી બારેલાં કાંસાનાં પાત્રવાળા તેત્રીશ ઘડા આપવા ને યથાશક્તિ દક્ષિણા આપવી. ૭૧-૭૭ પછી દૂધપાક, ઘી ને સાકરવડે બ્રાહ્મણોને જમાડવા, તેઓને પ્રણામ કરી, 'મારું વ્રત સફળ થાઓ.' એમ કહેવું. ૮૦ મલમાસમાં નિર્ધન પુરુષે પણ પૂણિમા, ક્ષય તિથિ. વ્યતીપાત વા શુભ દિવસે ઘી ને સાકર સહિત તેત્રીશ પુડલા આપવા. મલમાસ સર્વ માસ કરતાં મલિન ને પાપથી ઉત્પન્ન થયેલા છે. ૮૧-૮૨

વ્રતનું ફળ

તેનાં પાપની ક્ષાંતિ માટે જે માણસ પુડલા આપે છે, તે માણસ એ પુડલાઓમાં જેટલાં છિદ્ર હોય, તેટલાં હજાર વર્ષ સુધી સ્વર્ગમાં પૂજાય છે. હે યુધિષ્ઠિર! આ લોકમાં જે સ્ત્રી મલમાસનું વ્રત કરે છે તેને દારિદ્ર્ય, પુત્રનો શોક કે રંડાપો આવતો નથી. મલમાસનું વ્રત મનુષ્યો પ્રાચીન કાળથી

અ.મા.વ્ર

॥ ૪૮ ॥

બ્રહ્મહત્યાદિપાપમ્નં પ્રાપ્નુયાદ્વૈષ્ણવં પદમ્ ।

કદાચિન્ન કૃતં પાપૈર્મલમાસવ્રતં નરૈઃ ॥

તેષાં પાપિષ્ઠતા નિત્યં બ્રહ્મહત્યા પદે પદે ॥ ૮૬ ॥

માર્કંડેય ઉવાચ । એતત્તે કથિતં પાર્થ ગુહ્યાદ્રુદ્ધતરં પરમ્ ।

વાજપેયાયુતફલં શ્રોતા વક્તા લભેદ્ધ્રુવમ્ ॥ ૮૭ ॥

इति श्रीभविष्यपुराणे मलमासव्रतं सोद्यापनं संपूर्णम् ।

કરતા આવ્યા છે, ને તે ધર્મનું સર્વસ્વ છે. બ્રહ્મહત્યા વગેરે પાપનેા નાશ કરનાર છે. તે જે માણસ કરે છે, તે વિષ્ણુપદને પામે છે, જે પાપી પુરુષો મલમાસનું વ્રત કરતા નથી, તેઓ નિરંતર પાપી રહે છે, કારણ કે તેઓને પગલે પગલે બ્રહ્મહત્યા લાગે છે. ૮૭-૮૯ હે યુધિષ્ઠિર ! અત્યંત ગુણ એવું મલમાસનું આ વ્રત તમને કહી સંભળાવ્યું છે. જે માણસ આ કથા કહેશે ને સાંભળશે, તેને દશ હજાર વાજપેયનું ફળ અવશ્ય મળશે. ૮૭

એ પ્રમાણે ભવિષ્ય પુરાણમાં મલમાસનું વ્રત તથા તેનું ઉદ્યાપન કહેલું છે.

અધ્યાય ૮ મો સમાપ્ત

કથા.

અ. ૮

॥ ૪૮ ॥

અથ વ્યતીપાતવ્રતકથાપ્રારંભઃ ।

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ ।

શ્રુતાનિ ત્વન્મુસાદેવ વ્રતાનિ સકલान्यपि । વ્યતીપાતવ્રતં ब्रूहि सोद्यापनफलान्वितम् ॥ ૧ ॥

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ।

પુરા વ્યાસેન કથિતં શુકાય વંશવૃદ્ધયે । તદ્વ્રતં કથયિष्यामि शृणु राजन्यसत्तम ॥ ૨ ॥

શુક ઉવાચ ।

कर्म योगः स्मृतः पूज्यो व्यतीपातो महाभुने। पूजिते किं फलं तात विधिं मे ब्रूहि विस्तरात् ॥ ૩ ॥

અધ્યાય ૯ મો

વ્યતીપાતનું વ્રત

યુધિષ્ઠિર પૂછે છે-હે દેવ ! આપના મુખથી સધળાં વ્રતો સાંભળ્યાં, હવે વ્યતીપાતનું વ્રત, તેનું હોદ્યાપન ને તેનું ફળ કહો.^૧

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે-હે રાજાશ્રેષ્ઠ ! હે યુધિષ્ઠિર ! પૂર્વે વંશવૃદ્ધિ માટે વ્યાસે શુકદેવને જે વ્રત કહ્યું હતું તે વ્રત હું તમને કહું છું, તે સાંભળો.^૨

શુકદેવ પૂછે છે-હે મહામુને ! વ્યતીપાતયોગ કેમ પૂજ્ય થયો ? તેની પૂજા કરવાથી શું ફળ થાય છે ? ને તેનો કેવો પ્રકાર છે ? તે મને વિસ્તારથી કહો.^૩

વ્ય. વ્ર.

॥ ૪૯ ॥

વ્યાસ ઉવાચ ।

ઇમમર્થ પુરા પૃથો ધરણ્યા ચ જગદ્ગુરુઃ । વ્યતીપાતવ્રતં સર્વં યત્સમાખ્યાતવાન્પ્રભુઃ ॥ ૪ ॥

તદ્વ્રતં કથયિષ્યામિ પરલોકહિતાય ચ ।

ધરણ્યુવાચ ।

યસ્ત્વયોક્તો વ્યતીપાતઃ કીદૃશઃ સ સ્વરૂપતઃ ॥ ૫ ॥

કસ્ય પુત્રઃ કથં પૂજ્યઃ પૂજિતે ચાત્ર કિં ફલમ્ ॥

શ્રીવરાહ ઉવાચ । યદા બૃહસ્પતેર્માર્યા તારાં જગ્રાહ શીતગુઃ ॥ ૬ ॥

મિત્રત્વાત્પ્રાહ તં સૂર્યસ્યજ દારાન્બૃહસ્પતેઃ । તદા સોમોઽતિરુષ્ટશ્ચ રવિં ક્રૂરં વ્યલોકયત્ ॥ ૭ ॥

આદિત્યોપિ તદા રુષ્ટઃ ક્રુધા સોમં વ્યલોકયત્ । ઉભયોર્દૃષ્ટિસંપાતાત્ક્રુદ્ધયોઃ સોમસૂર્યયોઃ ॥ ૮ ॥

ઉઘતાસ્યોઽભવદ્દોરઃ પુરુષઃ પિંગલેક્ષણઃ । દષ્ટૌષ્ઠો દીર્ઘદશનો મુકુટીકુટિલાનનઃ ॥ ૯ ॥

વ્યાસ કહે છે-પૂર્વે દેવી પૃથિવીએ, આ જ વ્રત વરાહ ભગવાનને પૂછ્યું હતું ને ભગવાને જે વ્યતીપાત વ્રત કહ્યું હતું, તે વ્રત પરલોકના કલ્યાણ માટે હતું તને કહું છું.

પૃથિવી પૂછે છે-હે મહારાજ ! આપે જે વ્યતીપાત કહ્યો તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? ૪-૫ તે કાને પુત્ર છે ? તેની કેવી રીતે પૂજા કરવી, ને પૂજવાથી શું ફળ થાય છે ?

શ્રીવરાહ ભગવાન કહે છે-ન્યારે ચંદ્ર બૃહસ્પતિની સ્ત્રીને રાખી બેઠા હતા, ત્યારે તેને મિત્રતાથી સૂર્યે કહ્યું કે, તું બૃહસ્પતિની સ્ત્રીને છોડી દે. એવાં વચન સાંભળી ક્રોધાચ્છાન થયેલા ચંદ્રે, ક્રૂર દૃષ્ટિથી સૂર્ય તરફ જોયું, ત્યારે ક્રોધાચ્છાન થયેલા સૂર્ય પણ ક્રોધથી ચંદ્ર તરફ જોયું. એવી રીતે ક્રોધેલા ચંદ્ર ને સૂર્યની દૃષ્ટિ એકત્ર થવાથી એક ભયંકર પુરુષ ઉત્પન્ન થયો. તેનું મોઢું ખુલ્લું હતું, તેની આંખો પીળી હતી. તેણે હોઠ દબાવેલા હતા, તેના દાંત આંખો હતા, બમર ચડાવાથી તેનું

કથા.

અ. ૯.

॥ ૪૯ ॥

પિંચલમ્મશ્રુકેશાંતો લંબશ્રુ કૃશોદરઃ । કરાલો દીર્ઘજિહ્વશ્ચ સૂર્યાગ્નિયમસન્નિભઃ ॥ ૧૦ ॥
 અદ્યનેત્રશ્ચતુર્વક્રો મુજૈરષ્ટાદશૈર્યુતઃ । ત્રૈલોક્યં મશ્ચિતું પ્રાપ્તો રવીંદુમ્યાં નિવારિતઃ ॥ ૧૧ ॥
 સોપૃચ્છદ્યથ સૂર્યેદ્ ક્ષુધિતો મશ્ચયામિ કિમ્ । ત્રૈલોક્યં મોકતુકામોહં મવદ્ધ્યાં વિનિવારિતઃ ૧૨
 ક્રોધક્ષુધૌ માં બાધેતે પાત્યે વૈ કુત્ર તે મયા ।

સોમસૂર્યાવૃત્તઃ । કોપદષ્ટેનો વિવિધાદતિપાતાદ્ભવાનભૂત ॥ ૧૩ ॥
 વ્યતીપાતસ્તતો નામ્ના મવાન્શુભિ મવિષ્યતિ । સર્વેષામપિ યોગાનાં પતિસ્ત્વં મવિતા સદા ॥ ૧૪ ॥
 તેષાં મધ્યે પુષ્યંતમો મવિષ્યસિ ન સંશયઃ । યસ્મિન્કાલે ત્વદુત્પત્તિઃ શુભં કર્મ ન કારયેત્ ॥ ૧૫ ॥
 સ્નાનદાનાદિકં કિંચિત્કૃતં ચૈવાશ્ચયં મવેત્ । ઇતિ તામ્યાં વરો દત્તસ્તતઃ પ્રમૃતિ યોગરાદ્ ॥ ૧૬ ॥

મુખ વાંકું હતું, તેના દાઢી તથા મૂછ પીગાં હતાં, તેની છુકુટી ને જીભ લાંબી હતી, પેટ પાતળું હતું, તેને આઠ વેત્ર, ચાર મુખ ને અઠાર હાથ હતા, તેથી તે સૂર્ય, અગ્નિ અને યમના જેવા ભયંકર દેખાતો હતો. તે પુરુષ ત્રણે જગતને ખાવા લાગ્યો ત્યારે સૂર્ય તથા ચંદ્રે તેને રોકી રાખ્યો. ૧૦-૧૧ ત્યારે તે બોલ્યો હું ત્રણે દોહને ખાવા ઇચ્છતો હતો ત્યાં તો તમેએ અટકાવી દીધા. પણ મને ભૂખ લાગી છે, હવે મારે શું ખાવું? ૧૨ ક્રોધ અને ભૂખ બન્ને મને બાધ કરે છે તેને ક્યાં નાખું?

ચંદ્ર ને સૂર્ય કહે છે-તું અમારા બન્નેની ક્રોધ દષ્ટિના ઐક્ય થવાથી ઉત્પન્ન થયો છે, માટે 'અતીપાત' એવું તારું નામ જગતમાં પ્રસિદ્ધ થશે. સધળા યોગીનો તું પતિ થઈશ. ૧૩-૧૪ સર્વ યોગીની વચમાં તું જ અતિ પુણ્યકારક થઈશ, એમાં સંશય નથી. તારી ઉત્પત્તિ વખતે એટલે અતીપાતને દિવસે વિધાઈ વગેરે શુભ કર્મ કરવાં નહીં. ૧૫ તે દિવસે સ્નાન, દાન વગેરે જે કાંઈ પુણ્ય

વ્ય. વ.

॥ ૫૦ ॥

ત્રિષુ લોકેષુ વિચ્છાતો બહુપુણ્યફલપ્રદઃ । વ્યતીપાત મહાવીર ત્રૈલોક્યવ્યાપક પ્રભો ॥ ૧૭ ॥

ત્વયિ પ્રાપ્તે નરૈઃ કિંચિદ્વાતવ્યં શુભકાંક્ષિભિઃ । તદ્વત્તં શુદ્ધિતો મુંઝવ નો ચેત્કોપો નિપાત્યતામ્ ૧૮

વ્યતીપાત ઉવાચ ।

નમો વાં પિતરૌ મેઽસ્તુ ક્રોધપાતઃ સમોજનઃ । દત્તો ભવદ્વચામધુના પ્રસાદઃ ક્રિયતાં મમ ॥

રવીંદુ ઝચતુઃ । સ્નાનદાનજપહોમપૂર્વકં યસ્ત્વદીયસમયે સમાચરેત્ ।

તસ્ય પુણ્યમિદં તે પ્રસાદતોઽનંતમસ્તુ સુત નો હ્યનુગ્રહાત્ ॥ ૨૦ ॥

તત્કાલે તવ વિદધાતિ પૂજનં યસ્તસ્યેષ્ટં ભવતુ ભવેત્સ ભદ્રરૂપઃ ।

પુત્રાયુર્ધનસુખકીર્તિપુષ્ટિરૂપારોગ્યાદ્યં ગુણિજનવલ્લભત્વપૂર્વમ્ ॥ ૨૧ ॥

કર્મો હેમ્ય તે અક્ષય થાય છે. એ પ્રભાણે ચંદ્ર તથા સૂર્યે તેને વર આપ્યો ત્યારથી એ વ્યતીપાત ત્રણે દોડમાં પ્રસિદ્ધ, સર્વ યોગોનો રાગ તથા અતિ પુણ્ય આપનાર થયો છે. હે વ્યતીપાત ! હે મહાવીર ! હે ત્રણે દોડમાં વ્યાપક ! હે પ્રભો ! શુભ ઈચ્છનાર પુરુષે તારે દિવસે થોડું પણ દાન કરવું, ને તું ભૂખ્યા છે તેણે તે દાન ખાવું. હવે તારે દિવસે કોઈ માણસ દાન ન કરે તેની ઉપર તું તારો કોપ ઉતાર. ૧૯-૨૦

વ્યતીપાત કહે છે-આપ મારા પિતા છો, તેઓને નમસ્કાર કરું છું, આપે કોઈ નાખવાનું સ્થાન તથા ભોજનનો ઉપાય બતાવ્યો, તો હવે મારી ઉપર કૃપા કરો. ૨૧

ચંદ્ર તથા સૂર્ય કહે છે-હે પુત્ર વ્યતીપાત ! જે માણસ તારે દિવસે સ્નાન, દાન, જપ ને હોમ કરે તેને તારા પ્રસાદથી તથા અમારા અનુગ્રહથી અનંત પુણ્ય થાઓ. ૨૦ જે માણસ

કથા.

અ. ૯.

॥ ૫૦ ॥

अष्टार्चनविधिं ब्रूहि विस्तरेण जगद्गुरो । कृते तस्मिन्व्रते देव किं फलं प्राप्यते नरैः ॥ २२ ॥

बराह उवाच ।

यस्माच्च कारणान्द्रुमे व्यतीपातः स उच्यते । अर्चिते यत्फलं तस्मिन्स्तदुक्तं च समासतः ॥ २३ ॥

विस्तरेणार्चनफलं कथितुं केन शक्यते । येनार्च्यते व्यतीपातः स विधिः श्रूयतामिह ॥ २४ ॥

शुभे व्यतीपातदिनेऽवगाहेयत्सुपंचगव्येन महानदीजलम् ।

उपावसेद्वै पवमानजापको जपेच्च मंत्रं व्यतीपात ते नमः ॥ २५ ॥

छादिते ताम्रपात्रेण शर्करापूरिते घटे । कांचनाब्जे प्रतिष्ठाप्य हैममष्टभुजं नरम् ॥ २६ ॥

व्यतीपातने द्विवसे तां पूजन करशे तेनुं सुंदर रूप यशे, पुत्र, आयुष्य, धन, सुख, कीर्ति, पुष्टि
ने आदेश्यनी वृद्धि यशे, ने ते शुष्कीजनने प्रिय यशे. २१

पृथिवी पूछे छे-हे जगद्गुरो । विस्तारथी व्यतीपातनां पूजननो प्रकार कहे, ने तेनुं पूजन
करवाथी शुं इण थाय छे ते पक्षु कहे. २२

संक्षेप कहे छे-हे पृथिवी ! ने कारणथी मे योग व्यतीपात कहेवाय छे ते तथा तेनुं पूजन
करवाथी, ने इण थाय छे ते संक्षेपथी कही संक्षेपाव्युं, २३ पक्षु विस्तारथी तेनां पूजननुं इण कहेवा
कक्षु समर्थ छे ? तेनां पूजननो प्रकार कहुं छुं ते साक्षेणो. २४ पवित्र व्यतीपातने द्विवसे पंचगव्यथी
महानदीमां स्नान करवुं. कांछ पक्षु आधा विना उपवास करवो. 'हे व्यतीपात हूं तयने नमस्कार करं
हुं. २५ अर्चनो रूप करवो. २५ साकरथी भरेला धडा उपर त्रांयानुं पात्र ठांकरुं. तेनी उपर स्नानां

વ્ય. વ્ર.

॥ ૫૧ ॥

(અષ્ટમુજમષ્ટાદશમુજં ઉત્પત્તિવાક્યે વ્યતીપાતમૂર્તેરષ્ટાદશમુજશ્રવણાદુત્પત્તિવાક્યાનુસારિત્વાચ્ચ નિયોગવાક્યસ્ય । યથા ભગવદ્ગીતાસુ ચત્વારો મનવસ્તથેતિ ચત્વારશ્ચતુર્દશેત્યર્થઃ ।)

ગંધપુષ્પાક્ષતૈર્ધૂપૈર્દોષવસ્ત્રનિવેદનૈઃ । મર્શ્યૈર્મોજ્યૈઃ ફલૈશ્ચિત્રૈર્માસિ માર્ગશિરેઽર્ચયેત ॥ ૨૭ ॥

નમસ્તેસ્તુ વ્યતીપાત સોમસૂર્યસુત પ્રભો । યદાનાદિકૃતં કિંચિત્તદનંતમિહાસ્તુ મે ॥ ૨૮ ॥

इत्युक्त्वा पंचरत्नाढ्यं सुपुष्पाक्षतमंजलिम् । प्रक्षिपेत्तत्क्षणादेव सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ २९ ॥

યદિ દ્વિતીયે ચ દિને વ્યતીપાતો ભવેન્મહિ । તદા પૂર્વોપવાસસ્તુ દદ્યાત્તત્સકલં ગુરોઃ ॥ ૩૦ ॥

પારણં વ્યતીપાતાતે કુર્યાત્સંપ્રાશ્ય ગોમયમ્ । અથૈકસ્મિન્દિને ધાત્રિ વ્યતીપાતો ભવેદ્યદિ ॥ ૩૧ ॥

કમલમાં સોનાની અઢાર હાથવાળી વ્યતીપાતની મૂર્તિની પૂજા કરવી.^{૨૬} (આ શ્લોકમાં 'અષ્ટમુજં' એમ કહેલું છે તેનો અર્થ 'અઢાર હાથવાળી' એવો કરવો. કારણ કે ઉત્પત્તિ વાક્યમાં વ્યતીપાતના અઢાર હાથનું વર્ણન કરેલું છે. નિયોગ વાક્યનું બ્યાખ્યાન ઉત્પત્તિ વાક્યને અનુસરીને કરવું જોઈએ, એટલા જ માટે ભગવદ્ગીતામાં 'ચત્વારો મનવઃ' એમ કહેલું છે, તેનો 'ચૌદ મનુ' એવો અર્થ કરવો પડે છે.) ચંદન, પુષ્પ, અક્ષત, ધૂપ, દીપ, વસ્ત્ર, નૈવેદ્ય, ભક્ષ્ય, બોળ્ય નાના પ્રકારનાં ફળોવડે માગશર માસમાં પૂજા કરવી.^{૨૭}

વ્યતીપાતની પ્રાર્થના

'હે વ્યતીપાત ! હે ચંદ્ર તથા સૂર્યના પુત્ર ! હે પ્રભો ! મેં આજ જે કાંઈ દાન વગેરે કરેલું છે તે સ્વર્ગનું અનંત ઘાઓ,^{૨૮} એ મંત્ર બણી પંચરત્ન, પુષ્પ તથા અક્ષતનો અંજલિ આપવો. તેમ કરવાથી તત્કાળ સર્વ પાપનો ક્ષય થાય છે.^{૨૯} હે પૃથિવી ! જો ખીજે દિવસે પણ વ્યતીપાત હોય તે પહેલે દિવસે ઉપવાસ કરવો ને ખીજે દિવસે દાન વગેરે આપવાં,^{૩૦} ને વ્યતીપાત ઉતર્યા પછી ગોમય

કથા.

અ. ૯.

॥ ૫૧ ॥

ત્રૈવાહિ તદા દૃષ્વા ઉપવાસં સમાચરેત । કુર્યાદેવં માસિ માસિ વ્યતીપાતાંશ્ચયોદશ ॥ ૩૨ ॥

ચતુર્દશૈ તુ સંપ્રાપ્તે કુર્યાદુદ્યાપનં બુધઃ । વ્યતીપાતાય સ્વાહેતિ ક્ષીરવૃક્ષસમિચ્છતમ્ ॥ ૩૩ ॥

આજ્યક્ષીરતિલાનાં ચ હોતવ્યં વૈ શતંશતમ્ ।

શર્કરાપૂર્ણકુંભેન સહ ચોપસ્કરૈર્યુતામ્ । પ્રતિમાં કાંચનીં મક્ત્યા પ્રદદ્યાદ્વ્રતદેશિને ॥ ૩૪ ॥

વંદે વ્યતીપાતમહં મહાંતં રવીંદુસૂનું સકલેષ્વલબ્ધ્યૈ ।

સમસ્તપાપસ્ય મમ ક્ષયોઽસ્તુ પુણ્યસ્ય ચાનંતફલં મમાસ્તુ ॥ ૩૫ ॥

શાંતે સમીર્ય ગુરું પરિપૂજ્ય તં કટકકુંડલકંઠવિભૂષણૈઃ ।

સકલમેવ સમાપ્ય યથોચિતં તદુપલમ્ય ફલં લભતે મહિ ॥ ૩૬ ॥

(ભાષ્ય) ખામ, પારણું કરવું. હે પૃથિવી ! જો એક જ દિવસે વ્યતીપાત હોય તો તે જ દિવસે ઉપવાસ કરવો ને દાન પણ કરવું. એ પ્રમાણે તેર મહિના સુધી મહિને મહિને વ્યતીપાતનું વ્રત કરવું. ૩૨-૩૩ પછી ચૌદમે વ્યતીપાત આવે ત્યારે ઉદ્યાપન કરવું. 'વ્યતીપાતાય સ્વાહા' એ મંત્ર બણી, જેમાંથી દૂધ નીકળતું હોય એવાં વૃક્ષની સેા સમિધાનો હોમ કરવો. ૩૪ તેમ જ લી, દૂધ ને તલનો સેા સેા વખત હોમ કરવો. મળી સાકરનો ઘડો, સોનાની મૂર્તિ અને ખીજો ઉપચાર સઘળું વ્રતનો ઉપદેશ કરનારા આચાર્યને ભક્તિથી આપવું. ૩૫ 'વ્યતીપાત, જે મોટો છે, સૂર્ય તથા ચંદ્રનો પુત્ર છે, તેનું વંદન કરું છું તેથી સર્વ ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ ને સઘળાં પાપનો ક્ષય થાઓ અને મને અનંત પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાઓ.' ૩૬ એમ કહી કંડાં, કુંડલ ને ગળાના અલંકાર વડે ગુરુની પૂજા કરી ખીજો પણ યોગ્ય સત્કાર કરી સમાપ્તિ કરવી. તેમ કરવાથી ઉત્તમ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૩૬

વ્ય. વ્ર.

॥ ૫૨ ॥

ગાં વૈ પયસ્વિર્ની દદ્યાત્સુવર્ણવરદક્ષિણામ્ । તસ્મૈ શય્યાં પ્રદદ્યાચ્ચ સારદારુમર્યાં દદામ્ ॥૩૭॥
દંતપત્રવિતાનાઢ્યાં હેમપટ્ટૈરલંકૃતામ્ । હંસતૂલીપ્રતિચ્છન્નાં શુભગંડોપધાનકામ્ ॥ ૩૮ ॥
પ્રચ્છાદનપટીયુક્તાં ધૂપગંધાધિવાસિતામ્ । તાંબૂલં કુંકુમક્ષોદં કર્પૂરાગુરુચંદનમ્ ॥ ૩૯ ॥
દીપકોપાનહૌ છત્રં પ્રદદ્યાચ્ચામરાસને । દેહાંતે સૂર્યલોકાય વિમાનૈ રત્નસન્નિભૈઃ ॥ ૪૦ ॥
અપ્સરોગણસંમોર્ગૈર્ગીતનૃત્યવિલાસિભિઃ । ગત્વા કલ્યાર્બુદશતં મોદતે ત્રિદશર્ચિતઃ ॥ ૪૧ ॥
તદંતે રાજરાજઃ સ્યાદ્દૂપસૌભાગ્યમાગ્મવેત્ । કીર્ત્યાઢ્યો ગુણપુત્રાયુરારોગ્યધનધાન્યવાન્ ॥૪૨॥
પ્રતાપાદિમહૈશ્વર્યયુક્તો મોગી બહુશ્રુતઃ । જનસૌભાગ્યસંપન્નો યાવજ્જન્માષ્ટકાયુતમ્ ॥ ૪૩ ॥
દર્શે દશગુણં દાનં તચ્છતઘ્નં દિનક્ષયે । શતઘ્નં તચ્ચ સંક્રાંતૌ શતઘ્નં ત્રિષુવે તતઃ ॥ ૪૪ ॥

પુષ્કળ દૂધવાળી ગાય ને તેની ઉપર સુવર્ણની દક્ષિણા આપવી, પછી મજબૂત લાકડાંથી બનાવેલી, કાંસડીવાળી, મચ્છર દાનીવાળી, સોનાના પાટાથી શોભાવેલી, મોટા ગાદલાંવાળી, સુન્દર ગાલ-મસૂરીઆંવાળી, ઝોઝાડવાળી, ને ધુપની સુગંધિવાળી શય્યા ગુરુને આપવી, તેમ જ તાંબૂલ, કુંકુ, કર્પૂર, અગુરુ, ચંદન, દીપ, ઉપાન, છત્ર, ચામર અને આસન પણ આપવાં. એવી રીતે જે માણસ કરે છે કે મરણ પછી રત્નના વિમાનમાં બેસી સૂર્યલોકમાં જાય છે, ૩૭-૪૦ ને ત્યાં સો અર્બુદ કલ્પપર્યંત અપ્સરાઓની સાથે ક્રીડા, ગાન તથા નૃત્યના વિલાસનું સુખ ભોગવે છે ને દેવો તેની સેવા કરે છે. ૪૧ સો અર્બુદ કલ્પ પૂરા થયા પછી તે માણસ રૂપ સૌભાગ્યવાળો મોટો રાજ થાય છે. તેની કીર્તિ, સુખ, પુત્ર, આયુષ્ય, આસેન, ધન તથા ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય છે, ૪૨ ને તેના પ્રતાપ ફેલાય છે, અશ્વર્ય વધે છે, તે સુખી થાય છે, બહુશ્રુત થાય છે, ને તે ઔશી હજાર જન્મ પર્યંત બહોળાં કુટુંબવાળો તથા સૌભાગ્યવાળો થાય છે. ૪૩ અમાવાસ્યાને દિવસે દાન કરવાથી દશગણું પુણ્ય થાય છે, તેથી સોગણું ક્ષયને દિવસે

કથા.

અ. ૯.

॥ ૫૨ ॥

યુગાદૌ તચ્છતગુણમયને તચ્છતાહતમ્ । સોમગ્રહે તચ્છતઘનં તચ્છતઘનં રવિગ્રહે ।

અસંખ્યેયં વ્યતીપાતે દાનં વેદવિદો વિદુઃ ॥ ૪૫ ॥

ઉત્પત્તૌ લક્ષગુણં કોટિગુણં ભ્રમણનાડિકાર્યાં ।

અર્બુદગુણિતં પતને જપદાનાઘશ્ચયં પતિતે ॥ ૪૬ ॥

જન્મદ્વાવિંશતિર્નાદિર્ભ્રમણં ત્વેકવિંશતિમ્ । વ્યતીપાતસ્ય પતનં દશસપ્તસ્થિતિં વિદુઃ ॥ ૪૭ ॥

સમર્પિતં યદ્વચ્ચતીપાતકાલે પુનઃપુનસ્તદ્રવિશીતરશ્મી ।

પ્રયચ્છતઃ કલ્પશતૌર્બુદાનિ વિવર્ધમાનં નહિ હીયતે તુ તત્ ॥ ૪૮ ॥

પુણ્ય થાય છે, તેથી સોમણું સંક્રાંતિને દિવસે પુણ્ય થાય છે, તેથી સોમણું *વિપુવકાલમાં, ૪૪ તેથી સોમણું યુગાદિ તિથિમાં, તેથી સોમણું દક્ષિણાયન ઉત્તરાયણમાં, તેથી સોમણું ચંદ્રગ્રહણમાં ન તેથી સોમણું સૂર્યગ્રહણમાં થાય છે. પણ વ્યતીપાતને દિવસે દાન કરવાથી અસંખ્ય પુણ્ય થાય છે એમ વૈદિક પ્રભુઓ કહેવું છે. ૪૫ ઉત્પત્તિમાં જપ, દાન વગેરે કરવાથી લક્ષગણ પુણ્ય થાય છે, ભ્રમણમાં કરોડગણ પુણ્ય થાય છે, પતનમાં દશ કરોડગણ પુણ્ય થાય છે અને પતિતમાં અનંત ફળ થાય છે. ૪૬ વ્યતીપાતની પહેલી બાવીશ ધડી સૂધી ઉત્પત્તિ કહેવાય છે, પછી એકવીશ ધડી સૂધી ભ્રમણ કહેવાય છે, પછી દશ ધડી સૂધી પતન કહેવાય છે અને બાકીની સાત ધડી સૂધી પતિત કહેવાય છે. ૪૭ વ્યતીપાત વખતે જે આપું હોય તે સૂર્ય તથા ચંદ્ર સો અર્બુદ કલ્પ સૂધી આપે છે, ને તે વધે છે,

* મેષ વશ મુક્તા સંક્રાન્તિ વિપુવકાલ કહેવાય છે.

વ્ય. વ્ર.

॥ ૫૩ ॥

તસ્માન્મહિ ત્વં વ્યતીપાતપૂજાં કુરુષ્વ ચેત્પુણ્યમનંતમિષ્ટમ્ ।

યદિ સ્થિરત્વં સતતં તવેષ્ટં સમસ્તધારિત્વમમીપ્સિતં ચ ॥ ૪૯ ॥

ગણયિત્વા વ્યતીપાતકાલં વા વેત્તિ યો નરઃ । સર્વપાપહરૌ તસ્ય ભવતો માનુમેશ્વરૌ ॥ ૫૦ ॥

પઠતિ લિખતિ યઃ શૃણોતિ વૈ તત્કથયતિ પश्यति કારયત્યવશ્યમ્ ॥

રવિશશિદિવમાપ્ય સોપિ દેવૈશ્ચિરસમયં પરિપૂજ્યમાન આસ્તે ॥ ૫૧ ॥

इति वराहपुराणोक्तं व्यतीपातव्रतम् ।

પણુ નષ્ટ થતું નથી.^{૪૮} માટે હે પૃથિવી ! જો તારે અનંત પુણ્યની ઇચ્છા હોય, નિરંતર સ્થિરતાની ઇચ્છા હોય અને સધળાંને ધારણ કરવાની શક્તિની ઇચ્છા હોય તો વ્યતીપાતની પૂજા કરવી.^{૪૯} જે માણસ ગણુના કરી વ્યતીપાતના કાલને જાણે છે તેના સધળાં પાપને સૂર્ય તથા ચંદ્ર હરી લે છે.^{૫૦} જે માણસ આ કથા જાણે છે, સાંભળે છે, વાંચે છે, જીવે છે વા તેની પ્રેરણા કરે છે તે પણ સૂર્ય ચંદ્રની પેઠે ચિરકાલપર્યંત સ્વર્ગમાં રહે છે, ને તેની દેવો સેવા કરે છે.^{૫૧}

એ પ્રમાણે વરાહ પુરાણમાં વ્યતીપાતનું વ્રત કહેલું છે.

અધ્યાય ૯ મો સમાપ્ત

કથા.

અ. ૯.

॥ ૫૩ ॥

અથ નારદીયે વ્યતીપાતવ્રતમ્ ।

શુધિષ્ઠિર ઉવાચ ।

યેન વ્રતેન ચીર્ણેન ન પશ્યેદ્યમશાસનમ્ । પરિપૃચ્છામ્યહં વિપ્ર વ્રતાનામુત્તમં વ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

તદ્વ્રતં બ્રૂહિ વિપ્રર્ષે કૃત્વા જગતિ વૈ કૃપામ્ ।

માર્કંડેય ઉવાચ । શૃણુ રાજન્ વ્રતમિદં હર્યશ્વેન પુરા કૃતમ્ ॥ ૨ ॥

તેન રાજા તુ તદ્વ્રતં સૂકરાય ચ દુઃસ્થિને । કદાચિન્મૃગયાં કર્તું હર્યશ્વો રાજસત્તમઃ ॥ ૩ ॥

વનમધ્યે ચરન્ રાજા દૃષ્ટ્વા તત્રૈવ સૂકરમ્ । દગ્ધપાદકટિં ચૈવ દગ્ધકંઠમુલ્લોદરમ્ ॥ ૪ ॥

દૃષ્ટ્વા તથાવિધં તં તુ કૃપાં ચક્રે નૃપોત્તમઃ । કેન કર્મવિપાકેન હ્યવસ્થાં પ્રાપ્તવાનયમ્ ॥ ૫ ॥

અધ્યાય ૧૦ મે।

વ્યતીપાત વ્રતની બીજી કથા

શુધિષ્ઠિર પૂછે છે-હે વિપ્રર્ષે ! જે વ્રત કરવાથી યમલોકમાં જવું પડે નહીં એવું ઉત્તમ વ્રત હું પૂછું છું માટે જયતની ઉપર કૃપા કરી તે ઉત્તમ વ્રત કહે।

માર્કંડેય કહે છે-હે રાજન્ ! પૂર્વે જે વ્રત હર્યશ્વ રાજાએ કર્યું હતું તે વ્રત કહું છું તે સાંભળો।^{૧-૨} એ વ્રત હર્યશ્વ રાજાએ, દુઃખી થતા વરાહને કહ્યું હતું. એ હર્યશ્વ રાજા એક દિવસે મૃગયા રમવા માટે વનમાં ગયો હતો. વનમાં ફરતાં ફરતાં તેના જોવામાં એક વરાહ આવ્યો. તેના પગ, કડ, ગળું, મુખ જે જેટ સમગ્રું બધી મર્યું હતું.^{૩-૪} તેવી હાલતમાં વરાહને એઈ રાજાને દયા આવી. રાજા પોતાના

વ્ય. વ્ર.

॥ ૫૪ ॥

અહો કષ્ટમહો કષ્ટં સ્વકરેણોપશુજ્યતે । અવશ્યમેવ મોક્તવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્ ॥ ૬ ॥
इत्येवं मनसि ध्यात्वा राजा तं प्राह स्वकरम् । ईदृशी किमवस्था ते तन्मे ब्रूहि च स्वकरा॥७॥
तच्छ्रुत्वा नृपतेर्वाक्यं निःश्वसन्स्वकरो मुहुः । स्मृत्वा पुरा कृतं કર્મ પ્રત્યુવાચ નૃપં પ્રતિ॥૮॥
મૃણુ રાજન્નહં પૂર્વં વૈશ્યો ધનવલાન્વિતઃ । આશાકુદ્ધયો ન દત્તં હિ આશ્રિતેભ્યશ્ચ કિંચન ॥૯॥
શ્રુતાશ્ચ બહવો ધર્માઃ પુરાણશ્રુતિચોદિતાઃ । તથાપિ પાપબુદ્ધ્યા મૈં ન કૃતં ચાત્મનો હિતમ્ ॥૧૦॥
આશાપાશમનુગ્રાસઃ શુભશાસ્ત્રવિવર્જિતઃ । કૃતવાન્પાપમેવાહં ન કિંચિત્સુકૃતં કૃતમ્ ॥ ૧૧ ॥
एकदा तु द्विजः कश्चिद्व्यतीपाते गृहं मम । आगतो याचयन्मां च न किंचिदत्तवानहम्॥१२॥

કથા.

અ. ૧૦.

મનમાં કહેવા લાગ્યો કે કયા કર્મથી આ વરાહની આવી દશા થઈ હશે !^૫ અરેરે ! આ વરાહને કેવું મોટું દુઃખ ભોગવવું પડે છે ! ! શુભ વા અશુભ કરેલું કર્મ અવશ્ય ભોગવવું જોઈએ.^૬ એવો વિચાર મનમાં કરી, રાજાએ વરાહને પૂછ્યું કે, હે વરાહ ! તારી આવી હાલત કેમ થઈ તે મને કહે.^૭ એવાં રાજાનાં વચન સાંભળી, વારંવાર નિઃશ્વાસ મૂકતો વરાહ પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં કર્મોનું સ્મરણ કરી, તે રાજાને કહેવા લાગ્યો કે,^૮ હે રાજા ! સાંભળ. પૂર્વ જન્મમાં હું ધનવાન તથા બળવાન વૈશ્ય હતો. પણ મારા પર આશા રાખનાર પુરુષોને તથા આશ્રિતોને મેં કાંઈ પણ આપ્યું ન હતું^૯ વેદ તથા પુરાણોમાં કહેલા ધણા ધર્મો મેં સાંભળ્યા હતા; તો પણ પાપ બુદ્ધિથી મેં કાંઈ પણ પોતાનું ભલું કર્યું નહીં.^{૧૦} ધન વગેરેની આશાથી કલ્યાણકારક શાસ્ત્રોને એક તરફ રાખી, મેં કેવળ પાપ જ કર્યા હતાં. જરા જેટલું પણ પુણ્ય કર્યું નહોતું.^{૧૧} એક દિવસે વ્યતીપાતને રોજ કોઈ બ્રાહ્મણ મારે

॥ ૫૪ ॥

મયા નિરાકૃતોઽત્યંતં વચોમિર્નિષ્ઠુરૈસ્તથા । વ્યતીપાતોઽધરે વૈશ્ય કિંચિદેદ્યાર્થિને સ્વલ ॥૧૩॥
 વ્રત્નેશ્વરૂપં મવતિ પ્રાપ્તયસે ત્વન્યજન્મનિ । કુપિતેન મયા તસ્મૈ નિષ્ઠુરા વાક્સમીરિતા ॥૧૪॥
 તત્તથ કુપિતો વિપ્રો મમ શાપમથાદદત્ । આશામિદ્રેહતે યદ્વન્મમાંગાનિ પૃથક્પૃથક્ ॥૧૫॥
 તથૈવ હુ તત્કાંચાદિ દાવાયિઃ પુરુષાધમ । અરણ્યે નિર્જલે દેશે નિર્જને દુમવર્જિતે ॥ ૧૬ ॥
 તત્ર સૂકરયોની ત્વમુત્પન્નો બુઃસ્વમામુહિ । પ્રસાદિતો મયા પથાત્પુનરપ્યુક્તવાંસ્તદા ॥૧૭॥
 ઉદ્ધરિષ્યતિ રાજા ત્વાં સૂકરત્વે દયાપરઃ । હત્યુક્ત્વા ચ જગામાથ અન્યવૈશ્યગૃહં પ્રતિ ૧૮
 તેન શાપેન વૈ રાજન્ સૂકરત્વમવાપ્તવાન્ । અહં દુઃસ્ત્રી ચ સંજાતો વિજને નિર્જલે વને ॥૧૯॥

શ્રી માતૃકા આલેખે, તેને કાંઈ પણ આપ્યા વિના, કઠોર વચનથી મેં તેને અતિ તિરસ્કાર કર્યો.
 ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો, કે ખલ ! હે વૈશ્ય ! આજ વ્યતીપાત છે માટે મને થોડું પણ આપ. ૧૨-૧૩
 આજ જે આપીશ તે ખીળ જન્મમાં મેરુ જેવડું થઈ પડશે. તે સાંભળી ક્રોધ ચડવાથી મેં કઠોર વાણી
 કાઢી, ૧૪ તેથી ક્રોધાચ્છેદન થયેલા તે બ્રાહ્મણે મને શાપ આપ્યો:-હે નીચ ! આશારૂપી અગ્નિ જેમ મારાં
 બૂદાં બૂદાં અંગને બાળે છે તેમ જ તારાં બૂદાં બૂદાં અંગોને વનના અગ્નિ બાળી નાખશે અને જેમાં
 કાંઈ મનુષ્ય જણ કે વૃક્ષ નહીં હોય એવાં જંગલમાં હું વસાહ થઈશ ને મોટું દુઃખ પામીશ. એ
 પ્રકારે તે બ્રાહ્મણે શાપ આપ્યો ત્યારે મેં (ડરીને) તેને પ્રસન્ન કર્યો ત્યારે તે ફરીથી બોલ્યો કે, ૧૫-૧૭
 ક્યાણુ રાજા વસાહયોનિમાંથી તારો ઉદ્ધાર કરશે. એટલું કહી તે બ્રાહ્મણ ખીળ વૈશ્યને ઘેર ગયો. ૧૮ હે
 રાજાજે તે શાપથી હું મનુષ્ય વગરનાં નિર્જન વનમાં વસાહ થયો છું ને આ દુઃખ ભોગવું છું. ૧૯

વ્ય. વ્ર.

॥૫૫॥

રાજોવાચ ।

વરાહ ઉવાચ ।

કેન ત્વં મુચ્યસે પાપાન્મમાચક્ષ્વેહ સૂકર ।

યેન શત્રોમ્યહં કર્તું તવ શાપસ્ય સંશ્ચયમ્ ॥ ૨૦ ॥

શ્રૂયતાં મમ રાજેન્દ્ર મુક્તિઃ સ્યાદ્યેન કર્મણા ।

વ્યતીપાતવ્રતં નામ કૃતં રાજંસ્ત્વયા પુરા ॥ ૨૧ ॥

યથા માતા મૃતસ્યેહ સર્વત્ર સુખકારિણી । તથા વ્રતમિદં રાજન્નિહ લોકે પરત્ર ચ ॥ ૨૨ ॥

યથૈવામ્યુદિતઃ સૂર્યો હ્યશેષં ચ તમો દહેત્ । વ્યતીપાતસ્તથૈવેહ સર્વપાપં વ્યપોહતિ ॥ ૨૩ ॥

યથા વિષ્ણુર્દદાતીહ નૃણાં પરમનિર્ઞૃતિમ્ । દદાત્યેવં ન સંદેહસ્તથા વ્રતમિદં શુભમ્ ॥ ૨૪ ॥

શ્રતમિદુક્ષયે દાનં સહસ્રં તુ દિનક્ષયે । વિષુવે શતસાહસ્રં વ્યતીપાતે ત્વનન્તકમ્ ॥ ૨૫ ॥

રાજા કહે છે-હે વરાહ ! શાથી તું આ પાપથી મુક્ત થઈશ તે મને કહે; જેથી હું તારા શાપનો નાશ કરવા સમર્થ થાઉં. ૨૦

વરાહ કહે છે-હે રાજેન્દ્ર ! જે કરવાથી भारी મુક્તિ થાય તે સાંભળો. પૂર્વે તમે વ્યતીપાતનું વ્રત કરેલું છે. ૨૧ જેમ માતા, પુત્રને સર્વત્ર સુખ આપનારી છે, તેમ આ વ્યતીપાતનું વ્રત પણ આ લોક તથા પરલોકમાં સુખ આપનાર છે. ૨૨ જેમ ઉગ્રેશ્વર સૂર્ય સમગ્રા અંધકારનો નાશ કરે છે, તેમ આ વ્યતીપાત વ્રત સમગ્ર પાપનો નાશ કરે છે. ૨૩ જેમ આ લોકમાં વિષ્ણુ મનુષ્યોને પરમ સુખ આપે છે, તેમ આ વ્રત આપે છે, તેમાં સંશ્ચય નથી. ૨૪ અમાવાસ્યાને દિવસે દાન આપવાથી સોમણું પુણ્ય થાય છે, ક્ષમ દિવસે આપવાથી હજારગણું, વિષુવકાલમાં લક્ષગણું ને વ્યતીપાતમાં દાન કરવાથી અનંતગણું પુણ્ય થાય છે. ૨૫

કથા.

અ. ૧૦,

॥૫૫॥

વ્ય. વ્ર

॥૫૬॥

વ્યતીપાતો દિને યસ્મિન્નારમેદ્રતમુત્તમમ્ । વ્યતીપાતવ્રતે તિષ્ઠન્ શુચિર્મૃત્વા સમાહિતઃ ૩૧
પશ્ચગવ્યતિલૈર્ધાત્રીફલૈઃ સ્નાયાત્સમાહિતઃ । તતઃ સઙ્કલ્પયેદેતદ્વ્રતં સર્વાર્થસાધકમ્ ॥૩૨॥
ન વારો નચ નક્ષત્રં ન તિથિર્નચ ચન્દ્રમાઃ । યદા વૈ જાયતે ભક્તિસ્તદા ગ્રાહ્યમિદં વ્રતમ્ ૩૩
કિં વ્રતૈર્બહુભિશ્ચીર્ણૈઃ કિં દાનૈર્બહુભિઃ કૃતૈઃ । સર્વેષાં ફલમાપ્નોતિ વ્યતીપાતવ્રતેન વૈ ॥૩૪॥
इति निश्चित्य मनसा व्यतीपातव्रतं चर । सर्वपापविशुद्धयर्थं यावत्संवत्सरो भवेत् ॥३५॥
આમન્ત્ર્ય તદિને વિપ્રં વેદવેદાંગપારગમ્ । તિલૈઃ પૂર્ણશરાવં ચ સમુઢં ગુરવેર્જયેત્ ॥ ૩૬ ॥
एवं द्वितीये दातव्यं तृतीयेऽपि तथैव च । सघृतं पायसं चैव दातव्यं चाचारोत्तरम् ॥ ३७ ॥
(उचरोचरं चतुर्थादावित्यर्थः) एवं संवत्सरस्यांते देवस्यार्चा तु कारयेत् ॥ ३८ ॥

કથા.

અ. ૧૦.

માસમાં વ્યતીપાતને દિવસે આ વ્રત કરવું. તે દિવસે પવિત્ર થઇ પંચગવ્ય, તિલ તથા
આમળાવડે વિધિથી સ્નાન કરવું. પછી સર્વ કામના સિદ્ધ કરનાર આ વ્રતનો સંકલ્પ કરવો. ૩૦-૩૨
આ વ્રત માટે વાર, નક્ષત્ર, તિથિ કે ચંદ્ર કાઢતો નિયમ નથી; પણ જ્યારે ભક્તિ થાય ત્યારે આ
વ્રત કરવું. ૩૩ ધર્મ-વ્રત ને દાનથી શું ફળ છે? કારણ કે એક વ્યતીપાતનું વ્રત કરવાથી સઘળાનું
ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, ૩૪ એવો મનમાં નિશ્ચય કરી એક વર્ષ સુધી વ્યતીપાતનું વ્રત કરો, જેથી સર્વ
પાપ દૂર થાય. ૩૫ વ્યતીપાતને દિવસે જે પૂર્ણવેદ તથા વેદાંત જાણતો હોય તેવા બ્રાહ્મણને આચાર્ય
કરી તિલથી બરલા શકારામાં જોળ નાખી તે આશીર્વાદ આપવું. ૩૬ એવી રીતે બીજે તથા ત્રીજે
વ્યતીપાતે પણ દાન કરવું ચોથા વ્યતીપાતથી બીજાહિત દૂધપાકનું દાન કરવું. ૩૭ એવી રીતે વર્ષ પૂરું

॥ ૫૬ ॥

શ્રાવણક્રમદાપાર્ણિ પદ્મહસ્તં હિરણ્મયમ્ । વસ્ત્રયુગ્મેનં સંવેષ્ટ્ય પૂજયેદ્ગરુડધ્વજમ્ ॥ ૩૯ ॥

હેમદાનં તતઃ કુર્યાદ્ધયાવિમવસારતઃ । મન્ત્રેણાનેન વિધિવત્કરે ધૃત્વા સુવર્ણકમ્ ॥ ૪૦ ॥

નમ્રસ્તેઽસ્તુ વ્યતીપાત સોમસૂર્યસુત પ્રમો । દાસ્યામિ દાનં યત્કિંચિત્તદક્ષય્યમિહાસ્તુ મે ૪૧

શુભ્રામાત્રમપિ સ્વલ્પં હેમં વિપ્રકરેઽર્પિતમ્ । હેમાદ્રિશિખરાકારમનન્તફલદં ભવેત્ ॥ ૪૨ ॥

ઈદં ક્ષેત્રં કુરુક્ષેત્રં સાક્ષાન્નારાયણો દ્વિજઃ । સુવર્ણસ્ય ચ દાનેન પ્રીતો ભૂયાઃજ્જનાર્દનઃ ॥૪૩॥

તવ હસ્તૌ વ્યતીપાતૌ વૈધૃતિશ્ચરણૌ સ્મૃતૌ । સંક્રાંતિર્હૃદયસ્થાનમમા વૈ નાભિરુચ્યતે ॥૪૪॥

ષ્ઠ્યં ચ પૂર્ણિમા પંચપર્વાણ્યંગાનિ પંચ તે ।

વ્યતીપાતદિને દેવ કિંચિદ્વિપ્રે સમર્પિતમ્ । ભવત્ત્વનન્તફલદં મમ જન્મનિ જન્મનિ ॥૪૫॥

થાય ત્યારે જેના હાથમાં શંખ, ચક્ર, ગદા ને કમળ હોય એવી સોનાની વિશ્ણુની મૂર્તિ કરાવવી. તેને બે વચ્ચે પહેરાવી પૂજા કરવી. ૩૯-૪૦ પછી યથાશક્તિ હાથમાં સોનું રાખી તેનું દાન કરવું. ૪૦ દાનમંત્ર-

‘હે વ્યતીપાત ! હે ચંદ્ર તથા સૂર્યના પુત્ર ! હે પ્રમો ! આજ હું જે કંઈ દાન આપું છું તે અક્ષય થાઓ.’ ૪૧ વ્યતીપાતને દિવસે ગુંગા (ચણોઈ) જેટલું પણ સોનું બ્રાહ્મણના હાથમાં આપ્યું હોય તો તે મેરુ પર્વતના શિખર જેવું થાય છે, ને અનંત કૃણ આપનાર થાય છે. ૪૨ ગમે તે સ્થળે હોય તો પણ આ ક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્ર છે અને બ્રાહ્મણ સાક્ષાત્ નારાયણ છે. સુવર્ણના દાનથી વિશ્ણુ પ્રસન્ન થાય, ૪૩ ઐશ કહી સુવર્ણ દાન આપવું. ‘હે વિશ્ણુ ! વ્યતીપાત તમારા હાથ છે, વૈધૃત ચરણ છે, સંક્રાંતિ હૃદય છે, અમાર્યા નાભિ છે ને પૂર્ણિમા વાંસો છે. એ પ્રમાણે પાંચ પર્વ તમારાં પાંચ અંગ છે. હે દેવ ! મેં વ્યતીપાતને દિવસે બ્રાહ્મણને જે કંઈ આપ્યું હોય તેનું અનંત કૃણ જન્મજન્મમાં

અ. પા.

॥ ૫૭ ॥

एवं प्रार्थ्य हृषीकेशं नत्वा चैव पुनः पुनः । तत्सर्वं गुरवे दद्याच्छ्रोत्रियाय कुटुंबिने ॥ ४६ ॥

व्रतोपदेष्ट्रे विप्राय पुराणज्ञाय भक्तितः । ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु व्रतमेतत्समापयेत् ॥ ४७ ॥

સૂકર ઉવાચ ।

इदं व्रतं त्वया देव गृहीतं पूर्वजन्मनि ।

स्वर्गापवर्गदं नृणामनन्तफलदं शुभम् ॥ ४८ ॥

तेनैवमुक्तो हर्यश्चः सूकरं वाक्यमब्रवीत् । मया कृतमिदं सर्वं तत्फलं ते ददाम्यहम् ॥ ४९ ॥

एवमुक्त्वा नृપશ્રેષ્ઠઃ સૂકરાય ફલં દદૌ । તત્ક્ષણાત્તેન પુણ્યેન સૂકરો મુક્તકિલ્બિષઃ ॥ ૫૦ ॥

મુક્તઃ સૂકરદેહાચ્ચ સર્વામરણભૂષિતઃ । દિવ્યં વિમાનં સંપ્રાપ્ય ગતઃ સ્વર્ગં ચ સૂકરઃ ॥ ૫૧ ॥

ન જાનંતિ દ્વિજાઃ સર્વે વ્યતીપાતવ્રતોત્તમમ્ । ઇહ લોકે ચ સુખદં સ્વર્ગમોક્ષપ્રદાયકમ્ ॥ ૫૨ ॥

શ્રાવ્યો. ૪૪-૪૫ એવી રીતે વારંવાર વિષ્ણુની પ્રાર્થના કરી, તે સધળું આચાર્ય કે જે વેદિક, બહોળા કુટુંબવાળો, મતનો ઉપદેશ કરનાર ને પુરાણ જાણનાર હોય તેને ભક્તિથી આપવું. પછી બ્રાહ્મણોને જમાડી વ્રત સમાપ્ત કરવું. ૪૬-૪૭

વરાહ અમાડી કહે છે-હે રાજન! સ્વર્ગ તથા મોક્ષ આપનાર અને અનંત ફળ આપનાર આ ઉત્તમ વ્રત તમે પૂર્વ જન્મમાં કર્યું હતું. ૪૮ એવી રીતે વરાહના કહેવાથી હર્યશ્વ રાજાએ તેને કહ્યું, હે વરાહ! મેં જે આ વ્રત કરેલું છે તેનું સધળું ફળ હું તુને આપું છું. ૪૯ એમ કહી રાજાએ વરાહને તે ફળ આપ્યું ને તેનાં પુણ્યથી તે વરાહ તત્કાલ પાપરહિત થયો, ૫૦ ને વરાહનું શરીર છોડી સર્વ આંતરણ પહેરેલાં દિવ્ય શરીરવાળો થયો અને દિવ્ય વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં ગયો. ૫૧ જે આ લોકમાં સુખ આપનાર અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષ આપનાર છે તે વ્યતીપાતનું ઉત્તમ વ્રત સધળા બ્રાહ્મણો જાણવા નથી. ૫૨

કથા.

અ. ૧૦

॥ ૫૭ ॥

માર્કંડેય ઉવાચ । અતસ્ત્વં કુરુ રાજેન્દ્ર વ્યતીપાતવ્રતોત્તમम् ।

સર્વપાપશ્વયકરં નળાં ભવતિ સર્વદા ॥ ૫૩ ॥

इदं यः कुरुते मर्त्यः श्रद्धाभक्तिसमन्वितः । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५४ ॥

य इदं शृणुयान्मृत्या-विष्णुलोके महीयते । ज्ञानवान्धनवान्छ्रीमानिह चैव सुखी भवेत् ॥ ५५ ॥

॥ इति नारदपुराणे व्यतीपातव्रतम् ॥

માર્કંડેય ઋષિ કહે છે-હે રાજેન્દ્ર ! એટલા માટે તમે સર્વ પાપનો નાશ કરનાર વ્યતીપાતનું ઉત્તમ વ્રત કરો.^{૫૩} જે માણસ શ્રદ્ધા ને ભક્તિથી આ વ્રત કરશે, તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ વિષ્ણુની સાયુજ્યમુક્તિ પામશે.^{૫૪} જે માણસ ભક્તિથી આ કથા સાંભળે છે તે આ લોકમાં જ્ઞાનવાન, ધનવાન ને સમૃદ્ધિવાળો થાય છે, સુખી થાય છે ને અંતે વિષ્ણુ લોકમાં પૂજાય છે.^{૫૫} એ પ્રમાણે નારદીય પુરાણમાં વ્યતીપાતનું વ્રત કહેલું છે.

व्य. पा.

॥ अथ प्रकारांतरेणोद्यापनम् ॥

उद्या-

॥ ५८ ॥

कुर्यादेवं मासि मासि व्यतीपातांस्त्रयोदश । चतुर्दशे तु संप्राप्ते कुर्यादुद्यापनं बुधः ॥ १ ॥
आदौ मध्ये तथा चांते यथाशक्ति समाचरेत् । निष्कत्रयेण चार्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः ॥ २ ॥
व्यतीपातस्वरूपं हि कुर्यादष्टभुजं नरः । गणेशपूजनं कार्यं स्वस्तिवाचनमाचरेत् ॥ ३ ॥
नांदीमुखांस्ततोऽभ्यर्च्य आचार्यं वरयेत्सुधीः । वरयेच्च ततो विप्रान् ऋत्विजश्च त्रयोदश ॥ ४ ॥
देवागारे तथा गोष्ठे शुद्धे च स्वीयमंदिरे । पुष्पमंडपिकां कृत्वा पट्टकूलादिवेष्टिताम् ॥ ५ ॥
तन्मध्ये सर्वतोभद्रं रचयेल्लक्षणान्वितम् । तत्पूर्वं स्थापयेत्कुंभं शर्करापूरितं शुभम् ॥ ६ ॥
तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रवैणवमृन्मयम् । निष्कत्रयेण प्रतिमां सुवर्णेन विनिर्मिताम् ॥ ७ ॥
स्वशक्त्या कारयेद्रम्यां लक्ष्मीनारायणस्य च । वैदिकेन तु मन्त्रेण व्यतीपातसमन्विताम् ॥ ८ ॥

व्यतीपातं उद्यापनं

उपर कथा प्रमाणे महिने महिने अथ तेर प्रत करवा. यौद्धमे व्यतीपात आवे लारे उद्यापन करवुं.^१
आदिमां मध्यमां तथा अंतमां शक्ति प्रमाणे उद्यापन करवुं. त्रयु निष्क, दोढ निष्क वा पोल्या निष्क सोनानी,
अठार हाथवाणी व्यतीपातानी भूर्तिनी पूज करवी. गजुपतिनुं पूजन करवुं. स्वस्तिवाचन करवुं.^{२-४} नांदी-
भुजनुं पूजन करी आचार्य तथा तेर ऋत्विजेने वराववा.^५ देवालयमां, ओंहरामां, पवित्र स्थणमां अथवा
पोताना धरमां नाने सरणे पुष्पना मांडवा आंधवा. तेने कपडां वगेरे आंधवां.^५ तेमां सुंदर सर्वतो-
भद्रभंडल करवुं. तेनी पूर्व आलुमां साकरथी लरेवा धडानी स्थापना करवी,^६ तेनी उपर त्रिआनुं, वांसनुं,
अथवा माटीनुं पात्र राखवुं. त्रयु निष्क वा पोतानी शक्ति प्रमाणे सोनानी सुंदर लक्ष्मीनारायणनी

॥ ५८ ॥

તાં સ્થાપયેત્ત્ર કુર્યાદ્બ્રહ્માધાવાહનં તતઃ । તતઃ પૂજાં વિનિર્વૃત્ય મહાસંમારવિસ્તરૈઃ ॥ ૯ ॥
 અર્ઘ્યં ચાપિ તતો દેયં સુગંધૈઃ કુસુમૈર્જલૈઃ । ગૃહાણાર્ઘ્યં વ્યતીપાત સોમસૂર્યસુત પ્રમો ॥ ૧૦ ॥
 સમ્પન્નજન્મકૃતં પાપં ત્વત્પ્રસાદાત્પ્રણમ્યતુ । મન્ત્રેણાનેન દેવાય દદ્યાદર્ઘ્યં સમાહિતઃ ॥ ૧૧ ॥
 ઋચા સોમો ધેનુમિતિ હોમં સોમાય કારયેત્ । આકૃષ્ણેનેતિ મન્ત્રેણ સૂર્યાય વિધિવચ્ચરઃ ॥ ૧૨ ॥
 અશ્વત્થાર્કસામિદ્ધિશ્ચ શતમષ્ટોત્તરં તથા । હંદં વિષ્ણુરિતિ મન્ત્રેણ હોમઃ સ્યાત્પાયસેન ચા ॥ ૧૩ ॥
 વ્યાહૃતીનાં ફલૈર્હોમં કુર્યાદષ્ટોત્તરં શતમ્ । ત્રયોદશબ્રાહ્મણાંશ્ચ મોજયેહ્લઙ્કુપાયસૈઃ ॥ ૧૪ ॥
 એવમારાધિતાન્વિપ્રાન્ દક્ષિણાભિશ્ચ તોષયેત્ । આચાર્ય પૂજયેત્પશ્ચાદ્દ્રાં ચ દદ્યાત્પયસ્વિનીમ્ ॥ ૧૫ ॥
 હૃત્યં વ્રતં તુ યઃ કુર્યાન્નરો ભક્તિસમન્વિતઃ । કોટિજન્મકૃતૈઃ પાપૈર્મુચ્યતે નાત્ર સંશયઃ ॥ ૧૬ ॥

મૂર્તિ કરાવવી. ૫છી તે મૂર્તિ તથા વ્યતીપાતની મૂર્તિની પૂજા કરવી. ૭-૮ બ્રહ્મા વગેરેનું આવાહન કરવું,
 ૫છી મોટા વૈભવથી પૂજા કરી સુગંધિ પુષ્પ તથા જળનો અર્ઘ્ય આપવો. તેનો મંત્ર-

“હે વ્યતીપાત ! હે ચંદ્ર તથા સૂર્યના પુત્ર ! હે પ્રમો ! આ અર્ઘ્યનું ગ્રહણ કરે. ૯-૧૦ હે દેવ ! સાત
 જન્મમાં કરેલું પાપ આપની કૃપાથી નષ્ટ થાઓ.” ૧૧ ૫છી ‘સોમોધેનું’ એ મંત્ર બણી આહુતિ આપવી.
 ‘આકૃષ્ણેન’ એ મંત્ર બણી સૂર્યને પીપળાની સમિધાની એકસો આઠ આહુતિ આપવી. ૧૨ ‘હંદં વિષ્ણુઃ’
 એ મંત્ર બણી ખીરનો હોમ કરવો. ૧૩ વ્યાહૃતિથી એકસો આઠ વખત હોમ કરવો. તેર બ્રાહ્મણને બાહુ
 તથા દ્વિપાક જમાડવો ને તેઓને દક્ષિણા આપી પ્રસન્ન કરવા. આચાર્યની પૂજા કરવી, તેને પુષ્કળ દૂધ-
 વાળી એક માથ આપવી. ૧૪-૧૫ જે માણસ ભક્તિથી એ પ્રમાણે વ્રત કરે છે, તે કરીડે જન્મનાં પાપથી મુક્ત

વ્ય. પા. અસ્મિન્ કૃત વ્રતે રાજન્વૈધવ્યં સ્ત્રી ન ચાપ્નુયાત્ । અકાલમૃત્યુર્દારિદ્ર્યં શોકો દુઃસ્વં ન જાયતે ૧૭ ઉદ્યા-

॥ ૫૯ ॥

સર્વસૌખ્યમવાપ્નોતિ વ્યતીપાતપ્રસાદતઃ ॥ ૧૮ ॥

અ. ૧૦

॥ इति प्रकारांतरेण व्यतीपातव्रतोद्यापनं संपूर्णम् ॥

થાય છે, એમાં સંશય નથી. ૧૬ હે રાજન્ ! આ વ્રત કરવાથી વ્યતીપાતની કૃપાથી સ્ત્રીને રંગપો આવતો નથી, અકાલ મૃત્યુ થતું નથી, દરિદ્રપણું, શોક કે દુઃખ આવતાં નથી, ૧૭ ને સર્વ સૌખ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, ૧૮ એવી રીતે બીજે પ્રકારે વ્યતીપાતનું ઉદ્યાપન કહેલું છે.

અધ્યાય ૧૦ મેા સમાપ્ત

॥ ૫૯ ॥

અધિક માસના દાન સંકલ્પ

અધિક માસમાં પોતાના ઇષ્ટદેવને રોજ નવીન સામગ્રી પોતાના મનોરથ પ્રમાણે નિવેદન કરવી અને તે પછી પોતે તે પ્રસાદ તરીકે સ્વીકારી ખાવી. આર મહિનામાં જે જે ઉત્સવો આવે તેમાંથી ઇચ્છામાં આવે તે ઉત્સવ બાવથી આ માસમાં કરવાનું મોટું પુણ્ય છે. અશ્વિયાદિ કોઈ કોઈથી કોઈ ઉત્સવ કરવાનો રહી મર્યો હોય તો તે આ માસમાં કરી શકાય. દાનમાં પણ ૩૩ માસપુવા કાંસાનાં પાત્રમાં ચૂકી, વસ્ત્ર વિટાળી, તુલસી પત્ર, દક્ષિણા વગેરે સાથે નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરી દાન કરવું ઉત્તમ છે.

દ્વિરાચમ્ય । શ્રીવિષ્ણુર્વિષ્ણુઃ શ્રીમદ્ભગવતો મહાપુરુષસ્ય શ્રીવિષ્ણોરાજ્યા પ્રવર્તમાનસ્ય
બ્રહ્મણો દ્વિતીયપરાર્દ્ધે શ્રીશ્વેતવારાહકલ્પે વૈવસ્વતમન્વન્તરે અષ્ટાવિંશતિતમે કલિયુગે કલિ-
પ્રથમચરણે ભૂલોકે ભરતસ્વપ્ને આર્યાવર્તાન્તર્ગતૈકદેશે અમુકદેશે બૌદ્ધાવતારે અમુકશાલિ-
વાહનીયશકે અમુકવિક્રમસંવત્સરે અમુકાયને અમુકર્તૌ શ્રીપુરુષોત્તમાધિદૈવતે અમુકમાસે
અમુકતિથિવાસરનક્ષત્રયોગકરણચન્દ્રે અમુકરાશિસ્થે સૂર્યે અમુકરાશિસ્થિતે દેવગુરૌ શેષેષુ
ગ્રહેષુ યથારાશિસ્થાનસ્થિતેષુ સત્સ્વેવંગુણવિશેષણવિશિષ્ટાયાં શુભપુણ્યતિથૌ મમ વર્ષ-
ત્રયોપાર્જિતકાયિકવાચિકમાનસિકસમસ્તપાપોપશ્ચમાર્થ શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણોક્તશુભફલપ્રાપ્ત્યર્થ
શ્રીગોપીજનવલ્લભપ્રીતિકામનયા ત્રયસ્ત્રિંશત્સંખ્યાકાપૂપદાનમહં કરિષ્યે । તત્રાદૌ દાન-
દૈવતશ્રીપુરુષોત્તમપૂજનં બ્રાહ્મણપૂજનં ચ કરિષ્યે इति સંકલ્પ્ય, તૌ પૂજયિત્વા દેવં પ્રાર્થયેતઃ—

આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરી શ્રીપુરુષોત્તમ દેવની અને બ્રાહ્મણની પૂજા કરી નીચે પ્રમાણે શ્લોકથી પ્રાર્થના કરવી.

अ. दा.

॥ ६० ॥

विष्णुरूपी सहस्रांशुः सर्वपापप्रणाशनः । अपूपान्नप्रदानेन मम पापं व्यपोहतु ॥ १ ॥ संकल्प.
नारायण जगद्धीज भास्करप्रतिरूपधृक् । दानेनानेन पुत्रांश्च संपदं चाभिषर्द्धय ॥ २ ॥
यस्य हस्ते गदाचक्रे गरुडो यस्य वाहनम् । शङ्खः करतले यस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु
॥ ३ ॥ कलाकाष्ठादिरूपेण निमेषघटिकादिना । यो वञ्चयति भूतानि तस्मै कालात्मने
नमः ॥ ४ ॥ कुरुक्षेत्रसमो देशः कालः पर्व द्विजो हरिः । पृथ्वीसममिदं दानं गृहाण
पुरुषोत्तम ॥ ५ ॥ मलानां च विशुद्ध्यर्थं पापप्रशमनाय च । पुत्रपौत्राभिवृद्ध्यर्थं तव
दास्यामि मास्कर ॥ ६ ॥

प्रार्थना पक्षी पाना ४७ उ५२ श्लोक ७३ थी (नरको०) श्लोक ७८ ना पहेला अधो भाग
(मे दिवाकर) सुधी आलीने पक्षी नीचेना इमान् छत्यादि मंत्र आक्षीने पात्र उ५२ तुलसीपत्र भूरी
आक्षीपुना हाथमां पाण्डु भूकुवुं.

इमान् त्रयस्त्रिंशदपूपान् तत्प्रतिनिधीनितरान् कांस्यपात्रस्थितान् मोदकप्रभृतीन्
वा श्रीविष्णवादिश्रीपर्यन्तत्रयस्त्रिंशदेवतान् श्रीपुरुषोत्तमाधिदेवताकान् तांबूल-पूगीफल-
वस्त्र-हिरण्य दक्षिणांसहितान् यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दातुमहमुत्सृजे । तेन पुण्येन
कर्मणा गोपीजनवल्लभः प्रीयताम् न मम ।

श्रीकृष्णार्पणमस्तु.

॥ ६० ॥

દરેક પુસ્તકની સવિસ્તર માહિતી માટે મોટું સૂચીપત્ર મંગાવવાથી મફત
મોકલી આપવામાં આવશે.

મળવાનાં ઠેકાણાં:—

“ગુજરાતી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,

સાસુન બિલ્ડીંગ, એલફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઈ ૧.

પંડિત નારાયણ મૂળજી પુસ્તકાલય,
કાલકાદેવી રોડ, ઝવેરભાગ, ૨૨૬, મુંબઈ નં. ૨.

એન. એમ. ત્રીપાઠીની કુંઠ,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, કાલકાદેવી રોડ, મુંબઈ

इति गुर्जरभाषान्वितं मुग्धाकथासमलंकृतं
अधिमासशुक्लकृष्णैकादश्योर्माहात्म्यं
व्यतीपातव्रतकथा च ।

